

Birinci Türkoloji Kurultayı'nın 100. Yılı Münasebetiyle

ULUSLARARASI ALTAY TOPLULUKLARI SEMPOZYUMU – XIV

Altay Çalışmalarının Dünü, Bugünü ve Yarını

On the Occasion of the 100th Anniversary of the First Turkology Congress

INTERNATIONAL ALTAY COMMUNITIES SYMPOSIUM – XIV

The Past, Present, and Future of Altay Studies

9-12 EYLÜL/SEPTEMBER 2026 - Bakü, Azerbaijan

ÖZETLER / ABSTRACTS

Onursal Başkanlar / Honorary Presidents

Abdulahdi Turus, (Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanı)
Abdullah Eren, (Başkan, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanı)
Haluk Selvi, (Prof. Dr., Türk Tarih Kurumu Başkanı)
İsa Həbibbəyli, (Prof. Dr., Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti)
Kubanychbek Omuraliev, (Büyükelçi, Türk Devletleri Teşkilatı Genel Sekreteri)
Şahin Mustafayev, (Prof. Dr., Türk Akademisi Başkanı)
Zhansait Tuimebaev, (Prof. Dr., Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi)

Başkanlar / Chairs

Halit Eren (Prof. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Hikmət Quliyev (Prof. Dr., Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi)
İlhan Şahin (Prof. Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)

Düzenleme Kurulu / Organizing Committee

Afaq Ramazan (Azerbaycan)
Aymira Taşbaş (Tayvan)
Aynur Aydın İbrahimova (Azerbaycan)
Danuta Chmielowska (Polonya)
Elmira Zulpykharova (Kazakistan)
Enkhbat Avirmed (Moğolistan)
Erhan Taşbaş (Tayvan)
Feridun M. Emecen (Türkiye)
Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun (Türkiye)
Hikari Egawa (Japonya)
Hüseyn Hüseynov (Azerbaycan)
Michael Knüppel (Almanya)
Muhammed Bilal Çelik (Türkiye)
Phool Badan (Hindistan)
Saadettin Yağmur Gömeç (Türkiye)
Sadullah Gülten (Türkiye)
Sándor Papp (Macaristan)
Serhan Haveri (Azerbaycan)
Tao Zhan (Çin Halk Cumhuriyeti)
Üçler Bulduk (Türkiye)
Vladislav Kokoulin (Rusya Federasyonu)
Zhenishgul Abdyrasulova (Kırgızistan)

Bilim Kurulu / Scientific Committee

Ağaverdi Halil (Prof. Dr., Folklor Enstitüsü)
Alaattin Aköz (Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi)
Ali Akyıldız (Prof. Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Alphan Yusuf Akgül (Doç. Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Anar Salkynbay (Prof. Dr., Al-Farabi Kazakh National University)
Ayhan Pala (Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Üniversitesi)
Dolgorsuren Jamiyan (Prof. Dr., Citi Üniversitesi)
Emine Dinceç (Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Emine Erdoğan Özünlü (Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi)
Əfzələddin Əsgər (Prof. Dr., Folklor Enstitüsü)
Fatih Ünal (Prof. Dr., Ordu Üniversitesi)
Füzuli Bayat (Prof. Dr., Folklor Enstitüsü)
Hasan Demirhan (Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Hikmet Öksüz (Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Kemalettin Kuzucu (Prof. Dr., Marmara Üniversitesi)
Konuralp Ercilasun (Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Mesut Karakulak (Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Mustafa Demirci (Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi)

Naciye Ata Yıldız (Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi E.)
Nasrullah Uzman (Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Osman Köse (Prof. Dr., Kara Harp Okulu)
Nergis Biray (Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi)
Qalib Sayılov (Prof. Dr., AMEA Folklor Enstitüsü)
Ramazan Qafarlı (Prof. Dr., Folklor Enstitüsü)
Sema Uğurcan (Prof. Dr., Marmara Üniversitesi)
Seyfeddin Rzayev (Prof. Dr., Folklor Enstitüsü)
Yaşar Çoruhlu (Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi E.)
Zeynep Tarım (Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi E)
Zina Murzalieva (Prof. Dr., Kırgızistan Bilimler Akademisi)

Çalışma Grubu / Working Group

Afag Mustafayeva
Batuhan Şahin
Cemile Novruzova
Gülнар Osmanova
Lale Şabanova
Nigar Abdullayeva
Seadet İbrahimli
Şəbnəm Məmmədova

**İsimler alfabetik olarak sıralanmıştır / Names are listed in alphabetical order*

Özetler/Abstracts

Ergenekun Destanı'nın Mogollaştırılması

Abdul Metin Çelikkilek

Ergenekun veya daha çok bilinen şekliyle *Ergenekon Destanı* Türklerin en eski türeyiş destanlarından biridir. Türkler, Ergenekun'dan çıktıkları günü asırlardır bir bayram olarak kutlamaktadırlar. Bu günü “Ergenekun / Ergenekon Bayramı” veya “Nevruz” olarak adlandırmışlardır. Ancak *Ergenekun Destanı*'nı yazıya geçirenler ve günümüze ulaştıranlar Mogollardır. Nitekim İlhanlı hükümdarı Gazan Han Mogol tarihini anlatan bir kitap hazırlanmasını emretmiştir. Vezir Reşidüddin Fazlullâh Hemedanî (1247 – 1318) başkanlığında oluşturulan bir heyetin çalışmaları neticesinde *Câmi'ut-Tevârih* adlı eser ortaya çıkmıştır. *Câmi'ut-Tevârih*'in iki farklı versiyonu vardır. *Câmi'ut-Tevârih*'in birinci versiyonu 3 cilt olup, 1306-1307'de tamamlanmıştır. İkinci versiyonu ise, 4 cilt olarak tasarlanmış ve 1310 yılında tamamlanmıştır.

Bu eser kuru bir tarih anlatısı değil, aynı zamanda tekâmül etmiş bir Çingiz-nâmedir. Ciddi bir ideoloji üzerine kurgulanmış olan *Câmi'ut-Tevârih*'te “Ergenekun Destanı” ayrıntılı olarak anlatılmış ve ilk kez yazıya geçirilmiştir. Bu özelliği ile oldukça dikkat çeken eserin, *Ergenekun Destanı*'nı anlatması akıllara soru işaretleri getirmektedir. *Ergenekun Destanı* Mogollara mı ait, yoksa Türklere mi ait? Zira böyle önemli bir olay ne *Moğolların Gizli Tarihi*'nde geçmekte ne de Mogolları anlatan Çin kaynaklarında böyle bir destana rastlanılmaktadır. *Câmi'ut-Tevârih*'te bilhassa *Oguz Kagan Destanı* ile *Ergenekun Destanı*'nin anlatılmasında, derin bir düşünce, özel bir amaç vardır.

Mogollar bilinçli olarak Türklerin mitolojik unsurlarını özellikle de Oguz Kagan Destanı ile *Ergenekun Destanı*'nı Mogollaştırdılar. Bundaki gayeleri ise, asırlardır birlikte yaşayan Türklerin ve Mogolların aynı soydan, aynı atadan (Oguz Kagan soyundan) geldiği vurgulayarak, ortak destan figürleriyle Çingiz ve hanedanının meşruiyetini Türklere benimsetmektir. Türkleri ve Mogolları bir uğurda, bir sancak altında birleştirerek, tek bir devlet çatısı altında savaştırmak için böyle bir yol izlemeyi uygun gördüler. Çünkü Türkleri kendi saflarına çekemedikleri takdirde, Oguz ananesinin hâkim olduğu bozkırlarda Mogolların başarılı olma şansları yoktu. Gerek meşruiyet bakımından Oguz soyundan gelmiyorlardı, gerekse nüfus bakımından da Türklere nazaran oldukça azdılar. Bu şartlar altında Mogolların, bozkırda kabul edilmeleri ve başarılı olmaları oldukça güçtü. Çingiz Kagan ve yanındaki Türk danışmanları Çingiz ve Mogolları Türklere yakınlaştırmak için Çingiz'e yeni şecere düzdüler. Bu yeni şecereye göre Çingiz Kagan'ın soyu Oguz Kagan'a, Mogolların soyu da Türklerle aynı ataya dayandırıldı. Bu amaç doğrultusunda ortaya Çingiz-nâmeler çıkmıştı. Bu Çingiz-nâmelerin başında gelen *Câmi'ut-Tevârih* de Mogollaştırmanın en çok görüldüğü eserdir. İşte biz bu çalışmamızda Türklere ait olan *Ergenekun Destanı*'nin nasıl Mogollaştırıldığını izah etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Ergenekun Destanı, Câmi'ut-Tevârih, Çingiz-nâme, Türkler, Mogollar.

The Mongolization of the Epic of Ergenekon

Ergenekun, or more commonly known as the *Epic of Ergenekon*, is one of the oldest creation epics of the Turks. For centuries, the Turks have celebrated the day they emerged from Ergenekun as a holiday. They have called this day “Ergenekun / Ergenekon Bayramı” or “Nevruz.” However, it was the Mongols who wrote down the *Epic of Ergenekon* and passed it down to the present day. Indeed, the Ilkhanid ruler Ghazan Khan ordered the preparation of a book describing Mongol history. As a result of the work of a committee chaired by Vezir Reşidüddin Fazlullâh Hemedanî (1247–1318), the work *Jami' al-Tawarikh* was produced. There are two different versions of *Jami' al-Tawarikh*. The first version of *Jami' al-Tawarikh* consists of three volumes and was completed in 1306-1307. The second version was designed as four volumes and was completed in 1310.

This work is not merely a dry historical narrative, but also an evolved version of the Çingiz-nâme. The “Ergenekon Epic” is recounted in detail and recorded in writing for the first time in *Jami' al-Tawarikh*, which is based on a serious ideology. This feature makes the work quite noteworthy, and its narration of the *Epic of Ergenekon* raises questions in people's minds. Does the *Epic of Ergenekon* belong to the Mongols or to the Turks? This is because such an important event is not mentioned in the Secret History of the Mongols, nor is such an epic found in Chinese sources describing the Mongols. There is a deep thought, a special purpose behind the narration of the *Oguz Khan Epic* and the *Epic of Ergenekon* in *Jami' al-Tawarikh*.

The Mongols deliberately Mongolized the mythological elements of the Turks, particularly the *Epic of Oguz Khan* and the *Epic of Ergenekon*. Their goal was to emphasize that the Turks and Mongols, who had lived together for centuries, were of the same lineage and descended from the same ancestor (the lineage of Oguz Khan), thereby using shared epic figures to convince the Turks of the legitimacy of Genghis Khan and his dynasty. They deemed it appropriate to follow this path to unite the Turks and Mongols under one banner, under one flag, and to fight them under the roof of a single state. Because if they could not draw the Turks to their side, the Mongols had no chance of success in the steppes, where the Oguz tradition prevailed. They were not of Oguz descent in terms of legitimacy, nor were they numerous compared to the Turks. Under these conditions, it was quite difficult for the Mongols to be accepted and succeed in the steppes. Genghis Khan and his Turkish advisors created a new genealogy for Genghis to bring Genghis and the Mongols closer to the Turks. According to this new genealogy, Genghis Khan's lineage was traced back to Oguz Khan, and the Mongols' lineage was traced back to the same ancestor as the Turks. To this end, the *Çingiz-nâme* were created. The most prominent of these *Çingiz-nâmes*, *Jami' al-Tawarikh*, is the work in which Mongolization is most evident. In this study, we will attempt to explain how the *Epic of Ergenekon*, which belongs to the Turks, was Mongolized.

Keywords: Epic of Ergenekon, Jami' al-Tawarikh, Çingiz-nâme, Turks, Mongols.

*

Zeki Velidi Togan'ın İstanbul Üniversitesi'nde Yaptırdığı Mezuniyet Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme

Abdulhadi Uysal

Türkoloji çalışmalarının önemli ismi Ord. Prof. Dr. Ahmed Zeki Velidi Togan 1927-1932 yılları arasında Dârülfünûn döneminde ve üniversite reformunun ardından 1939'dan 1970 yılındaki vefatına kadar fasıllarla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde hocalık yapmış ve burada Umumi Türk Tarihi Kürsüsü'nün kuruluşuna öncülük etmiştir. Çalıştığı saha için büyük önem arz eden telif ve neşir eserleri haricinde üniversite hocalığı sırasında nezaretinde yapılan tezler de önemli bir külliyat hâlinde bugüne ulaşmış durumdadır. Bu tez çalışmaları, Togan'ın talebelerini hangi konuları çalışmaya sevk ettiğine ve hangi alanlarda yeni araştırmaların yapılması gerektiğine dair tasavvurlarından izler de taşımaktadır. Bu tebliğde Zeki Velidi Togan'ın Edebiyat Fakültesi'nde yaptırdığı mezuniyet tezleri incelenecek, bunların bir dökümü yapılmaya çalışılacak ve hangi dönemlerde hangi konuların ne gibi hedefler muvacesinde öğrencilere tez konusu olarak verildiğine dair bazı tespit ve değerlendirmelere yer verilecektir.

An Evaluation of the Graduation Theses Supervised by Zeki Velidi Togan at Istanbul University

Ord. Prof. A. Zeki Velidi Togan, a prominent figure in Turkological studies, served as a professor at the Faculty of Letters of Istanbul University during the *Dârülfünûn* period between 1927 and 1932, and again—intermittently—after the university reform from 1939 until his death in 1970. During this time, he played a pioneering role in the establishment of the Chair of General Turkish History. In addition to his original works and critical editions, which are of great importance for the field in which he worked, a considerable body of theses prepared under his supervision during his university career has also survived to the present day. These theses bear traces of Togan's views regarding the subjects toward which he encouraged his students and the areas in which he believed new research should be undertaken. This paper examines the graduation theses supervised by Zeki Velidi Togan at the Faculty of Letters, attempts to compile an inventory of them, and offers several observations and evaluations concerning the kinds of topics assigned to students as thesis subjects in different periods and the scholarly objectives that informed these choices.

*

Türk Folklorunda Qaynana–Gəlin Münasibətləri: Tarixi-Müqayisəli Təhlil

Afag Ramazan

Türk xalqları folklorunda qaynana–gəlin münasibətləri ailə institutunun mühüm və həssas sahələrindən biri kimi geniş şəkildə əks olunur. Ənənəvi ailə modelində gəlin yeni mühitə daxil olan və həmin mühitin qaydalarına uyğunlaşmalı olan şəxs kimi çıxış edir. Qaynana isə evin böyüyü kimi həm ailədaxili əmin-amanlığı qoruyur, həm də gəlinin davranışına nəzarət edir. Bu münasibətlər folklor nümunələrində daha çox gərginlik və uyğunlaşma xətti üzərində təqdim olunur.

Mərasim folklorunda və digər lirik folklor mətnlərində gəlinin özünü yad hiss etməsi, evə alışmaqda çətinlik çəkməsi və qaynananın tələbkar mövqeyi aydın şəkildə ifadə edilir. Bu nümunələrdə qaynana çox vaxt sərt və nəzarətçi obraz kimi verilir, gəlin isə səbr edən, uyğunlaşmağa çalışan tərəf kimi təsvir olunur. Lakin bəzi folklor nümunələrində bu münasibətlər təkcə bu çərçivədə təqdim olunmur. Bəzən gəlin obrazı da mənfi çalarlarla – tərs, itaətsiz, hətta “əzazil” kimi xarakterizə olunur. Bu hal göstərir ki, folklor yalnız qaynananı dominant və sərt tərəf kimi deyil, münasibətlərin hər iki iştirakçısını müxtəlif situasiyalarda fərqli rəqurslardan təqdim edir.

Müqayisəli baxış göstərir ki, Azərbaycan, türk, özbək və digər türk xalqlarının folklorunda bu münasibətlərin əsas modeli oxşardır. Bütün hallarda gəlinin yeni statusa keçidi müəyyən sınaqlar və məhdudiyyətlərlə müşayiət olunur. Bu baxımdan qaynana–gəlin münasibətləri keçid mərhələsi kimi də dəyərləndirilə bilər.

Eyni zamanda bəzi folklor nümunələrində, xüsusilə məişət xarakterli mətnlərdə bu münasibətlər komik şəkildə də təqdim olunur. Bu, gərginliyin yumşaldılması və sosial münasibətlərin daha yüngül formada ifadəsi ilə bağlıdır.

Beləliklə, qaynana–gəlin münasibətləri türk folklorunda həm sosial konfliktin, həm də qarşılıqlı uyğunlaşma prosesinin ifadəsi kimi çıxış edir və qadın folklorunun mühüm tərkib hissəsini təşkil edir.

Açar Sözlər: Qaynana–Gəlin Münasibətləri, Türk Folkloru, Ailə Modeli, Bayatı, Mərasim, Sosial Münasibətlər, Konflikt .

Mother-in-Law and Bride Relations in Turkic Folklore: A Historical-Comparative Analysis

In the folklore of Turkic peoples, mother-in-law and bride relations are widely reflected as one of the important and sensitive aspects of the family institution. In the traditional family model, the bride is perceived as an individual who enters a new environment and is expected to adapt to its norms and rules. The mother-in-law, as the senior female figure in the household, plays a dual role: maintaining harmony within the family and supervising the behavior of the bride. These relationships are predominantly represented in folklore through themes of tension and adaptation.

In ritual folklore and other lyrical folklore texts, the bride's sense of alienation, her difficulty in adapting to the household, and the demanding attitude of the mother-in-law are clearly expressed. In these examples, the mother-in-law is often portrayed as a strict and controlling figure, while the bride is depicted as patient and striving to adapt. However, in some folklore texts, these relationships are not limited to this framework. At times, the bride figure is also characterized with negative traits — such as being stubborn, disobedient, or even ill-tempered. This indicates that folklore does not present only the mother-in-law as the dominant and harsh side, but rather portrays both participants of the relationship from different perspectives depending on the situation.

A comparative perspective shows that the basic model of mother-in-law and bride relations is similar across the folklore of Azerbaijani, Turkish, Uzbek, and other Turkic peoples. In all cases, the bride's transition to a new social status is accompanied by certain trials and restrictions. From this point of view, mother-in-law and bride relations can also be interpreted as a transitional phase.

At the same time, in some folklore examples—especially in texts reflecting everyday life—these relationships are presented in a comic manner. This is related to the mitigation of tension and the expression of social relations in a lighter form.

In conclusion, mother-in-law and bride relations in Turkic folklore function as an expression of both social conflict and mutual adaptation, and constitute an important component of women's folklore.

Keywords: Mother-In-Law And Bride Relations, Turkic Folklore, Family Model, Bayati (Folk Quatrain), Ritual, Social Relations, Conflict.

*

Altay Şamanizmi Şifa Ritüellerinin Anadolu'ya Uzantısına “Kurşun Dökme” Ritüeli Çerçevesinde Bir Bakış

Ahmet İleriş Yalın

Bu çalışma, Altay Şamanizm’indeki şifa ritüelleri ile Anadolu kültüründeki ocaklılık ve şifacı kadınlar tarafından sürdürülen şifa pratikleri arasındaki kültürel benzerlik ve varsa sürekliliği incelemektedir. Metal eritme, suya atma, koruyucu tılsımlar ve kozmolojik tasavvurlar açısından Altay uygulamaları ile Anadolu pratikleri arasındaki benzerlikler, Altay kültürünün Anadolu’daki uzantıları çerçevesinde ele alınmaktadır. Özellikle Altay kökenli olduğu bilinen “kurşun dökme” ritüeli Anadolu’da yaygın bir şifa uygulaması olarak sürdürülmektedir. Bu ritüel benzerlikleri ve ayrışan yönleriyle halkbilimi çerçevesinde karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

A Look at the Extension of Altai Shamanic Healing Rituals into Anatolia Through the Lens of the “Lead Pouring” Ritual

This study examines the cultural similarities and, where applicable, the continuity between healing rituals in Altai shamanism and the practices of hearth-centered traditions and healing women in Anatolian culture. In particular, similarities between Altai practices and Anatolian practices—specifically regarding metal smelting, casting into water, protective amulets, and cosmological concepts—are examined within the framework of the extensions of Altai culture in Anatolia. The “lead-pouring” ritual, known to have originated in the Altai region, continues to be practiced in Anatolia as a widespread healing tradition. This ritual has been examined comparatively within the framework of folklore, highlighting both its similarities and distinctive features.

*

Traces of the Altai Animal Style in Caucasian-Azerbaijan Materials: A Comparative Analysis

Aida İsmaylova

This paper is devoted to the study of the manifestations and transformation patterns of the Altai animal style within the archaeological materials of the Caucasus, formed within the framework of the Scythian Animal Style. The main aim of the research is to analyze, through a comparative method, how zoomorphic motifs of Altai origin were adapted in metal artifacts, ornaments, and applied art objects discovered in the South Caucasus, particularly in the territory of Azerbaijan.

The study takes as its primary analytical criteria the dynamic animal representations, compositional principles, and stylistic methods characteristic of early nomadic cultures. Predatory-prey scenes, spiral body forms, and elements of symbolic deformation observed in materials from the Altai region are compared with Caucasian findings, allowing for an interpretation of their semantic and functional meanings. Special attention is given to the fact that zoomorphic depictions are not merely decorative, but also carry ideological significance related to social status, power, protective (apotropaic) functions, and cosmological concepts.

The paper also examines the mechanisms of cultural transmission, including migrations, trade relations, and zones of cultural contact. In this context, Altai-Caucasus connections are evaluated not only at the level of formal similarities but also in terms of technological and ideological parallels. Toreutic examples from Azerbaijan clearly reflect the local characteristics of these processes and their regional interpretations.

In conclusion, it is argued that the Altai animal style is not directly replicated in Caucasian materials; rather, it is synthesized with local artistic traditions, resulting in the formation of a new, hybrid visual system. This phenomenon can be considered an important indicator of the processes of interaction and integration among early nomadic cultures across the Eurasian space.

*

Halife-Sultanın Ağır Misafirleri: Türk Dünyasından Gelen Şöhretli Hacılar

Alaattin Aköz

Hac, İslâm'ın beş temel ibadetinden biri olup Müslümanların belirli zamanlarda Mekke, Arafat, Müzdelife ve Mina'yı ziyaret ederek yerine getirdikleri farz bir ibadettir. İslâm siyaset düşüncesinde devlet başkanının görevleri arasında, Müslümanların bu ibadeti güvenli ve düzenli biçimde yerine getirebilmelerini sağlamak da yer alır. Bu nedenle hac yollarının güvenliği, kabilelerin sevk ve idaresi ile ibadetin fikhî esaslara uygun icrası, İslâm devletleri için hem dinî hem de siyâsî bir sorumluluk olarak görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nin Haremeyn bölgesiyle ilişkileri surre alaylarıyla başlamış; Yavuz Sultan Selim'in Mısır ve Suriye seferlerinden sonra Hicaz ve hac yollarının büyük bölümü Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir. Bu gelişmeyle birlikte, Osmanlı sultanı halifelik iddiasının gereği olarak hac organizasyonunun güvenli ve düzenli biçimde yürütülmesinden sorumlu konuma gelmiştir. Her yıl farklı coğrafyalardan gelen binlerce hacı adayının sevk ve idaresi ise devletin meşruiyetini ve İslâm dünyasındaki saygınlığını pekiştiren önemli bir unsur olarak öne çıkmıştır.

Bununla birlikte hac yolculuğuna çıkanlar sadece sıradan hacılardan ibaret değildi. Türkistan başta olmak üzere farklı bölgelerden gelen şeyhler, seyyidler, tarikat mensupları, âlimler ve devlet görevlileri de Osmanlı topraklarına ulaşmaktaydı. Osmanlı merkezi yönetimi bu şahsiyetleri "halife-sultanın misafiri" olarak kabul etmekte ve yol boyunca kendilerine yardım edilmesini, güvenliklerinin sağlanmasını ve gerekli kolaylıkların gösterilmesini emreden hükümler göndermekteydi.

Bu bildiri, Osmanlı arşiv belgeleri üzerinden Türk dünyasından gelen şöhretli hacıların karşılanış biçimini ve uygulanan idarî düzenlemeleri incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada hacıların kimlikleri, güzergâhlarında sağlanan kolaylıklar ve Osmanlı halifeliğinin İslâm dünyasındaki temsil ve prestijine katkıları ile Türkistan ve çevresiyle kurduğu siyâsî ve sembolik ilişkileri de ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hac, Osmanlı Halifeliği, Haremeyn, Türk Dünyası, Şöhretli Hacılar, Hac Yolları

*

Tarihsel Hafıza ve Güncel Uluslararası İlişkiler Arasında Önemli Bir Köprü: Jean-Paul Roux'nun Türk Dünyası Çalışmalarıyla Bugünü Okumak

Ali Faik Demir

Türk, Türk dili, Türk kimliği ve Türk Dünyası geçmişten günümüze birçok disiplinin ilgi alanları arasında yer almıştır. Bu çerçevede uluslararası ilişkiler perspektifinden de bu konular farklı dönemlerde önem kazanmakla birlikte özellikle SSCB'nin dağılmasının ardından stratejik bir rol kazanmaya başlamıştır. Kuşkusuz bu kavramların analizinde tarih, coğrafya ve dilbiliminin kayda değer bir ağırlığı mevcuttur. İşte Türkoloji çalışmaları incelemelerin anahtarıdır dense yanlış olmayacaktır. Bu çalışmada Türkoloji çalışmalarının değerli isimlerinden Avrupa perspektifinin bilinen isimlerinden Jean Paul Roux üzerinde durularak, çalışmalarının uluslararası ilişkiler düzleminde nasıl bir karşılık bulduğu incelenecektir. Roux, Türk ve Türk kimliğini nasıl görmüş hangi kriterleri öne çıkarmıştır? Türk dilini paralel olarak bu kimlik içinde nasıl bir rolde görmüştür? Türkistan'da Türkler ve diğer topluluklar arasında nasıl bir bağ kurmuştur? Türk Dilli Dünya veya Türk Dünyası ifadelerinin Roux'daki yansıması nedir? Türk adından bugün çok fazlasıyla refere edilen Türk Dünyası ya Türk coğrafyasına dönüşümün açıklanmasını Roux üzerinden okumak mümkün müdür? Türk Dünyası, Türk Dilli Dünya ve Turan dengesi, ilişkisi ve politikası nasıl anlaşılmalıdır? Çalışmada Türk kimliğinin güncel kapsamı, derinliği ve en önemlisi kimileri için yarattığı negatif algının hatta diğer bir ifadeyle korkunun boyutları tartışılmak

istenmektedir. Açık bir ifadeyle günümüzde söz konusu unsurların değerlendirilmesinde Roux'nun yaptığı katkılar ve bakış açısıyla bugünün bir okuması ve çerçevelendirilmesi hedeflenmektedir.

*

Göçebe Çalışmalarında Ortaya Konan Perspektifler Üzerine Bir Değerlendirme

Alpaslan Demir

Türkiye’de göçebe, konar-göçer, yörük veya Türkmen çalışmalarının belli safahatları bulunmaktadır. Çok erken dönemde başlayan çalışmalar ilk başlarda kültür bağlamında ele alınırken, ilerleyen süreçte arşiv temelli çalışmalara yönelmiştir. Arşiv temelli çalışmaların getirdiği bilgi birikimi ile disiplinler arası çalışmalar yoğunluk kazanmaya başlamıştır.

Bu bildiride, göçebe çalışmalarında perspektifler ortaya koyan, bu alandaki çalışmalara öncülük eden hocaların yaptığı çalışmalar üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır. Bu çerçevede göçebe çalışmalarının hangi safhalardan geçtiği ve nasıl bir yöne evrildiği üzerinde durulacaktır.

*

Saf Şiir İdeali ve Türk Şiirinde Estetik Özerklik

Alphan Yusuf Akgül

Bu bildiri, modern şiirin önde gelen poetik kavramlarından biri olan “saf şiir” idealinin ortaya çıkışını ve bu estetik anlayışın Türk şiirindeki yansımalarını kuramsal bir çerçevede ele almayı amaçlamaktadır. Saf şiir düşüncesi, şiiri didaktik, ahlâkî ya da ideolojik işlevlerden arındırarak onu dilin kendi iç düzeni içinde gerçekleşen özerk bir estetik faaliyet olarak tanımlar. Edgar Allan Poe’nun şiiri “güzelliğin ritmik yaratımı” olarak tanımlayan yaklaşımıyla belirginleşen bu anlayış, Mallarmé ve Valéry’de daha yoğun bir poetik anlayışa dönüşmüş; şiir giderek anlam iletmenin aracı olmaktan çok, dilin müzikal, imgesel ve yapısal dokusuna odaklanan bir sanat biçimi olarak ele alınmıştır.

Bu dönüşüm aynı zamanda modern kültürde sanatın özerkleşmesi süreciyle yakından ilişkilidir. Pierre Bourdieu’nün “sınırlı üretim alanı” kavramının gösterdiği üzere modern şiir, kamusal beklentilerden giderek uzaklaşan ve kendi estetik ölçütlerini belirleyen dar bir üretici çevresi içinde gelişmiştir. Saf şiir ideali de bu bağlamda, şiiri gündelik söylemin işlevlerinden koparan ve onu dilin teknik sorunlarıyla uğraşan uzmanlaşmış bir estetik alanın merkezine yerleştiren bir şiir anlayışı olarak ortaya çıkar.

Bildiri, bu kuramsal arka planı dikkate alarak saf şiir düşüncesinin Türk şiirindeki karşılıklarını özellikle Ahmet Haşim, Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar’ın poetikaları açısından tartışacaktır. Bu şairler, şiirin anlamdan çok imgeye, müzikaliteye ve dilin iç ahengine yönelmesi gerektiğini savunurlar ve böylelikle modern Türk şiirinde estetik özerklik fikrinin ilk savunucuları olarak görülebilirler. Bu çizgi daha sonra İkinci Yeni şiirinde dilin yoğunlaşması ve şiirsel söylemin kapalı yapısı üzerinden yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Sonuç olarak bu bildiri, saf şiir idealinin yalnızca Avrupa modernizmine özgü bir poetik program olmadığını, Türk şiirinde de estetik özerklik arayışı içinde olan güçlü bir şiir düşüncesi olduğunu ileri sürmektedir.

*

Баку құрылтайындағы Ақымет Байтұрсынұлының ғылыми көзқарастары

Anar Salkynbay

XX ғасырдың алғашқы ширегі түркі халықтарының рухани жаңғыруы мен тілдік реформалар кезеңі ретінде тарихта айрықша орын алады. 1926 жылғы Баку Құрылтайы – осы үдерістің маңызды белесі. Бұл жиында түркі халықтарының жазуы, әліпбиі, терминология мәселелері кеңінен талқыланды. Баку Құрылтайы түркі халықтарының ортақ ғылыми алаңы ретінде қызмет етті. Баку құрылтайына Қазақстаннан бес кісі қатысқан:

Ақымет Байтұрсынұлы

Елдес Омарұлы

Нәзір Төреқұлов

Біләл Сулеев

Әзиз Байсеитов

Аталған тарихи кезеңде қазақ тіл білімінің негізін қалаған Ақымет Байтұрсынұлының ғылыми ұстанымдары ұлттық тілдің танымдық әлеуетін сақтай отырып, оны заманауи ғылым тіліне айналдыруға бағытталды. Ғалым құрылтайда қазақ тілінің емлесіне, терминдерінің жасалу мазмұнына және әліпби мәселесіне қатысты ғылыми баяндама жасады.

Баку құрылтайының Алтыншы мәжілісінде үшінші болып сөз А. Байтұрсынұлы, ең алдымен, мәселенің қойылысын жүйелейді. Емледен не талап етіледі деп сауал тастап, оның екі сипатын айтады:

1. емле тілдің дыбысын дәл және дұрыс жеткізуі керек;
2. емле үйренуге жеңіл болуы тиіс.

Қазақ ғалымының баяндамасын өзге баяндамалармен салыстыра зерделегенде, оның ойының жүйелілігі, алысты көзбен шала алатын алымдылығы, терең білімінің арқасында әрі тума талант-алғырлықпен мәселенің байыбына бойлай барып, нақты айқындай алуына тәнті боласыз. Емлеге байланысты пікірталастың неге және қалай туындап жатқанын тез аңғарып, байыпты ой айтқанын осылай түсініп, бағаладық. А. Байтұрсынұлы, ең алдымен, әліппенің өзі айқын болмаған соң, оның емлесі туралы сөз қозғаудың пікірталас тудыруы заңды екеніне тоқталады.

А. Байтұрсынұлы әліпбидің жетілген болуына, әр дыбысқа сәйкес белгілі бір таңба алынуына, яки «бір дыбыс – бір әріп» қағидасы дұрыс емленің орындалуының басты талабы болатынына мән береді. Ғалым тек теориялық тұрғыдан емес, нақты әліпби жасаудағы тәжірибесінен туған тоқтамын, сол әліпби негізінде бала оқыту барысында сыннан мүдірмей өткен ғылыми байламын жеткізді. Талай жылғы нақты тәжірибе арқылы негізделген ғылыми ізденіс нәтижесінде Ақымет Байтұрсынұлы өзінің басты орфографиялық тұжырымдамасын (концепциясын) жасады және осы Баку конференциясында бүкіл түркі тілдес ғалымдардың алдында жасалған баяндамасының мазмұнында көрініс тапты.

А. Байтұрсынұлының басты мақсаты – тілді халыққа қызмет ететін құралға айналдыру. Оның ұстанымы – мәдениеттің өлшемі білімнің элита қолында шоғырлануы емес, бұқараға таралуы.

*

Türkiyə və Azərbaycan Nəsrində Kimlik və Milli Yaddaş Problemi (Ahmet Hamdi Tanpınar və Anar Yaradıcılığı Əsasında Bədii Təhlil)

Arzu Məmmədخانlı

Türkiyə nəsrі yalnız milli ədəbiyyat hadisəsi kimi deyil, həm də Altay mənşəli türk xalqlarının ortaq tarixi, mədəni və mifoloji yaddaşını bədii şəkildə əks etdirən mühüm ədəbi sistem kimi çıxış edir. Bu baxımdan Türkiyə nəsrі Azərbaycan, özbək, qazax, qırğız və türkmən ədəbiyyatları ilə bir sıra mövzu və motivlər baxımından yaxınlıq nümayiş etdirir. Xüsusilə ortaq epik ənənələrdən qaynaqlanan qəhrəmanlıq, el-oba birliyi, mənəvi kodeks və kimlik axtarışı kimi motivlər müxtəlif türk nəsr ənənələrində fərqli bədii formalarda davam etdirilir.

Mövcud mədəni-mifoloji davamlılıq müasir dövrdə qloballaşma və sosial transformasiyalar fonunda kimlik və milli yaddaş probleminin ədəbiyyatşünaslığını əsas tədqiqat istiqamətlərindən birinə çevrilməsinə zəmin yaratmışdır. Nəticə etibarilə, həm Türkiyə, həm də Azərbaycan nəsrində kimlik məsələsi yalnız ədəbi-estetik problem kimi deyil, eyni zamanda tarixi və ideoloji müstəvidə araşdırılan mühüm kateqoriyaya çevrilmişdir. Bu kontekstdə hər iki ədəbiyyat ortaq tarixi köklərə malik olsa da, fərqli ictimai-siyasi şəraitdə formalaşaraq kimlik problemini müxtəlif istiqamətlərdə bədii şəkildə ifadə etmişdir.

Məhz qeyd olunan nəzəri çərçivə əsasında məqalənin məqsədi Türkiyə və Azərbaycan nəsrində kimlik və milli yaddaş problemini Ahmet Hamdi Tanpınar və Anar yaradıcılığı əsasında müqayisəli şəkildə təhlil

etməkdir. Mövcud yanaşma problemin həm ortağ mədəni əsaslarını, həm də fərqli tarixi təcrübələrdən qaynaqlanan spesifik xüsusiyyətlərini üzə çıxarmağa imkan verir.

Tanpınar yaradıcılığında kimlik və yaddaş problemi daha çox zaman fəlsəfəsi, modernləşmə böhranı və Şərq-Qərb qarşıdurması kontekstində formalaşır. Onun əsərlərində İstanbul kollektiv yaddaşın simvolik məkanı kimi təqdim olunur və fərdin daxili dünyası keçmişlə indiki zamanın qarşılıqlı təsiri fonunda qurulur.

Digər tərəfdən, Anar yaradıcılığında kimlik və yaddaş problemi əsasən sovet dövründən sonrakı milli özünüdərk, tarixi şüur və mədəni identikliyin qorunması çərçivəsində ifadə olunur. Onun nəsrində yaddaş həm fərdi təcrübənin, həm də milli kimliyin daşıyıcısı kimi çıxış edir və keçmişin unudulmaması ideyası xüsusi vurğulanır.

Müqayisəli təhlil göstərir ki, hər iki yazıçının yaradıcılığında yaddaş kimliyin formalaşdırıcı əsas komponentlərindən biri kimi çıxış etsə də, Tanpınarda bu anlayış daha çox fəlsəfi-estetik mahiyyət daşıyır, Anarda isə tarixi və milli-ideoloji məzmunla daha sıx bağlıdır. Bununla belə, hər iki ədibin yaradıcılığı türk dünyasında kollektiv yaddaşın bədii təəcəssümünün fərqli, lakin bir-birini tamamlayan nümunələrini təqdim edir.

Açar Sözlər: Kimlik, Milli Yaddaş, Türkiyə Nəşri, Tanpınar, Azərbaycan Nəşri, Anar, Bədii Müqayisə

The Problem of Identity and National Memory in Turkish and Azerbaijani Prose (Artistic Analysis Based on the Works of Ahmet Hamdi Tanpınar and Anar)

Turkish prose acts not only as a national literary phenomenon, but also as an important literary system that artistically reflects the common historical, cultural and mythological memory of the Turkic peoples of Altai origin. In this regard, Turkish prose demonstrates closeness to Azerbaijani, Uzbek, Kazakh, Kyrgyz and Turkmen literatures in terms of a number of themes and motifs. In particular, motifs such as heroism, tribal unity, moral code and search for identity, which originate from common epic traditions, are continued in different artistic forms in various Turkish prose traditions.

The existing cultural-mythological continuity has created the basis for the problem of identity and national memory to become one of the main research directions of literary criticism in the context of globalization and social transformations in the modern era. As a result, the issue of identity in both Turkish and Azerbaijani prose has become an important category that is studied not only as a literary-aesthetic problem, but also on a historical and ideological level. In this context, although both literatures have common historical roots, they have been formed in different socio-political conditions and have expressed the problem of identity artistically in different directions. Based on the aforementioned theoretical framework, the aim of the article is to comparatively analyze the problem of identity and national memory in Turkish and Azerbaijani prose based on the works of Ahmet Hamdi Tanpınar and Anar. The current approach allows us to reveal both the common cultural foundations of the problem and its specific features stemming from different historical experiences. In Tanpınar's work, the problem of identity and memory is formed more in the context of the philosophy of time, the crisis of modernization and the East-West confrontation. In his works, Istanbul is presented as a symbolic space of collective memory, and the inner world of the individual is built against the background of the interaction of the past and the present.

On the other hand, in Anar's work, the problem of identity and memory is expressed mainly within the framework of national self-awareness, historical consciousness and the preservation of cultural identity after the Soviet era. In his prose, memory acts as a carrier of both individual experience and national identity, and the idea of not forgetting the past is especially emphasized.

A comparative analysis shows that although memory acts as one of the main components of identity formation in the work of both writers, in Tanpınar this concept has a more philosophical-aesthetic nature, while in Anar it is more closely connected with historical and national-ideological content. However, the work of both writers presents different, but complementary examples of the artistic embodiment of collective memory in the Turkic world.

Keywords: Identity, National Memory, Turkish Edition, Tanpınar, Azerbaijani Prose, Anar, Artistic Comparison

Kitabi-Dədə Qorqud “Dastanlarında Müqayisələrin Linqvokulturoloji Təhlili

Aygul Hajiyeva

“Kitabi Dədə Qorqud” dastanları elə bir milli mədəni xəzinədir ki, onu burdan belə nə qədər tədqiq edib öyrənsələr, hər dəfə onda donub qalmış yeni milli-mədəni laylar müəyyən olunsun, milli düşüncə tərzimizin yeni məqamları üzə çıxacaq. Bu xüsusda müqayisələr “Dədə Qorqud” dövrünün etalon-istinad nöqtəsini təşkil edir. Müqayisə predmet və anlayışlar arasında üzləşdirilmədir və ya onlardan birinin digərinə bənzədilməsidir. Bu fakt milli –mental düşüncədə min illərlə formalaşan həyat tərzindən asılı olaraq praktikada möhkəmlənən, insanların şüurunda yer alan müxtəlif etalon səciyyəli ölçülərin mövcudluğu kimidir. Təbiətdə mövcud olan predmet və hadisələrin dildəşiyicilərinin şüurunda etalonlaşması milli-mental səciyyəyə malikdir. “Kitabi Dədə Qorqud” dastanlarında bu mənada müqayisələrin öyrənilməsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Onların bir neçəsini nəzərdən keçirək:

Çünki əlimdən kökərçin kibi quş oldı, uçdı; Qarğu kibi. qara saçın yolarmısan, ana? – dedi; Ayıtdı kim, yer kibi kərtiləyin, torpaq kibi savrıayın, qılıcıma toğranayımın, oxuma sancıləyin, oğlum toğmasın, toğarsa, on günə varmasın, bəg babamın, qadın anamın, yüzün görmədin bu gərdəgə girərsəm!” – dedi; Qar yüzünə qan tammış kibi qızıl yanaqlım!; Qazlıq qoca qələyə yetdüyü bəyin cəngə başladı. Pəs ol. Təkur qələbədən təşra çıxdı. Meydana girdi, ər dilədi. Qazlıq qoca anı gördünləyin yel kibi yetdi, yeləm kibi yapışdı; Hasar qapusuna girmişkən qara polat uz qılıca ənsəsinə eylə saldı ki, başı tob kibi yerə düşdi; güz alması kibi; Gümüş kibi ağ bilək; Toz yarıldı, gün kibi şıladı, dilək kibi yayqandı, meşə kibi qarardı; İldiz kibi parlayıb qələm kafərin, cidasıdır; Dəvə kibi kükrədi; Ol buğa qatı taşa buynuz ursa, un kibi ügidərdi; Karvan kibi qondı, köçdi; Dəpə kimi; Qarğu talı sügürlər ilə qırışdı, meydana buğa kibi süşidilər köksləri dəlindi, sögürləri sındı, bir-birini alımadılar; Oğlan kafəri götürdi, yerə urd. Burnından qan düdük kibi şorladı; Sıçrayıb şahiri kibi kafərin boğazın ələ aldı; İt kibi gu-gu edən çərkəz xırslı və s.

Yuxarıda verilmiş müqayisələrdə azərbaycanlı insanının şüurunda yaranmış və möhkəmlənmiş etalonlar “kimi” qoşmasının iştirakı ilə linqvistik ifadəsini tapır və o modelə saysız-hesabsız müqayisələr formalaşır.

“Kitabi Dede Korkut” Destanlarında Karşılaştırmaların Lingvokültürolojik Analizi

“Kitab-ı Dede Korkut” destanları, son derece zəngin bir millî kültür hazinesi niteliğindedir. Bu eser ne kadar incelenip araştırılırsa, her defasında içinde saklı bulunan yeni millî-kültürel katmanlar ortaya çıkmakta ve millî düşünce biçimimizin farklı yönleri aydınlanmaktadır. Bu bağlamda karşılaştırmalar, “Dede Korkut” döneminin temel referans ve ölçüt noktalarından biri olarak değerlendirilebilir. Karşılaştırma, nesne ve kavramlar arasında ilişki kurma ya da birini diğerine benzetme yoluyla gerçekleştirilen bir dilsel ve zihinsel süreçtir. Bu durum, millî-mental düşünce yapısında yüzyıllar boyunca şekillenen yaşam tarzına bağlı olarak oluşan ve bireylerin zihninde yerleşmiş ölçütlerin (etalonların) varlığıyla ilişkilidir. Doğadaki nesne ve olayların dil kullanıcılarının zihninde etalonlaşması, millî-mental özellikler taşımaktadır. Bu nedenle, “Kitab-ı Dede Korkut” destanlarında yer alan karşılaştırmaların incelenmesi özel bir önem arz etmektedir.

Metinde yer alan karşılaştırmalarda “gibi” edatı aracılığıyla kurulan benzetmeler, halkın zihninde yer etmiş ölçütlerin dilsel yansımasıdır. Bu model üzerinden çok sayıda karşılaştırma oluşturulmuştur. Karşılaştırmaların incelenmesinde göstergibilimsel (semiyotik) boyut da önemli bir yer tutmaktadır. Bu çerçevede, etalonlaşma süreci değerlendirilirken dil kullanıcılarının yaşam tarzı, yaşadıkları coğrafya, inanç sistemleri ve kültürel birikimleri gibi unsurların da dikkate alınması gerekmektedir.”

*

Türkoloji Araştırmalarında Kaynak Tenkidi

Ayhan Pala

Türkoloji alanı, Türklerin tarihte ve günümüzdeki dil, edebiyat, tarih, sanat tarihi, müzik gibi çeşitli ilim dallarındaki araştırmaları ihtiva eder. Türkoloji alanında yapılacak araştırmalarda interdisipliner çalışma büyük önem taşır. Aksi halde yanlış sonuçlara ulaşma tehlikesi söz konusudur. Türkoloji

kaynaklarının tenkit süzgecinden geçirilerek kullanılması da bir diğer esastır. Bu prensiplere uyulmadan yapılmış pek çok araştırmada birbiri ile tamamen zıt görüşlerin öne sürüldüğü görülmektedir. Bilhassa tarih araştırmalarından bu konuda pek çok örnek göstermek mümkündür. Destanların tarih kaynağı olarak kullanılmasında yanlış değerlendirmeler ön plana çıkmaktadır. Alp Er Tunga ve Oğuz Kağan destanları bu konuda ilk akla gelen örneklerdir. Oğuz Kağan'ın tarihî bir şahsiyet olduğu, isminin öküz'den geldiği ve Mısır dâhil bütün eski dünyayı zaptettiği gibi yanlış değerlendirmelerin yaygınlığı bunu göstermektedir. Menakibnâmelerin tarih kaynağı olarak kullanılmasında da benzer hatalara düşülmektedir. Eski devirlerin tarih kitaplarında efsane, destan, menkabe gibi unsurların tarih bilgisi olarak zikredilmesi, bu bilgilerin tenkit süzgecinden geçirilmeden günümüz araştırmalarında kullanılması yaygın yanlışlar arasında görülmektedir. Hanedan şecerelerinin tarih kaynağı olarak kullanılmasında da aynı hataya düşülmektedir. Türklerin İslâmı kabulünden sonra Türk hanedanlarının soylarını Hz. Nuh'un oğlu Yafes'e çıkaran şecereler yapılması bu konuda misal gösterilebilir. Hanedanların meşruiyet kazanmak için soylarını çok bilinen ve saygı gösterilen gerçek tarihî kişilere veya destan kahramanlarına bağlama istedikleri göz önünde bulundurulmadan bu şecerelere itibar etmek yanıltıcı sonuçlar doğurmaktadır. Eski tarih kaynaklarında kavimlerin menşesine dair bilgilerin tenkitsiz kullanılması da benzer tehlikeye sebep olmaktadır. Eski kavimlerin komşu kavimleri İskit, Türk, Tatar, Pers gibi gerçek olmayan isimlendirmeleri ve bu bilgilerin günümüz araştırmacıları tarafından aynen tekrarlanması çok görülen yanlışlardandır. Eski kaynaklardaki halk etimolojilerinin gerçek gibi takdimi de yaygındır. İstinsah sırasında eserin aslından farklı bir şekil alması de bunlara eklenebilir. Tebliğimizde Türkoloji alanında bu hususlarda yapılan hatalardan misaller verilerek, kaynakların tenkit süzgecinden geçirilerek kullanılmasının önemine işaret edilecektir.

*

Guillaume Levasseur de Beauplan'ın “Description d'Ukraine” Adlı Eseri ve Türk Askerî Tarihi Açısından Önemi

Aykut Buğra Derin

Guillaume Levasseur de Beauplan (1600-1673), XVII. Asırda yaşamış Fransız asıllı askerî mühendis, mimar ve kartografıdır. Yaklaşık 20 yıl boyunca (1630-1650) Lehistan Krallığı'nın hizmetinde bulunan Beauplan, bu süre zarfında Ukrayna topraklarında birçok kale ve tahkimatın inşasını üstlenmiştir. Görev süresi boyunca bölgeyi uçtan uca dolaşarak *Dikoye Polye* (Rusça: *Дикое Поле* Türkçe: *Vahşi Bozkır*) olarak tabir edilen ve tarihte *Deşt-i Kıpçak*'ın bir parçasını ifade eden Güney Ukrayna'yı detaylı bir şekilde haritalandırmıştır. İlk baskısı 1651 yılında yapılan *Description d'Ukraine* adlı eserinde, görev yaptığı bölgenin coğrafyası, etnografyası ve bölge halklarının askerî niteliklerine dair gözlemlerine detaylı şekilde yer vermiştir. Bu dönemin bölgedeki etkin siyasi güçleri olan Osmanlılar, Kırım Hanlığı, Kazaklar ve Lehistan arasında cereyan eden olaylar eser içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bilhassa Beauplan'ın çalışmasında bölgenin etkin güçlerinden olan Kırım Hanlığına bağlı Tatarların yaşam tarzı, muharebe strateji ve taktikleri, askerlerinin kullandığı silah ve teçhizatlar, sefer esnasındaki lojistik faaliyetleri ve işleri gibi birçok konu hakkında detaylı tasvirler yer verdiği görülmektedir. Bu yönüyle *Description d'Ukraine* adlı eser, Türk askerî tarihi açısından değerli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Biz de çalışmamızda bu eserin, Türk askerî tarihi ve tarih yazımı açısından önemini ortaya koymaya çalışacağız.

*

Dağ Oğuzlarının İzinde: Tovuz Terekemelerinde Göç ve Kültürel Bellek

Aynur Aydın kızı İbrahimova

Bu çalışma, Azerbaycan'ın batısında yer alan Tovuz bölgesinde yaşayan Terekeme topluluklarının göçebelik kültürü, geleneksel yaşam biçimi ve kültürel mirasını incelemektedir. Tarih boyunca Oğuz boylarının önemli yerleşim alanlarından biri olan Tovuz, konar-göçer yaşam tarzının izlerini günümüze kadar koruyan kültürel bölgeler arasında özel bir yere sahiptir. Araştırmanın amacı, Tovuz Terekemelerinin tarihsel göç güzergâhlarını, yaylacılık geleneğini, ekonomik faaliyetlerini, halk inanışlarını ve ritüel uygulamalarını değerlendirerek Türk göçebe kültürünün sürekliliğini ortaya koymaktır. Çalışma, tarihî kaynaklar, etnografik veriler, sözlü kültür ürünleri ve saha araştırmalarından elde edilen materyallerin karşılaştırmalı olarak incelenmesine dayanmaktadır.

Araştırma sonuçları, göçün Tovuz Terekemeleri için yalnızca ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda toplumsal örgütlenmeyi, kültürel kimliği ve kolektif belleği şekillendiren temel bir unsur olduğunu göstermektedir. Yayla ve kışlak sistemi, hayvancılığa dayalı yaşam biçimi, çadır kültürü, geleneksel beslenme alışkanlıkları, halk hekimliği uygulamaları, düğün ve cenaze ritüelleri ile çeşitli halk inanışları göçebe kültürün yaşayan unsurları olarak varlığını sürdürmektedir. Bununla birlikte, Tovuz Terekemeleri ile Anadolu Yörükleri arasında tespit edilen benzerlikler, Türk dünyasının ortak kültürel hafızasının ve tarihsel sürekliliğinin önemli göstergeleri olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak çalışma, Tovuz Terekemelerinin kültürel mirasının Türk göçebe medeniyetinin yaşayan temsilcilerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Modernleşme, sınır değişiklikleri ve sosyoekonomik dönüşümlere rağmen sözlü gelenekler, yaylacılık pratikleri ve halk inanışları aracılığıyla kültürel belleğin korunmaya devam ettiği görülmektedir. Bu yönüyle Tovuz Terekemeleri, Türk dünyasının ortak kültürel mirasının incelenmesi ve korunması bakımından önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tovuz, Terekeme, Dağ Oğuzları, Yaylacılık, Kültürel Bellek.

In the Footsteps of the Mountain Oghuz: Migration and Cultural Memory among the Terekeme Communities of Tovuz

This study examines the nomadic culture, traditional way of life, and cultural heritage of the Terekeme communities living in the Tovuz region in western Azerbaijan. Tovuz, which has historically been one of the major settlement areas of the Oguz tribes, holds a special place among cultural regions that have preserved traces of the nomadic way of life to the present day. The aim of the research is to demonstrate the continuity of Turkic nomadic culture by evaluating the historical migration routes, summer pasture traditions, economic activities, folk beliefs, and ritual practices of the Tovuz Terekemes. The study is based on a comparative analysis of materials derived from historical sources, ethnographic data, products of oral culture, and field research.

The research findings indicate that migration is not merely an economic activity for the Tovuz Terekemes, but also a fundamental element that shapes social organization, cultural identity, and collective memory. The summer pasture and winter settlement system, a livestock-based way of life, tent culture, traditional dietary habits, folk medicine practices, wedding and funeral rituals, and various folk beliefs continue to exist as living elements of nomadic culture. Furthermore, the similarities identified between the Tovuz Terekemes and the Anatolian Yörük are regarded as significant indicators of the shared cultural memory and historical continuity of the Turkic world.

In conclusion, this study reveals that the cultural heritage of the Tovuz Terekemes represents one of the living embodiments of the Turkic nomadic civilization. Despite modernization, border changes, and socioeconomic transformations, it is evident that cultural memory continues to be preserved through oral traditions, transhumance practices, and folk beliefs. In this regard, the Tovuz Terekemes constitute an important area of research for the study and preservation of the shared cultural heritage of the Turkic world.

Keywords: Tovuz, Terekeme Communities, Mountain Oghuz, Transhumance, Cultural Memory.

*

Altay Türklərinin Ov Adət-Ənənələrinin Araşdırılması

Aynur Cəlilova

Altay xalqlarının ov adət-ənənələrinin araşdırılmasında rus alimlərinin rolu böyükdür. Keçən əsrin əvvəllərindən başlayaraq bu sahəyə diqqət ayırmış, geniş tədqiqat işləri aparmışlar. Altay türklərinin ovçuluqla bağlı etnomədəni irsinin öyrənilməsində Potapovun, Alekseyevin, Çerkasovanın, Direnkovanın tədqiqatları əhəmiyyətlidir. Etnoqraf-alimlər altay, xakas, şor, kumandin, çelkan, tuva, yakut və b. xalqların ov adətlərini müşahidə etmiş, ovçunun ov ərafəsi və ov sonrası davranışlarını təsvir etmişlər, həmçinin şamanizmin altay ovçularının həyatında əhəmiyyətli yer tutduğundan bəhs etmişlər. Altay türklərinin ovçuluq miflərinin araşdırılması sahəsində Kataş, Berezkin, Butanayevin xidmətləri diqqətəlayiqdir. Tədqiqatçı Berezkin Şimali Amerika və Sibir xalqlarının ovçuluq miflərini kosmik ov kontekstində araşdırır, ulduz bürcləri ilə əlaqələndirir. Şimali Amerikanın yerli xalqları ilə altaylıların ov adət-ənənələrində, folklorunda, leksikonunda paralelliklər özünü göstərir, bu da həmin xalqların Altaydan köçüb

getmiş miqrantlar olduğu fikrini təsdiqləyir. Hindu, eskimos, apaçi və b. xalqların folklorunu araşdıran tədqiqatçılardan Gibbon, Gifford, Henis, Holtved, Jenness, Simmsin adlarını çəkə bilərik. Amerikalı alimlər yerli xalqların folklor və etnoqrafiyasını araşdırma işinə 19-cu əsrin sonlarından başlamışlar, bu gün də davam etdirirlər.

Altay xalqlarının ovçuluq əfsanələrinin toplanması və süjet variantlarının təsviri istiqamətində Direnkova, Yadanovanın rolu qeyd olunmalıdır. Süjetlərdə meşə və ov əyəsi Almisın (Hal) ovçu ilə yaşaması, ovçuya bol ruzi verməsi, ovçunun Almisdan qaçması, Almisı öldürməsi və sairədən danışılır. Əfsanə süjetlərinin variantlarına Azərbaycan və başqa türk xalqlarının folklorunda rast gəlinir.

Tədqiqatçılar Sibir türklərinin inanc dünyasında ayı kultunun əhəmiyyətli rol oynadığını vurğulamışlar, toplanmış materiallar əsasında məqalələr hazırlamışlar. Ayı türk xalqlarında totem və ov əyəsi hesab olunur, araşdırıcılar ayı ovunun xüsusi rituallarla keçirildiyini qeyd etmişlər. Xakasların ayı haqqında arxaik təsəvvürləri ana xəttinə söykənir, artım, məhsuldarlıq simvolu sayılır.

Azərbaycanda da altay xalqlarının folklorunun tanınmasında müəyyən işlər görülmüşdür. “Maday-Kara” dastanı, “Şaman əfsanələri” Azərbaycan folklorşünas alimlərinin (Ə.Əsgər, F.Bayat) tərcümə və tərtibatçılığı ilə elm aləminə tanınmışdır. Ov adət-ənənələrinin, inanclarının müqayisəli təhlilində Altay folkloru əsas mənbələrdən sayılır.

Altay xalqlarının ov adət-ənənələrinin araşdırılmasında rus alimlərinin rolu böyükdür. Keçən əsrin əvvəllərindən başlayaraq bu sahəyə diqqət ayırmış, geniş tədqiqat işləri aparmışlar. Altay türklərinin ovçuluqla bağlı etnomədəni irsinin öyrənilməsində Potapovun, Alekseyevin, Çerkasovanın, Direnkovanın tədqiqatları əhəmiyyətlidir. Etnoqraf-alimlər altay, xakas, şor, kumandin, çelkan, tuva, yakut və b. xalqların ov adətlərini müşahidə etmiş, ovçunun ov ərafəsi və ov sonrası davranışlarını təsvir etmişlər, həmçinin şamanizmin altay ovçularının həyatında əhəmiyyətli yer tutduğundan bəhs etmişlər. Altay türklərinin ovçuluq miflərinin araşdırılması sahəsində Kataş, Berezkin, Butanayevin xidmətləri diqqətəlayiqdir. Tədqiqatçı Berezkin Şimali Amerika və Sibir xalqlarının ovçuluq miflərini kosmik ov kontekstində araşdırır, ulduz bürcələri ilə əlaqələndirir. Şimali Amerikanın yerli xalqları ilə altaylıların ov adət-ənənələrində, folklorunda, leksikonunda paralelliklər özünü göstərir, bu da həmin xalqların Altaydan köçüb getmiş miqrantlar olduğu fikrini təsdiqləyir. Hindu, eskimos, apaçi və b. xalqların folklorunu araşdıran tədqiqatçılardan Gibbon, Gifford, Henis, Holtved, Jenness, Simmsin adlarını çəkə bilərik. Amerikalı alimlər yerli xalqların folklor və etnoqrafiyasını araşdırma işinə 19-cu əsrin sonlarından başlamışlar, bu gün də davam etdirirlər.

Altay xalqlarının ovçuluq əfsanələrinin toplanması və süjet variantlarının təsviri istiqamətində Direnkova, Yadanovanın rolu qeyd olunmalıdır. Süjetlərdə meşə və ov əyəsi Almisın (Hal) ovçu ilə yaşaması, ovçuya bol ruzi verməsi, ovçunun Almisdan qaçması, Almisı öldürməsi və sairədən danışılır. Əfsanə süjetlərinin variantlarına Azərbaycan və başqa türk xalqlarının folklorunda rast gəlinir.

Tədqiqatçılar Sibir türklərinin inanc dünyasında ayı kultunun əhəmiyyətli rol oynadığını vurğulamışlar, toplanmış materiallar əsasında məqalələr hazırlamışlar. Ayı türk xalqlarında totem və ov əyəsi hesab olunur, araşdırıcılar ayı ovunun xüsusi rituallarla keçirildiyini qeyd etmişlər. Xakasların ayı haqqında arxaik təsəvvürləri ana xəttinə söykənir, artım, məhsuldarlıq simvolu sayılır.

Azərbaycanda da altay xalqlarının folklorunun tanınmasında müəyyən işlər görülmüşdür. “Maday-Kara” dastanı, “Şaman əfsanələri” Azərbaycan folklorşünas alimlərinin (Ə.Əsgər, F.Bayat) tərcümə və tərtibatçılığı ilə elm aləminə tanınmışdır. Ov adət-ənənələrinin, inanclarının müqayisəli təhlilində Altay folkloru əsas mənbələrdən sayılır.

Açar Sözlər: Ov Adət-Ənənələri, Şamanizm, Ayı Kultu, Mif, Araşdırma

*

XIX əsr Qarabağ Ədəbi Mühitində Nəvai Ənənələri

Aytən Hacıyeva

Şərq poeziyasına məxsus lakoniklik və fəlsəfi çalarlar XIX yüzillik Qarabağ söz sənətkarlarının da yaradıcılığında xüsusi diqqət çəkir. Sözügedən yüzillikdə Şərq poetikası, dini fəlsəfə, mistika, estetik dəyərlər estetik zövqün formalaşmasına təsir göstərən amillər kimi bütövlükdə ədəbi mühitin fərqli məcraya yönəlməsinə təsir edirdi. Odur ki, söz sənətini qarşılıqlı mədəni əlaqələr və təsirlərdən təcridən öyrənmək

mümkünsüzdür. XIX əsr milli ədəbiyyatımızda Şərq ədəbiyyatının xüsusi təsir istiqaməti kimi diqqəti cəlb edən Əlişir Nəvai ənənələrinin xüsusi yeri və çəkisi olmuşdur.

XV yüzillikdə türk-islam ədəbi məkanında formalaşmış klassik poetik modelin yaradıcılarından olan Əlişir Nəvainin poetik strukturu ancaq çağatay ədəbiyyatının deyil, ümumilikdə türk divan poeziyasının estetik meyarlarını müəyyənləşdirmişdir. Klassik divan ənənəsi ilə xalq poetik düşüncəsinin sintez olduğu XIX əsr Qarabağ şairlərinin poeziyasında Nəvai poetik modeli fərqli mexanizmlərlə transformasiya olunmuşdur.

XVIII-XIX yüzilliklərdə milli ədəbiyyatımızda Nəvai ilə ədəbi əlaqələri şərtləndirən amillərdən biri kimi Azərbaycan şairlərinin çağatay-özbək dillərində yazmaları və ümumiyyətlə bu dilin ünsürlərinin Azərbaycan şeirində özünü göstərməsinin olduğunu qeyd edən Cənnət Nağıyeva bu dövrdə xalqlarımızın oxşar taleyi paylaştığını da vurğulayaraq yazırdı ki, "...bu vəziyyət ictimai, siyasi və iqtisadi zəmin üzərində yaranıb inkişaf edirdi. Ölkədə xanlıqlar, bu xanlıqlarda şairlərin ədəbi məclislərin mövzusu, ədalətsizlik, digər tərəfdən demokratik ünsürlərin, realizmin yaranması hər iki xalqın ədəbiyyatını bir-birinə yaxınlaşdırmışdır (C.Nağıyeva).

XIX yüzillikdə xüsusilə Qarabağ ədəbi mühitində Nəvai ənənələri daha da intensivləşmiş, Abdulla bəy Asi, Mirzə Həsən Qarabaği və digər bir çox sənətkarlar özbək dilinə yiyələnməklə Nəvai ənənələrini daha yüksək sənətkarlıqla yaşatmağa müvəffəq olmuşlar. Böyük özbək sənətkarı Əlişir Nəvainin poetik modeli XIX əsr Qarabağ sənətkarlarının yaradıcılığında fərqli şəkildə təzahür edir. Klassik ədəbiyyatın əsas mövzusu olan eşq mövzusu Nəvai poeziyasında metafizik yüksəliş konsepsiyası kimi formalaşmış, XIX əsr Qarabağ şairlərinin şeirlərində isə fərdi-emosional və sosial-psixoloji mahiyyət kəsb etmişdir və yaxud yaradıcılığındakı sözün mənəvi funksiyası Zakir, yaxud Asi poeziyasında ictimai funksiyaya çevrilir. XIX yüzillik Qarabağ şairləri Nəvai poeziyasının formasını saxlasalar da, məzmunu öz ideyalarına müvafiq yenidən şərh etməklə sakral sistemi sosial-psixoloji məcraya yönəltməyə müvəffəq olmuşlar. Bu isə klassik modelin imitasiyası deyil, yaradıcı transformasiyasıdır.

*

Ulusal Terim Oluşturmada Alaş Aydınlarının Yaklaşımları

Bakytgul Kulzhanova

Sovyet dönemi dil tarihinde, diğer Türk dilli halklar gibi Kazak halkı da kendi ulusal terminolojisini oluşturmak yerine, başkaları tarafından hazırlanmış hazır terimleri alma geleneğini benimsedi. Aslında bu yaklaşımın doğru yol olduğu Sovyet ideolojisi tarafından dayatıldı. Bu nedenle, Kazak halkının ulusal dili etrafında günümüze kadar tam olarak çözüme kavuşmamış birçok mesele bulunmaktadır. Bunların en önemlilerinden biri, hâlâ belirli bir sisteme oturmamış ve kesin bir çerçevesi çizilmemiş olan terminoloji sorunlarıdır.

Kazak dilinin ulusal terminolojisinin oluşturulmasının başında, Ahmet Baytursınlı önderliğindeki Alaş aydınları yer almıştır. Onların "Kazak terimleri Kazak dilinin kendi imkânlarıyla oluşturulmalıdır" şeklindeki görüşü, Sovyet döneminde "pantürkizm" ve "milliyetçilik" olarak değerlendirilmiş ve zararlı bir eğilim olarak sert biçimde eleştirilmiştir. Alaş düşünürlerinin görüşlerini benimsemek yasaklanmıştır.

1926 yılında Bakü'de düzenlenen I. Tüm Birlik Türkoloji Kurultayı'nda Ahmet Baytursınlı, ortak bir terim fon oluşturma ve akraba Türk dilleri arasında terim alışverişi yapılması konusunu gündeme getirmiş, bu öneri Türkologlar tarafından oybirliğiyle kabul edilmiştir. Aynı kurultayda ortak Türkî terminoloji oluşturma temellerini de ortaya koymuştur.

O dönemde Kazaklar kendi terimlerini üretip kullanmış, ayrıca diğer Türk dillerinden terim alma meselesi de tartışılmıştır. Bazıları Türk dillerinden terim almanın daha hızlı yayılacağını savunurken, bazıları bilim dili için Rusça ve Avrupa dillerine yönelmek gerektiğini ileri sürmüştür. Ancak Türk halkları arasında ortak bilim dili oluşturma ve ortak terminoloji fon kurma düşüncesi hayata geçirilememiştir. Kısa süre sonra kurultaya katılan birçok Türkolog siyasi baskıların kurbanı olmuştur. Sovyet yönetimi yeni ilkeler belirleyerek Rusça temelli ortak bir Sovyet terminolojisi oluşturmuş ve terim üretimini sıkı devlet denetimi altına almıştır. Alaş aydınlarının ortaya koyduğu ortak terminoloji fikri günümüzde de önemini korumaktadır. Bu çalışmada, ulusal ve ortak Türkî terminoloji oluşturma ilkeleri ile günümüz bilim alanlarında karşılaşılan sorunlar ele alınacaktır.

Anahtar kelime: Alaş, Terim, Kazak Dili, Ortak Terminoloji, Türk Dilleri

*

Research on an Ancient Mongolian Medical Book Containing Medical Words of Altai Languages

Bold Sharav & Javkhlan Bold

Among the ancient medical texts, manuscripts written in clear Mongolian script, with unique vocabulary and treatment methods, have been found. That is why we set out to study an ancient book, “The Healing Charm of Blue Ram” (Khökh khutsyn uvdis orshivai), written in clear Mongolian script, containing medical knowledge, found in Mongolia. The vocabulary in this book is very ancient, and the treatment methods are systematic, with few references to theoretical concepts. Most of the unfamiliar words were written in the pronunciation of the ancient Oirat. Some of these words were of Turkic, Uyghur, and Sartuul origin. Therefore, we studied to determine the year and timeframe of this book, its content, and its medical direction. We tried to list and explain a total of 17 words from “The Healing Charm of Blue Ram.” Generally, it is hypothesized that many vocabulary related to medicine have spread to the Mongolian vocabulary through Turkic, Uyghur, and Sartuul among the Western Mongolians. The ancient manuscript “The Healing Charm of Blue Ram,” discovered in Mongolia, written in clear Mongolian script, contains medical knowledge and traditional Mongolian medicine methods, as evidenced by the explanations of some medical-related vocabulary. The Dornyn Sutras that spread in Mongolia, such as “Khökh Khutsyn Uvdis Orshivay,” “Uriankhai Ardyn Dornyn Sudar,” and “Khökh Khutsyn Dornolgo Orshiv,” contain various forms of medical words in addition to the ancient Mongolian medical methods. “The Healing Charm of Blue Ram” (Khökh khutsyn uvdis orshivai), written in clear Mongolian script, which was found in Mongolia, contains medical words of Oirat languages, as well as Mongolian medical methods, as is clear from the explanations of some words related to medicine. Moving forward, it is important to clarify how Mongolian medicine and medical knowledge mutually influenced one another in the study of the history of Mongolian medicine.

Keywords: Mongolian Medicine, Oirat Languages, Healing, Ancient Medical Books, Medical Knowledge

*

III. Selim Döneminde Osmanlı Devleti’nin Türkistan’daki Yerel Güçlerle Siyasi ve Askerî İş Birliği Arayışları

Cem Düzen

Osmanlı Devleti, kuruluş bölgesi olarak tanımlayabileceğimiz Rumeli’deki fütihat hareketi, Anadolu’daki politik gerçeklik ve coğrafi sebepler dolayısıyla Türkistan bölgesinden nispeten uzun sayılabilecek bir dönem uzak kaldı. Ancak devletin sınırlarının doğuya doğru genişlemesi, Türkistan Hanlıkları ile resmî temasların artmasına yol açtı. Bilhassa XVI. yüzyıl boyunca Türkistan’dan gelen elçi ve mektuplar, ilişkilerin inşasında önemli bir yer tuttu. İlk temasların gelişimi ise ekseriyetle ticaret, din ve kültürel içerikliyd. Ancak takip eden yüzyıllarda Osmanlı Devleti ve Türkistan ilişkileri mühim bir değişime uğradı. Bu bağlamda XVIII. yüzyılın ikinci yarısı söz konusu temasların niteliğinde önemli bir dönüşüm meydana getirdi. Zira XVIII. yüzyıla kadar olan ilişkiler sıklıkla Türkistan bölgesinden gelen birtakım talepler çerçevesinde şekillenirken, yüzyılın ikinci yarısında Rusya’nın hem Osmanlı hem de Türkistan’a ortak bir tehdit olarak doğması çerçevesinde gelişti. Bu minvalde Osmanlı Devleti’nin Türkistan’daki kurumsal yapılarla olan temasları karşılıklı iyi niyet göstermekten ziyade Rusya’ya karşı bir ittifaka yönelik oldu. Bâbü’lî, 1768-1774 ve 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşlarında gerek sınır hattındaki valiler gerekse başkente ulaşan elçiler vasıtasıyla Türkistan’daki hanlıklarla siyasi ve askeri iş birliğine çalıştı. Bu bağlamda III. Selim döneminde sembolik bir sayıda da olsa İstanbul’a ulaşan Özbek savaşçıların nasıl değerlendirileceği düşünüldü. Ancak daha önemlisi o dönem Türkistan’daki Kazak ve Kırgız boylarının Rusya’ya karşı kullanılma planıydı. Nitekim Buhara Hanı Muhammed Masum Han’ın Türkistan coğrafyasındaki önemli bir güç kaynağı olan Kazak ve Kırgız boylarını -Bâbü’lî’nin de bilgisi dâhilinde- Osmanlı Devleti yanında savaşa dâhil etme girişimleri; Osmanlı Devleti ve Türkistan’daki tüm yerel

erklerin bir amaca karşı iş birliği yapma teşebbüslerinin zirve noktasıydı. Bu çalışmada arşiv vesikaları ışığında Osmanlı Devleti ve Türkistan'daki yerel güçlerin temasları üzerinde durulacak ve III. Selim döneminde Osmanlı Devleti'nin Özbek, Kazak ve Kırgız boyları ile ortak bir hedefe yönelik iş birliği çabaları incelenecektir.

*

Hayati Tek'in *Kardaş Kömeği* Adlı Romanının Türk Birliği İdealine Katkısı

Cengiz Eken

Gaspıralı İsmail'in "dilde, fikirde, işte birlik" idealine uygun olarak günümüzde siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda yapılan çalışmalar çeşitli sebeplerle birbirinden uzak düşen Türk topluluklarını her geçen gün biraz daha yakınlaştırmaktadır. Kültürel faaliyetlerin, özellikle geniş kitlelere ulaşabilme kabiliyetiyle edebî eserlerin söz konusu toplulukların ortak duyarlılık geliştirmesindeki rolü yadsınamaz. Türkiye sahasındakilerin Türk dünyasını Şehriyar, Cengiz Aytmatov, Cengiz Dağcı, Yusuf Samedoğlu, Elçin Efendiyeve gibi edipler vasıtasıyla tanımaya, anlamaya başladığını söylemek abartılı olmayacaktır. Bu anlamda belgesel nitelikli çalışmalarıyla tanınan Hayati Tek'in Batı Türklüğünün tasada, kıvançta birleşmesini tarihî gerçekliğe uygun olarak örneklediği belgesel nitelikli *Kardaş Kömeği* adlı romanı dikkate değerdir. *Kardaş Kömeği* adlı romanda I. Dünya Savaşı yıllarında Rus-Ermeni ittifakının Anadolu ve Acara'da, Bolşevik-Taşnak ittifakının Bakü'de gerçekleştirdiği mezalim, Nargin esir kampındaki Osmanlı Türklerinin maruz kaldığı trajik yaşam, Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi'nin bahsi geçen esirlere desteği, Nuri Paşa Komutasındaki, Kafkas İslam Ordusunun Bolşevik-Taşnak kırımına son vermesi yansıtılmış, böylece Batı Türklüğünün yakın dönem kolektif hafızasında önemli bir yere sahip olan hadiseler gün yüzüne çıkarılmıştır. *Kardaş Kömeği* adlı romanın da bahsi geçen nitelikleriyle Türk topluluklarının yakınlaşmasına katkı sağlayacağı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kardaş Kömeği, Hayati Tek, Türk Dünyası, Kafkas İslam Ordusu.

*

Polonya'da Altay Araştırmalarının Dünü, Bugünü ve Yarını

Danuta Chmielewska

Bu bildiri, Altay bölgesini dilbilim, kültürel antropoloji, etnografya ve arkeoloji gibi farklı disiplinleri temsil eden Polonyalı araştırmacıların çalışmaları bağlamında ele almaktadır. Çalışmanın çıkış noktasını, Altay dilleri üzerine yaptığı araştırmalarla Polonya şarkiyatçılığında önemli bir yön belirleyen önde gelen Polonyalı Altayistlerden Władysław Kotwicz'in bilimsel mirası oluşturmaktadır. Bildirinin ana bölümü ise doğrudan tarihsel ve kültürel bir bölge olarak Altay'a ilişkin araştırmalara odaklanmaktadır. Bu çerçevede Agnieszka Halemba'nın Telengitler, dinî yaşam, manzara ve Altay'ın yerel algılanış biçimleri üzerine çalışmaları, Andrzej Rozwadowski'nin Sibirya ve Altay kaya sanatı üzerine araştırmaları ile Łukasz Oleszczak'ın erken Demir Çağı'nda Kuzey Altay'a ilişkin arkeolojik projeleri ele alınacaktır. Bildiri, Polonya bilimsel çalışmalarında Altay'ın yalnızca uzak bir coğrafi alan olarak değil, dil, hafıza, din, kaya sanatı, göçebe kültürler ve Güney Sibirya topluluklarının dönüşümü üzerine araştırmalar açısından önemli bir inceleme alanı olarak yer aldığını göstermektedir.

*

Yörük-Türkmen Araştırmalarının Dünü ve Bugünü

Davut Şahbaz

Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli bir yer ihtiva eden konar-göçerler, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Hem Selçukluların hem de Osmanlıların sosyal tabakalarından birini teşkil eden bu zümreler, Anadolu'da Yörük ve Türkmen olarak adlandırılmışlardır. Kızılırmak yayınının doğusunda olanlar Türkmen, batısında kalanlar Yörük olarak ifade edilse de bunları birbirinden kesin çizgilerle ayırmak pek mümkün değildir. Nitekim bu gruplar belli noktalarda birbirleriyle benzerirken, belli

noktalarda birbirinden ayrılırlar. Örneğin Yörükler kısa mesafeli dikey göçerliği benimserken, Türkmenler uzun mesafeli yatay göçerliği benimsemişlerdir. İktisadi olarak Yörüklerde keçi ön plana çıkarken, Türkmenlerde koyun daha ön plana çıkmaktadır ve Türkmenlerin devlet kurma pratiği daha gelişmiştir. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Bozulus, Bozok, Halep, Dulkadirli, Ulu Yörük, Yeni İl, Atçeken ve Karacakoyunlular gibi pek çok konar-göçer taifeye tesadüf edilmektedir. Bu gruplar Türk kültür ve medeniyetinin İç Asya'dan Anadolu ve Balkanlar'a kadar taşınmasında önemli bir görev ifa etmişlerdir. Bu çerçevede bilim insanlarının dikkatini çeken konar- göçerler, araştırılmaya ve incelemeye değer görülmüşlerdir. Nitekim tarih bilimi başta olmak üzere sosyolojiden edebiyata, halk biliminden müzik sanatlarına kadar pek çok alanda konar-göçerlere dair sayısız tez, kitap, makale yayınlanmıştır. Dolayısıyla akademik literatürde büyük bir yekûn tutan konar-göçer araştırmalarının tarihî seyri bu çalışmanın konusu olacaktır. Ayrıca dönemin tarih anlayışları ve yaklaşımlarının konar-göçer araştırmalarına nasıl yön verdiği merak konusudur.

*

Altay və Monqol Dillərində Ahəng Qanunu və Aqlütinativ Quruluş

Dilbər Camali

Altay və monqol dilləri, tarixən dilçilərin müqayisəli tədqiqat apardıqları dillər qrupuna daxildir. Bu dillər arasında müəyyən oxşarlıqlar, xüsusilə ahəng qanunu və aqlütinativ quruluş baxımından diqqət çəkir. Hər iki xüsusiyyət bu dillərin fonetik və qrammatik sistemlərinin əsasını təşkil edir. Ahəng qanunu, söz daxilindəki saitlərin bir-biri ilə uyğunlaşmasını nəzərdə tutur. Altay dillərində, xüsusilə türk dillərində, kök sözün saitlərinə uyğun olaraq şəkilçilərin saitləri dəyişir. Bu, sözlərin tələffüzünü asanlaşdırır və dilin ritmik quruluşunu təmin edir. Monqol dillərində də ahəng qanunu müşahidə olunur, lakin bəzi dillərdə bu uyğunluq daha elastik və tarixi dəyişikliklər nəticəsində müəyyən dərəcədə pozulmuş olur. Hər iki dildə sait harmoniyası sözlərin fonetik sabilliyini qoruyur və qrammatik formaların düzgün birləşməsinə təmin edir. Aqlütinativ quruluş isə sözlərin qrammatik mənasının ardıcıl şəkilçilərlə ifadə olunması prinsipi ilə xarakterizə olunur. Həm Altay, həm də monqol dillərində şəkilçilər söz kökünün ardınca gəlir və hər bir şəkilçi bir qrammatik funksiyanı daşıyır. Bu, sözləri mürəkkəb morfoloji quruluşlu etməyə imkan verir, lakin hər morfem sərbəst şəkildə tanınır. Məsələn, isimlərin hallanması, fel formalarının dəyişməsi və mənsubiyyət göstəriciləri şəkilçilər vasitəsilə həyata keçirilir. Buna baxmayaraq, Altay və monqol dilləri arasında bəzi fərqlər də mövcuddur. Bu fərqlər fonetik səviyyədə, bəzi şəkilçi və qrammatik formaların istifadəsində və leksik tərkibdə nəzərə çarpır. Lakin ahəng qanunu və aqlütinativ quruluş dillərin müqayisəli təhlilində ortaq əsas yaradır. Altay və monqol dillərində bu xüsusiyyətlər yalnız dilin strukturunu anlamağa deyil, həm də dillərin tarixi inkişafını və qarşılıqlı əlaqələrini öyrənməyə imkan verir. Bu sahədə aparılan tədqiqatlar, müqayisəli dilçilik və tarixiləşmiş fonetik və morfoloji əlaqələrin araşdırılması üçün əhəmiyyətlidir. Məqalədə monqol və Altay dillərindəki bənzərliklərin qohuluq əlaqəsinə, yoxsa uzun illər eyni ərazilərdə yaşamış olmaqlarınamı söykənməsi fikirlərinə aydınlıq gətirilmişdir.

*

Түркология Илиминин Азыркы Күндөгү Абалы Жана Перспективасы

Dınara Asakeeva

Макалада түркология илиминин азыркы мезгилдеги абалы жана келечеги каралат. Түркология илими дүйнөлүк илимдин бир бөлүгү катары өнүгүп, илимдин татаал тармагы катары көптөгөн этаптардан жана кадамдардан турган өзүнчө эволюциялык өнүгүү жолун басып өткөн. Бүгүнкү күндө ага болгон кызыгуу күчөөдө жана жаңы көз караштагы изилдөөлөр жаралууда. Түркология тармагын азыркы күндө изилдөөнүн негизги максаты – жалпы түрк картинасын түзүү жана анын жашоо мыйзамченемдүүлүктөрүн аныктоо. Мындай изилдөө бүгүнкү күндө актуалдуу, анткени түркология илиминин азыркы мезгилдеги абалы жана келечеги тууралуу ой-жүгүртүү мезгилдин талабы. Ушул себептүү түркологиянын азыркы мезгилде өнүгүшүн бир нече маселелерди көтөрүү менен, изилдөөнүн жаңы парадигмасынан кароо максаты коюлду. Азыркы учурдагы өнүгүүнүн концепциясы кандай абалда экендиги дүйнөнүн өзгөрүп жаткан реалдуулуктарына ыңгайлашуу менен заманбап изилдөөнүн контекстинде иликтөөгө алынат. Изилдөөбүздө түркология илиминин

өнүгүш абалы жана келечеги кандай, перспективасы барбы деген сыяктуу суроолордун жообун билүү үчүн комплекстүү түрдө кеңири анализдөөгө алабыз. Дал ушул багытта изилдөө жүргүзүп, азыркы мезгилдеги изилдениш маселелерин, проблемаларын иликтеп, өнүгүү багытын илимий анализдин көмөгүндө ачып берүүгө аракет жасалат.

Түйүндүү Сөздөр: Илимий Багыт, Контекст, Парадигма, Перспектива, Таасир, Түркология, Оригиналдуулук, Проблема.

The Current State and Future of Turkology

The article examines the current state and future of the field of Turkology. Turkology, as a discipline that has developed as part of world science and is a complex field, has undergone a distinct evolutionary development path consisting of many stages and steps. Interest in this topic is growing today, and new perspectives on research are emerging. Today, the main aim of studying Turkology is to create a general picture of the Turks and to identify the patterns of their way of life. This type of research is important today because reflecting on the current state and future of Turkology is a necessity of our time. Therefore, the aim is to examine the current development of the field of Turkology from a new research paradigm and to raise various issues. The current state of the concept of development is being examined within the context of modern research, adapting to the changing realities of the world. In this study, we will conduct a comprehensive and detailed analysis to find answers to questions such as the current state of development, future, and future promise of Turkology as a discipline. In this context, research is being conducted, current research topics and problems are being examined, and the aim is to reveal the direction of development through scientific analysis.

Keywords: Scientific Orientation, Context, Paradigm, Perspective, Impact, Turkology, Originality, Problem.

*

Contemporary Issues in the Conservation and Protection of the Rock Formations of the Mongol Altay

Dolgorsuren Jamiyan

The Mongol Altay Range extends from the Altay Tavan Bogd massif all the way to the end of the Gurvan Saikhan Range in Umnugovi Province, forming a continuous mountain system stretching over 2,500 kilometers in total.

The Altay Tavan Bogd massif belongs to the territory of Bayan-Ölgii Province on the western frontier of Mongolia to the south, while to the north it extends into the Russian Federation, to the northwest into Kazakhstan, and to the west into the People's Republic of China. The rock art site globally renowned as Tsagaan Salaa and Baga Oigor, located in the vicinity of Altay Tavan Bogd, stretches approximately 15–20 kilometers in length and 500–600 meters in width.

The site dates to the Neolithic period (6000–3000 BCE) and the Bronze Age (3000–1000 BCE), and a total of approximately 10,000 rock art images have been recorded here.

Over the past two decades, scholars from Mongolia, the Russian Federation, Germany, France, the Republic of Korea, Japan, and the United States have been actively researching the cultural monuments of the Mongol Altay; however, this cultural landscape and its heritage, particularly the conservation and protection thereof, remain a significantly understudied field of research.

In 1876–1878, G.N. Potanin initiated the first two-year field study of the Mongol Altay, examining it from geographical and ethnographic perspectives. In the late 1860s, N.Ser-Odjav conducted research in the region, followed in the 1970s–1980s by D. Dorj, E.A. Novgorodova, V. V. Volkov, Academician A. P. Okladnikov, and D. Tseveendorj, all of whom carried out scholarly investigations of the Mongol Altay.

To date, research has been conducted on over 1,300 rock art compositions and 342 plate illustrations in the Mongol Altay; however, dedicated studies aimed at improving the conservation and protection of this cultural heritage, preventing damage and destruction caused by both natural and human factors, and enhancing preservation measures have yet to be carried out in any systematic or targeted manner.

*

Türk Dillerinde Grammatik Cins Kategoriyasının Təzahürü

Dürdanə Rəhimzadə

Məlumdur ki, türk dillərində grammatik cins kategoriyası yoxdur. Bununla yanaşı bu dillərdə xeyli miqdarda ərəb alınmaları vardır. Bu alınmalarda dilimizə xas olmayan grammatik kateqoriyaların əlamətlərini görmək olur. Bunlardan biri də grammatik cins kategoriyasıdır. Dilimizdəki bir çox alınma sözlərdə biz buna rast gəlirik.

Grammatik kateqoriya kimi olmasa da türk dillərində sözlərin semantik tutumunda cinsə görə fərqlilik ifadə olunmuşdur. Məsələn öküz-inək, xoruz-toyuq və s. kimi sözlərdə bu fərqi görmək olur. Lakin alınma sözlərdə bunu ifadə etmək üçün istifadə olunan xüsusi bir əlamət həmin sözlərlə bərabər dilimizə gəlmişdir. Bu qəbildən olan sözləri iki qrupa ayırmaq olar:

1) Yalnız cinsə görə, yəni sözün sonundakı cins ifadə edən saitə görə fərqlənənlər. Bu sözlərin leksik mənası demək olar ki, eynidir. Belə sözlər daha çox şəxs adlarında müşahidə olunsada ümumi isimlər içərisində də az deyildir. Azərbaycan dilində belə sözlər, çox hallarda eyni sözün sonuna ə saitinin artırılması ilə düzəlir. Bunların bir qismi eyni anlayışı yalnız cinsinə görə fərqləndirirsə, məsələn, Valid-Validə, Xalid-Xalidə, Nahid-Nahidə, Nadir-Nadirə, Kamal-Kamalə, Mahir-Mahirə, Sadiq-Sadiqə, müəllim – müəllimə, ... və s.

2) Sondakı ə saiti sözün leksik mənasını dəyişmişdir. Daha doğrusu, eyni sözün müzəkkər formasını ilə müənnəs forması keçdiyi dildə məna tutumuna görə fərqlilik kəsb etmişdir. Məsələn, katib - katibə, müsahib – müsahibə, xadim-xadimə, hekayə-hekayət, kitab-kitabə, hamil-hamilə və s. Göründüyü kimi bu sözlərin leksik tutumları fərqlidir.

Məqalədə bu qəbildən olal bir çox sözlər müqayisə edilmiş, onların etimoloji təhlili daha geniş şəkildə verilmişdir.

Açar Sözlər: Grammatik Cins Kategoriyası, Alınma Sözlər, Məna Dəyişməsi, Müqayisə.

*

Türkiye'deki İki Tatar Altayist Prof. Dr. Ahmet Temur ve Prof. Dr. Tuncer Gülensoy

Eda Bindaş Doğdu

Altayistik çalışmaları, Türk dili ve kültürünün tarihsel kökenlerini açıklamaya yönelik en önemli araştırma alanlarından biri olarak, özellikle 19. yüzyılda Scoot tarafından geliştirilen karşılaştırmalı dilbilim çerçevesinde şekillenmiştir. Altay teorisi, başta Türk, Moğol ve Tunguz dilleri olmak üzere bazı dil gruplarının ortak bir ana dilden türediğini ileri sürmektedir. Söz konusu diller arasındaki gramer ve söz varlığına ilişkin benzerlikleri genetik akrabalığın kanıtı olarak değerlendirmektedir. Ancak bu teori, ortaya atıldığı ilk dönemlerden itibaren bazı Türkologlar hem desteklenmiş hem de ciddi eleştirilere maruz kalmış, günümüzde ise dilbilim çevrelerinde tartışmalı bir konumda varlığını sürdürmektedir.

Bu bildirinin temel amacı, Altay çalışmalarının tarihsel gelişimini “dünü ve bugünü” çerçevesinde ele almak ve bu süreci Türkoloji sahasının iki önemli ismi olan Prof.Dr. Ahmet Temir ve Prof.Dr. Tuncer Gülensoy’un hayatı ve çalışmaları üzerinden değerlendirmektir. Bu doğrultuda çalışma, geçmişten günümüze kadar Altay araştırmalarının geçirdiği değişim ve dönüşümü ortaya koymayı hedeflemektedir.

Türkiye’de Altayistik çalışmaları, özellikle Cumhuriyet sonrası dönemde kurumsallaşan Türkoloji araştırmalarıyla birlikte gelişim göstermiştir. En başta Ahmet Temir, Altay teorisinin Türkiye’de tanınması ve bu teorisinin tartışılması açısından öncü bir rol üstlenmiştir. Temir’in özellikle Moğol dili ve kültürü üzerine yaptığı çalışmalar, Türk ve Moğol dilleri arasındaki ilişkilerin daha sistematik biçimde incelenmesine katkı sağlamıştır. Onun çalışmaları, Altay teorisinin klasik çerçevesi içinde değerlendirilebilecek olmakla birlikte, aynı zamanda bu teorisinin bilimsel yöntemlerle ele alınmasına da zemin hazırlamıştır.

Öte yandan Tuncer Gülensoy, Türk dili tarihi, etimoloji ve ağız araştırmaları alanındaki kapsamlı çalışmalarıyla Altay araştırmalarına önemli katkılar sunmuştur. Gülensoy'un özellikle Türkçenin söz varlığına ve tarihsel süreçlere yönelik incelemeleri, Altay teorisinin test edilmesi açısından geniş bir alan sağlamaktadır. Bu yönüyle Gülensoy'un yaklaşımı, teorik tartışmalardan ziyade somut verilere dayalı bir bakış açısı sunmakta ve modern dilbilim anlayışıyla örtüşmektedir. Bu anlamda Ahmet Temir ve Tuncer Gülensoy'un çalışmaları değerlendirildiğinde Altay çalışmalarında hem teorik hem de bilgi ve yöntemlere dayalı geliştiği görülmektedir.

The Two Tatar Altaic Scholars in Turkey: Prof. Dr. Ahmet Temir and Prof. Dr. Tuncer Gülensoy

Altaic studies, as one of the most important fields of research aimed at explaining the historical origins of the Turkish language and culture, took shape particularly within the framework of comparative linguistics, which developed in the 19th century through the work of scholars such as Scott. The Altaic theory proposes that certain language groups—primarily Turkic, Mongolic, and Tungusic—derive from a common proto-language. It considers similarities in grammar and vocabulary among these languages as evidence of a genetic relationship. However, since its initial formulation, this theory has been both supported and strongly criticized by various Turkologists, and today it continues to exist as a controversial hypothesis within linguistic circles.

The main aim of this paper is to examine the historical development of Altaic studies within the framework of its “past and present,” and to evaluate this process through the lives and works of two prominent figures in Turkish studies: Prof. Dr. Ahmet Temir and Prof. Dr. Tuncer Gülensoy. In this respect, the study seeks to reveal the changes and transformations that Altaic research has undergone from past to present.

In Turkey, Altaic studies developed particularly alongside the institutionalization of Turkological research in the post-Republican period. First and foremost, Ahmet Temir played a pioneering role in introducing and promoting the discussion of the Altaic theory in Turkey. His studies, especially on the Mongolian language and culture, contributed to a more systematic examination of the relationships between Turkic and Mongolic languages. While his work can be evaluated within the classical framework of the Altaic theory, it also laid the groundwork for addressing this theory through scientific methods.

On the other hand, Tuncer Gülensoy made significant contributions to Altaic studies through his extensive work in the fields of Turkish language history, etymology, and dialectology. His analyses, particularly those focusing on the vocabulary of Turkish and its historical processes, provide a broad basis for testing the Altaic theory. In this sense, Gülensoy's approach offers a perspective grounded in concrete data rather than purely theoretical debates and aligns with modern linguistic methodology. When the works of Ahmet Temir and Tuncer Gülensoy are evaluated together, it becomes clear that Altaic studies have developed through both theoretical frameworks and data- and method-based approaches.

*

Қазақтар арасындағы жеке аттардың түбі

Elmira Zulpykhanova

Түрік мәдениетінде есімдер адамның тағдырымен байланысты, ал есім қою дәстүрі ежелгі заманнан бастау алады. Оғыз қаған эпосы мен Деде Қорқыт ертегілерінде көрініп тұрғандай, ежелгі түркі қоғамдарында балалар өз есімдерін алған немесе кейінірек мінездеріне сәйкес есімдер алған. Ислам дінінің қабылдануымен балаларға ислам мәдениетінен шыққан есімдер қойыла бастады, ал әдемі есімдер қою жауапкершілігі ата-аналар үшін міндетке айналды. Бастапқыда түркі тайпаларындағы есімдер ерекше болды, бірақ уақыт өте келе олар байып, ұлттық рухты, нанымдарды, әлеуметтік оқиғаларды және эстетикалық сезімдерді бейнеледі. Ат қою дәстүрлері жануарлардың, өсімдіктердің, қалалардың және тарихи тұлғалардың есімдерін қоса алғанда, әртүрлі дереккөздерден алынған. Шаманизм, буддизм, манихейлік және әсіресе ислам сияқты түркілердің тарих бойындағы діндері мен сенімдері қолданылған есімдерге әсер етті. Мұсылман түркі халықтары арасында араб және парсы тектес есімдер кең тарады. Кеңес дәуірінде қазақ түріктерінде араб және парсы есімдерінен басқа, орыс мәдениеті мен коммунистік идеологияны көрсететін

славян тектес есімдер қолданылды; Тәуелсіздік алғаннан кейін тамырға оралу орын алды. Түрік (Ажар, Алтын), араб (Айша, Лейла), парсы (Анар, Дана) және моңғол (Марал) тектес қарапайым есімдер, сондай-ақ баланың ұзақ өмір сүруін тілеп қойылатын есімдер сияқты атау санаттары бар. Бұл мақалада қазақтар арасындағы жеке есімдер мен атау дәстүрлерінің шығу тегі қарастырылады, бұл есімдер ұлттың мәдени құндылықтарын, сенім жүйесін, тарихын және мәдени деңгейін көрсететін маңызды элементтер екендігі атап өтіледі.

*

Delil Yoksa Yemin: Şer‘iyye Sicillerinde Taciz İddialarında Usulî Kapanış ve İspat Mantığı (17. ve 18. Yüzyıl)

Emine Dinceç

Bu bildiri, tarih boyunca farklı hukuk kültürlerinde meşruiyet ve güven üretme işleviyle varlığını sürdüren yeminin, Osmanlı şer‘î yargısındaki pratik rolünü örnekler üzerinden tartışır. Yemin, yalnızca geçmişe ait bir uygulama değildir; modern hukukta da (özellikle medeni yargıda “yemin delili”, ceza yargısında tanık yemini gibi biçimlerle) yaşamaya devam eder. Bununla birlikte bu çalışma, kapsamını bilinçli olarak daraltarak, şer‘iyye sicillerinde yeminin beyyinenin (delil) üretilmediği ihtilaflarda nasıl işletildiğini ve mahkeme kararını hangi mantıkla mümkün kıldığını incelemektedir.

Çalışmanın temel iddiası, yeminin maddi hakikati kesinleştirmekten ziyade, delil yokluğunda hüküm kurulabilirliği sağlayan ve çekişmeyi disipline ederek davayı kapatan bir usulî mekanizma olarak işlediğidir. Bu iddia, seçilen örneklemdaki kayıt dili ve karar formülleri karşılaştırılarak kaynaklardan test edilmektedir. Örnekleme, özellikle taciz ve cinsel saldırı teşebbüsü vakalarından oluşturulmuştur; çünkü bu tür iddialar çoğunlukla mahrem mekânlarda gerçekleştiğinden beyyinenin en zor üretildiği alanlardan biridir ve böylece yeminin “iddianın nasıl sınıdığını” ortaya koyma kapasitesi yüksektir.

Çalışma, yemini somut metinler üzerinden işleyen bir “usulî test ve kapanış mantığı” olarak ele almasıyla literatürden ayrılır. Temel kaynak olarak şer‘iyye sicili kayıtlarıdır. Çalışma, yemini somut metinler üzerinden işleyen bir “usulî test ve kapanış mantığı” olarak ele almasıyla literatürden ayrılır. Temel kaynaklarını şer‘iyye sicili kayıtları oluşturmakta olup, ayrıca eski Türk kültüründeki yemin uygulamalarına da değinilecektir.

*

Göçebe Çalışmalarında Yeni Yaklaşımlar ve Temalar Neler Olmalıdır?

Emine Erdoğan Özünlü

Altay çalışmaları içerisinde Göçebe çalışmalarının önemli bir yeri vardır. Türklerin kadim kültür ve yaşam biçimi olan göçebe hayat anlayışı, hayatın her safhasında kendisini göstermiş, kültür ve medeniyetini etkilemiştir. Bu konuda şu ana kadar çok önemli araştırmalar yapılmış ve bilim dünyasına kazandırılmıştır. Yapılan çalışmalarda genellikle göçebe yaşam tarzının siyasi, sosyal ve ekonomik boyutu kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda söz konusu çalışmalarda göçebe yaşam tarzının iskâna, özellikle Anadolu’nun ve Rumeli’nin Türkleşmesi ve yerleşmesine etkisi tartışılırken, zaman zaman da kültür ve medeniyete olan katkısı tartışılmıştır. Bu tartışmalarda göçebe dünyasının ekonomik boyutu, katkısı da unutulmamıştır. Ancak tarih metodolojisinde oluşan yeni yaklaşımlar çerçevesinde artık göçebe çalışmalarında da bazı yeni temalara ihtiyaç olduğu açıkça ortadadır. Bu bildiride yeni yaklaşımlar çerçevesinde göçebe çalışmalarında hangi perspektiflerden bakılması gerektiği ve yeni temaların neler olabileceği ortaya konulacaktır.

*

Kök Türklerde Din ve İnanç Sistemi

Enkhbat Avirmed

Kök Türk Devleti, Moğolistan bozkırlarında teşekkül etmiş erken dönem Türk siyasal oluşumlarından biri olup din ve inanç meselelerinde görece hoşgörülü ve çoğulcu bir yaklaşım benimsemiştir. Bu yaklaşım, yalnızca Kök Türklerle sınırlı kalmamış daha sonraki dönemlerde geniş coğrafyalara hükmeden Büyük Moğol İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu gibi siyasal yapılarda da sürdürülen bir siyasal ve kültürel gelenek olarak devam etmiştir. Türk ve Moğol topluluklarının tarihsel tecrübeleri, farklı dinî ve inanç gruplarının bir arada var olmasına imkân tanıyan esnek ve kapsayıcı bir inanç anlayışının geliştiğini ortaya koymaktadır. Kök Türk Devleti'nin varlık gösterdiği VI-VIII. yüzyıllar, Çin'de Tang Hanedanı'nın hüküm sürdüğü ve Çin'in siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan en parlak dönemlerinden birini yaşadığı bir zaman dilimine tekabül etmektedir. Aynı dönemde İpek Yolu üzerindeki ticarî faaliyetlerin belirgin biçimde artması, yalnızca ekonomik ilişkileri değil, aynı zamanda dinî ve kültürel etkileşimleri de kayda değer ölçüde hızlandırmıştır. İpek Yolu, tüccarların yanı sıra Buddist rahipler ve farklı inançlara mensup din adamları için de kıymetli bir dolaşım ağı işlevi görmüştür. Bu bağlamda, Çin'den hareket eden Buddist din adamlarının Kök Türk hâkimiyet sahasına yöneldiği, aynı şekilde batıdan İran kökenli çeşitli dinî ve kültürel unsurların bölgeye ulaştığı anlaşılmaktadır. Kök Türklerin hâkimiyet altına alarak ortadan kaldırdığı Juan-Juan Devleti'nin resmî dini olan Buddizmin etkisi, özellikle toplumun belirli kesimleri üzerinde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bununla birlikte, Kök Türklerin asli inanç sistemi, Yüce Kök Tengri (Gök Tanrı) merkezli bir dünya görüşüne dayanmaktaydı.

Bu inanç sistemi, doğa kültleri ve atalar inancı ile birlikte ele alınmalı, kamlar (şamanlar) aracılığıyla yürütülen ritüel uygulamalar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Sonuç olarak Kök Türklerde dinî hayat, farklı inanç unsurlarının bir arada var olduğu, çok katmanlı ve esnek bir yapı sergilemiştir.

*

Birinci Türkoloji Kurultayı: Salman Mümtaz'ın Bilimsel Mirası

Epoş Veliyev

20. yüzyılın başlarında gerçekleştirilen Birinci Türkoloji Kurultayı, Türk halklarının bilimsel ve kültürel yaşamında dönüm noktası teşkil eden uluslararası bilimsel forumlardan biri olmuştur. 1926 yılında Bakü şehrinde düzenlenen bu kurultay; Türkoloji biliminin gelişiminde yeni istikametlerin belirlenmesi, Türk halklarının dili, tarihi, edebiyatı ve kültürünün incelenmesi açısından hayati bir rol oynamıştır. Kurultayın temel müzakere konularından birini ise Türk dillerinin gelişimi ve yazı sisteminin tekâmülü meselesi oluşturmuştur.

Makalede, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Birinci Türkoloji Kurultayı'nın yıl dönümlerinin devlet düzeyinde kutlanmasına ilişkin kabul edilen kararnameler —özellikle İlham Aliyev tarafından imzalanan 80, 90 ve 100. yıl dönümlerine dair belgeler— analiz edilmekte ve bunların bilimsel-kültürel ehemmiyeti değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra, Sovyet baskıları (represyon) sonucunda Azerbaycan bilimine ve kültürüne vurulan darbeler ve bu sürecin Türkoloji araştırmalarının gelişimine etkisi ele alınmaktadır.

Çalışmada, Sovyet totaliter rejimi döneminde Türkoloji araştırmalarıyla meşgul olan Azerbaycan aydınlarının akıbeti de araştırılmaktadır. Bu bağlamda Bekir Çobanzade, Halit Sait Hocayev, Veli Hulufu ve Hanefi Zeynallı gibi âlimlerin baskı rejiminin kurbanı olmaları hususu özellikle vurgulanmaktadır. Makalenin odak noktasını ise seçkin edebiyatşünas ve folklor araştırmacısı Salman Mümtaz'ın bilimsel faaliyetleri oluşturmaktadır. Özellikle Birinci Türkoloji Kurultayı'ndan sonra Salman Mümtaz'ın bilimsel çalışmaları daha da genişlemiş, Türkoloji alanında yürüttüğü araştırmalar dikkat çekmiştir. Kurultayda ileri sürülen fikirler ve Türk halklarının ortak kültürel mirasının araştırılması meseleleri, onun sonraki bilimsel faaliyetlerinde de karşılık bulmuştur. Lakin Sovyet hâkimiyeti döneminde Türkoloji araştırmaları ve millî-kültürel mirasa olan ilgi, zaman zaman ideolojik açıdan şüpheyle karşılanmıştır. Bu nedenle, Salman Mümtaz'ın Türk dünyasının edebi ve kültürel mirasının araştırılması yönünde gördüğü işler, belirli çevreler tarafından “milliyetçilik” ve “Türkçülük” eğilimi olarak nitelendirilmiştir. 1937 yılında Salman Mümtaz, asılsız ithamlarla tutuklanarak Rusya'daki toplama kamplarına gönderilmiş ve 1941 yılında kurşuna dizilmiştir.

Makalede, Salman Mümtaz'ın Azerbaycan folklorunun derlenmesi, sistemleştirilmesi ve neşri alanındaki hizmetleri ile klasik edebi mirasın korunması istikametindeki çalışmaları kapsamlı bir şekilde analiz edilmektedir. Mümtaz, Azerbaycan'ın muhtelif bölgelerinden topladığı kadim el yazmalarını ve folklor örneklerini tasnif ederek yayına hazırlamıştır. Şarkın kıymetli ve nadir bulunan el yazmalarını ilk kez sistemli bir şekilde toplamış, Azerbaycan edebiyatının birçok şairi hakkında değerli fikirler öne

sürmüştür. Bilimsel araştırmaları sonucunda bir dizi sanatçının biyografisini netleştirmiş, ayrıca Molla Penah Vagif ve Molla Veli Vidadi'nin hangi yüzyılın temsilcileri olduğunu bilimsel verilerle ortaya koymuştur. Salman Mumtaz'ın derlediği zengin folklor ve edebi materyaller, Azerbaycan halkının dünya görüşünü ve sanatsal tefekkürünü anlamak bakımından mühim bir kaynak teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Türkoloji Kurultayı, Türk halkları, Folklor, Edebiyat, Represyon, Salman Mumtaz.

The First Turkological Congress: The scientific heritage of Salman Mumtaz

The First Turkological Congress, held in the early 20th century, was one of the major international scientific forums that constituted a significant milestone in the scientific and cultural life of Turkic peoples. Convened in Baku in 1926, this congress played a crucial role in determining new directions for the development of Turkology and in the study of the language, history, literature, and culture of Turkic peoples. One of the central themes of the congress was the evolution of Turkic languages and the refinement of writing systems.

The article analyzes the decrees adopted at the state level regarding the celebration of the anniversaries of the First Turkological Congress in the Republic of Azerbaijan—specifically the documents signed by President İlham Aliyev concerning the 80th, 90th, and 100th anniversaries—and evaluates their scientific and cultural significance. Furthermore, it highlights the blows dealt to Azerbaijani science and culture as a result of Soviet repressions and the impact of this process on the development of Turkological research.

The study also examines the fate of Azerbaijani intellectuals engaged in Turkological research during the period of the Soviet totalitarian regime. In this context, the victimization of scholars such as Bekir Chobanzadeh, Khalid Said Khojayeve, Veli Khulufu, and Hanafi Zeynalli by the repressions is specifically noted. The primary focus of the article is the scientific activity of the prominent literary critic and folklorist Salman Mumtaz. His scholarly endeavors expanded significantly following the First Turkological Congress, and his research in the field of Turkology gained considerable attention. The ideas put forward at the congress and the issues surrounding the study of the common cultural heritage of Turkic peoples were reflected in his subsequent scientific work. However, during the Soviet era, interest in Turkological research and national-cultural heritage was occasionally viewed with ideological suspicion. Consequently, Salman Mumtaz's efforts to investigate the literary and cultural heritage of the Turkic world were characterized by certain circles as “nationalist” and “Pan-Turkist” tendencies. In 1937, Salman Mumtaz was arrested on trumped-up charges, sent to a prison camp in Russia, and executed by firing squad in 1941.

The article provides an extensive analysis of Salman Mumtaz's contributions to the collection, systematization, and publication of Azerbaijani folklore, as well as his services in preserving the classical literary heritage. He systematized and prepared for publication ancient manuscripts and folklore samples collected from various regions of Azerbaijan. He was the first to systematically compile precious and rare Eastern manuscripts and put forward valuable insights regarding many poets of Azerbaijani literature. Through his scientific inquiries, he identified and clarified the biographies of several artists and also demonstrated the historical period to which Molla Panah Vagif and Molla Vali Vidadi belonged. The rich folklore and literary materials collected by Salman Mumtaz serve as a vital source for studying the worldview and artistic thinking of the Azerbaijani people.

Keywords: The First Turkological Congress, Turkic Peoples, Folklore, Literature, Repression, Salman Mumtaz.

*

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ve Türkoloji Çalışmaları

Erdal Aydoğmuş

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 30 Eylül 1995 tarihinde Türkiye'nin İzmir şehrinde Türkiye Cumhuriyeti ve Kırgız Cumhuriyeti hükümetleri arasında imzalanan, uluslararası anlaşmayla kurulan özel statülü bir ortak devlet üniversitesidir. Kurum, faaliyetlerini Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te sürdürmektedir. Türk Cumhuriyetleri arasında eğitim alanında ortaklaşa hayata geçirilmiş ve ilk olarak 1997 yılında öğrenci kabul ederek öğretim hayatına başlamıştır.

Türk dünyası arasında bir köprü vazifesi görmesi amacıyla kurulan üniversite, 30 yaşında genç bir üniversitedir. Günümüzde 13 fakülte, 2 yüksekokul, 1 enstitü ve 6 araştırma merkeziyle faaliyetlerini her geçen gün daha da artırarak sürdürmektedir.

Kurulduğu günden bu yana üstlenmiş olduğu misyon gereği Türkoloji'ye katkı sağlamaktadır. Özellikle Edebiyat Fakültesi bünyesindeki Türkoloji Bölümü başta olmak üzere Türk Uygarlığı Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yabancı Diller Yüksekokulu (Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin öğretimi), Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (yüksek lisans ve doktora çalışmaları) ve Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü (Türkoloji alanında yapılan projeler) gibi birimler aracılığıyla bu alana öncülük etmektedir. Yapılan çalışmalar Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinin genç bir üniversite olmasına rağmen günümüzde Türkistan coğrafyasının en önemli Türkoloji merkezlerinden biri haline geldiğini gözler önüne sermektedir.

Bu çalışmada, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinde Türkoloji alanında yürütülen faaliyetler ele alınacaktır. Lisansüstü tezler, yayımlanan kitaplar, hakemli uluslararası bilimsel dergiler, bilimsel projeler vs. tasnif edilerek değerlendirmeye sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Türkoloji, Türkoloji çalışmaları.

Kyrgyzstan-Turkey Manas University and Turkology Studies

Kyrgyzstan-Turkey Manas University is a public university with a special status, established under an international agreement signed between the governments of the Republic of Turkey and the Kyrgyz Republic in İzmir, Turkey, on September 30, 1995. The university is located in Bishkek, the capital of the Kyrgyz Republic. It was founded as a joint higher education institution serving the Turkic world and began admitting students in 1997.

Established with the aim of serving as a bridge within the Turkic world, the university is a relatively young institution with a history of only thirty years. Today, it continues to expand its academic and research activities through 13 faculties, 2 vocational schools, 1 institute, and 6 research centers.

Since its establishment, the university has made significant contributions to the field of Turkology in line with its mission. It plays a leading role in this field, particularly through the Department of Turkology within the Faculty of Letters, the Turkish Civilization Research and Application Center, the School of Foreign Languages (which offers instruction in Kyrgyz and Turkish), the Graduate Education Institute (through master's and doctoral programs), and the Scientific Research Projects Coordination Office (through projects related to Turkology).

The studies and activities carried out at the university demonstrate that, despite its relatively young age, Kyrgyzstan-Turkey Manas University has become one of the leading centers of Turkology in the Turkestan region today.

This study examines the activities conducted in the field of Turkology at Kyrgyzstan-Turkey Manas University. Postgraduate theses, published books, peer-reviewed international scientific journals, scientific research projects, and other academic outputs will be classified and evaluated.

Keywords: Kyrgyzstan-Turkey Manas University, Turkology, Turkological Studies.

*

17. Yüzyıl Macaristan'ından Osmanlı Türkçesi Vesikaları: Macar Osmanlı Çalışmaları Bağlamında Kaynaklar ve Perspektifler

Erika Öner

Bu bildiri, on yedinci yüzyıla ait Osmanlı Türkçesi vesikalarından oluşan bir belge grubuna odaklanan devam eden bir araştırma projesini tanıtmaktadır. Söz konusu belgeler, Osmanlı döneminde bir nahiye merkezi, Macar Krallığı idari yapısı içinde ise bir pazar kasabası statüsüne sahip olan Mezötür'a ait olup, şehirle bağlantılı arşivlerde muhafaza edilmektedir. Belgeler, eski Osmanlı-Macar sınır bölgesinde Osmanlı yetkilileri ile yerel topluluklar arasında gerçekleşen idarî ve diplomatik yazışmaların bir parçasını oluşturmaktadır. Bu mektuplar, Osmanlı görevlileri ile yerel Macar yerleşimleri arasındaki iletişim, idare ve ihtilaf yönetimi mekanizmalarına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Araştırmamın temel amacı, bu

metinlerin dilsel, paleografik ve diplomatik özelliklerini incelemek; aynı zamanda onları Avrupa'daki Osmanlı taşra idaresinin daha geniş çerçevesi içinde değerlendirmektir. Bu bağlamda, kalıplaşmış ifade yapıları, terminoloji ve belgelerin gündelik idari pratiklerdeki işlevleri özellikle üzerinde durulan konular arasında yer almaktadır.

Çalışma ayrıca, Osmanlı Türkçesi arşiv malzemelerinin neşri, çevirisi ve yorumlanmasına ilişkin metodolojik meseleleri de ele almaktadır. Bu mektupların analizi, yerel arşiv koleksiyonlarının on yedinci yüzyıldaki Osmanlı-Macar ilişkilerinin yeniden inşası açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır.

Macaristan'da Osmanlı dönemi araştırmaları, özellikle 19. Yüzyıldan itibaren tarihçiler ve arşivciler tarafından sistematik olarak başlatılmıştır. Günümüzde ise bu alan, hem Osmanlı belgelerinin kataloglanması ve dijitalleştirilmesi hem de bölgesel idari, sosyal ve diplomatik ilişkilerin analiz edilmesi açısından canlı ve dinamik bir araştırma sahasıdır. Modern araştırmalar yalnızca belgelerin dilsel ve paleografik özelliklerini değil, aynı zamanda tarihsel bağlam içinde Osmanlı-Macar etkileşimlerini anlamaya odaklanmaktadır.

*

Ədəbiyyat Tarixinə Etnocoğrafi Yanaşma və Türkmən Ədəbiyyatı Problemi

Əfzələddin Əsgər

Ədəbiyyat tarixlərimiz, əsas etibarilə, bugündən dünənə prinsipi ilə yazılmışdır. Yəni xalqın son yüzillərdə bəlli coğrafiyalarda şəkillənməsi, ardınca isə bu coğrafiyaya məxsus dil-ləhcə əsas götürülür və bu düşüncə ilə də tarix boyu bu coğrafiyada yazılmış olan əsərlər əsasında da ədəbiyyat tarixləri vücuda gətirilir. Bununla yanaşı, ədəbiyyat tarixlərinin dövrləri siyasi adlarla müəyyən edilir: səlcuqlu, xarəzmşahlar, bəyliklər, osmanlılar və s. Ancaq nəzərə alsaq ki, ədəbiyyat (eləcə də bütün mədəni hadisələr) dünəndən bu günə doğru hərəkət edir və siyasi coğrafiyadan yox, xalqın həyatında baş verən mədəni hadisələrdən, müəyyən tarixi dövrdə yaşadığı problemlərdən doğur, onda mövcud yanaşmanın yanlışlığını görmək heç də çətin olmaz. Ədəbiyyat hər şeydən öncə, xalqa məxsusdur. Onu xalqın mənsubları yaradır və xalqın bədii ehtiyaclarına xidmət edir. Orta əsrlər ədəbiyyatımız da bu baxımdan istisna təşkil etmir. Bu xalq VIII əsrdə tarix meydanına çıxıb XVI əsrdə parçalanaraq dağılan türkmən/türkmən adı ilə tanınan xalqdır. Tarixşünaslıqda onları oğuzlarla eyniləşdirirlər. Ancaq türkmənlər həm etnik tərkibinə, həm etnik sistemin quruluşuna, həm də dil-ləhcə xüsusiyyətlərinə görə oğuzlardan fərqlənirdi. Etnik tərkibinə uyğun olaraq bu dildə qıpçaq, uyğur, karluqlara məxsus ünsürlər də müşahidə olunur. XIII əsrdən başlayaraq Türkiyədən Anadoluya qədər böyük bir coğrafiyada yazılmış ədəbi nümunələr oğuz dili əsas olmaqla sözügedən etnik birliklərin də dil xüsusiyyətlərini öz içinə alan türkmən dilində yazılmışdı və deməli, bu xalqın adını da daşımalıdır. Bu ədəbiyyat Qaraxanlı ədəbiyyatından sonra türkcə ədəbiyyatın yeni mərhələsidir və ümumtürk ədəbiyyatının türkmən dövrü kimi ortaya çıxır. XV əsrdə ortaya çıxan cığatay ədəbiyyatı Türkiyədə hakim olur müxtəlif etnik qruplar, o cümlədən Orta Asiya türkmənləri də bu dildə yazır. Bunun əksinə olaraq, türkmən ədəbiyyatı Azərbaycanda və Anadoluda öz varlığını davam etdirdi.

XVI əsrdən başlayaraq Orta və Qərbi Anadolunun dil-ləhcə xüsusiyyətlərinə görə Azərbaycan türkcəsindən tədricən aralanması, eləcə də səfəvilərin hakimiyyətə gəlişi ilə bağlı olaraq Azərbaycan türkcə ədəbiyyatının başqa istiqamət alması hesabına ədəbiyyatlar tədricən diferensiaslaşır. Bu tarixdən etibarən Azərbaycan və Türkiyə türklərinin ədəbiyyatı anlayışından söz açmaq mümkündür.

*

Altay Topluluklarında Başlıq Kültürü: Türkiyə Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde Baş Giyim Terminolojisinin Tarihsele Gelişimi

Ezgiyaya Malkoç

Bu çalışma, Türk kültür havzasında başlığın tarihsel süreç içerisinde toplumsal hiyerarşinin, kültürel kimliğin ve inanç sistemlerinin bir yansıma alanı olarak taşıdığı sembolik anlamları ve terminolojik evrimini incelemektedir. Altay topluluklarından başlayarak Hun, Göktürk, Uyğur ve Selçuklu üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanan geniş bir kronolojik düzlemde başlıklar, sadece dış etkenlerden

korunma aracı değil; takan kişinin sosyal statüsünü, medeni halini, mensup olduğu kabileyi ve dini/ruhani konumunu belirleyen “cisimleşmiş semboller” olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın odağını, Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi arasındaki baş giyim terimlerinin karşılaştırılması oluşturmaktadır. Bu kapsamda “leçek”, “nikap”, “papak”, “terlik” ve “yaşmak” gibi ortak kelimeler; morfolojik, fonolojik ve semantik açılarından diyakronik bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Araştırma, bu terimlerin bir kısmının Eski Türkçe kökenli olduğunu, bir kısmının ise Farsça ve Arapça gibi dillerden ödünçlenerek Türkçenin fonetik yapısına entegre edildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle Şamanistik pratiklerde kullanılan kuş ve hayvan sembolizminin (kartal tüyü, geyik boynuzu vb.) başlıklar üzerindeki etkisi, Türklerin kozmik dünya görüşüyle ilişkilendirilmiştir.

Çalışmada ayrıca, her iki dildeki baş giyim terimlerinin çağdaş kullanımları, anlamsal genişlemeleri ve daralmaları da incelenerek, güncel dilbilimsel durumları belirlenecektir. Bu doğrultuda, her iki dildeki baş giyimle ilgili söz varlığının, etimolojik ve anlamsal çözümlemelerle birlikte, genişleyen örneklerine, sesteşlerine ve anlamsal ilişkide bulunduğu diğer sözcüklere de yer verilecektir.

Sonuç olarak, baş giyim terminolojisinin her iki lehçede de yüksek oranda fonetik istikrar sergilediği, ancak coğrafi ayrışma ve sosyo-kültürel değişimlere paralel olarak bazı anlam kaymalarının yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu dilsel veriler, Türk topluluklarının ortak bir maddi kültür mirasını farklı coğrafyalarda nasıl muhafaza ettiğini ve yeniden anlamlandırdığını belgelemektedir. Çalışma, kültürel antropoloji ile dilbilimin kesişim noktasında, giyim kuşam terimlerinin toplumsal hafızayı aktarma gücünü vurgulamayı amaçlamaktadır.

*

Türk Xalqları Fəlsəfəsinin Çağdaş Dövrü: Çağrılar və Cavablar

Faiq Ələkbərli

Hazırda dünyada bir çox xalqların fəlsəfəsindən və filosoflarından bəhs edildiyi halda, “Türk fəlsəfəsi” ilə “Türk filosofu” anlayışlarına nadir hallarda rast gəlmək mümkündür. Bütövlükdə isə “Türk fəlsəfəsi” və “Türk filosofu” anlayışlarının dünya fəlsəfəsində, dünya fəlsəfə tarixində özünəməxsus bir yeri olması fikrini söyləmək çox çətinidir. Ən yaxşı halda Türk düşüncəsi, Türk fəlsəfəsi İudaizm, Buddizm, Zərdüştrizm, Xristianlıq, İslamlıq və bu kimi dinlərin ya da dini-fəlsəfi təlimlərin, mədəniyyətlərin müəyyən bir tərkib hissəsi kimi verilərək, onun müstəqil varlığından isə qətiyyən bəhs olunmur. Məsələn, Hind fəlsəfi təlimi buddizmə, Çin fəlsəfi təlimi konfusiliyə, Yunan fəlsəfi təlimi kosmologiyaya, İran/Fars fəlsəfi təlimi zərdüştlüyə Türk bilgələrin hər hansı əlavələrinin, şərtlərinin olması haqqında bilgilər verildiyi halda, müstəqil bir Türk fəlsəfəsinin adı çəkilməmişdir. Ən yaxşı halda ilk Türk filosofları olaraq Orta çağda yaşamış Məhəmməd Fərarəbi, Əbu Reyhan əl-Biruni, Əhməd Yəsəvi, Matrudi və başqalarının adları çəkilir ki, onlarda əsasən İslam mədəniyyətinin ya da ərəbdilli fəlsəfənin nümayəndələri kimi qələmə verilmişlər. Burada “Türk fəlsəfəsi”, “Türk filosofu” anlayışlarının dünya fəlsəfəsinə ya da dünya fəlsəfə tarixinə daxil olmamasına əsas səbəbləri araşdırılmış, “Türk fəlsəfəsi”nin varlığı isbat edilməyə çalışılmışdır.

Açar Sözlər: Türk Mədəniyyəti, Tanrıçılıq, Qorqudçuluq, Türk Fəlsəfəsi, Türk Təlimləri, Türk Filosofları, Türk Təlimi, Türk Fəlsəfi Məktəbləri

*

Altay'da Misyonerlik ve Bilgi Üretimi: Vasili İvanoviç Verbitski'nin Dil ve Etnografya Çalışmalarının Kolonyal Bağlamı

Fatih Ünal

Bu bildiri, XIX. yüzyılda Çarlık Rusyası'nın Altay bölgesinde yürüttüğü misyonerlik faaliyetlerini, din adamı ve Türkolog kimliğiyle öne çıkan Vasili İvanoviç Verbitski örneği üzerinden incelemektedir. XVII. yüzyıldan itibaren Rus yayılmacılığına sahne olan Altay coğrafyası, askerî-idarî kontrolün yanı sıra Ortodoks misyonerlik faaliyetleriyle dönüştürülmüş; bölgedeki Şamanist ve Göktanrı inancına mensup Türk toplulukları sistemli bir Hristiyanlaştırma ve kültürel asimilasyon sürecine tabi tutulmuştur. 1854'ten itibaren Altay Dini Misyonu bünyesinde yaklaşık 37 yıl görev yapan Verbitski, misyonerlik faaliyetlerini

yalnızca dinî tebliğle sınırlı tutmamış; Altay Türk lehçeleri, inanç sistemi, mitolojisi, folkloru ve gündelik yaşam pratikleri üzerine kapsamlı saha araştırmaları yürütmüştür. Bu bağlamda hazırladığı gramer ve sözlük çalışmaları, özellikle Altay ve Aladağ Lehçeleri Sözlüğü, Türkoloji literatüründe temel başvuru kaynakları arasında yer almıştır. Bildiri, Verbitski'nin çalışmalarını iki yönlü bir perspektifle ele almaktadır: Bir yandan onun faaliyetleri Rus kolonyal-misyoner siyasetinin parçası olarak değerlendirilmekte; diğer yandan ürettiği dilsel ve etnografik verilerin XIX. yüzyıl Altay dünyasının sosyal, kültürel ve dinî yapısını belgeleyen birincil kaynak niteliği taşıdığı vurgulanmaktadır. Verbitski örneği, misyonerlik ile bilimsel bilgi üretimi arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu çalışma, Altay araştırmalarında kolonyal bağlamın göz ardı edilmeden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymakta ve Verbitski'nin eserlerinin günümüz Türkoloji araştırmaları açısından yeniden incelenmesinin önemine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Altay Misyonerliği, Rus Kolonyal Politikası, Vasili Verbitski, Türkoloji ve Etnografi, Asimilasyon ve Kültürel Dönüşüm

*

Necib Asım, Osmanlı Tarihi ve Türkçülük Vurgusu

Feridun M. Emecen

Tanınmış Selçuklu tarihçisi Mükrimin Halil Yınanç'ın Osmanlı sahası itibarıyla “ilk Türkçü” diye tanımladığı Necib Asım'ın talebesi Mehmed Arif ile birlikte kaleme aldığı, Tarih-i Osmanî Encümeni tarafından siparişle neşredilen Osmanlı Tarihi'nin ilk cildi, konuların ele alınışı itibarıyla dönemine göre farklı bir akademik fikriyatın ürünüdür. Necib Asım Osmanlı Devleti'nin teşekkülünü ele alırken XIX. yüzyılın son çeyreğinde entelektüel kesimlerde beliren “Türkçülük” zaviyesinin önde gelen savunucusu olarak, Osmanlı kuruluş safhasını ve Osmanlıların menşecini, kadim Türk Tarihi bağlamı içinde ele almış görünmektedir. Bu tebliğ bugünkü Türk Tarih Kurumu'nun çekirdeği olarak kabul edilebilecek olan Tarih-i Osmanî Encümeni'nin çıkardığı ancak tek cildi intişar edebilen Osmanlı Tarihi'nin söz konusu tarihî süreklilik bağlamı içinde, “Türkçü” bakışların nasıl ve hangi gerekçelerle zemine yerleştirildiği hususunda bazı fikirler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Konumuzun ana teması şu soru üzerinden ilerleyecektir: Acaba gerçekten bu temayül Necib Asım'ın ilmi ölçüler içinde bilhassa mehaz göstererek yazdığı belirtilen Osmanlı Tarihi'de mi ortaya çıktı yoksa bunun geçmişte başka örnekleri var mıydı? Eğer varsa yaklaşımlar arasında herhangi bir “korelasyon” söz konusu muydu?

*

Sibiryaya Çalgıları Üzerine Ekomüzikolojik Bir Analiz

Feyzan Göher

Sibiryaya coğrafyasında müzik, doğa ile kurulan ilişkinin ve evren algısının gündelik yaşamda biçim kazandığı önemli bir kültürel ifade alanıdır. Bu çalışma, Sibiryaya Türk müzik kültüründe kullanılan çalgıları ekomüzikolojik bir çerçevede ele alarak, inanç sistemleri, mevsimsel döngü ve müzikal düşünce arasındaki etkileşimi incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırma, yazarın Sibiryaya bölgesinde gerçekleştirdiği saha araştırmalarına ve literatür taramalarına dayanmaktadır. Alan çalışmaları sırasında gözlemlenen çalgı kullanımları, gündelik müzik pratikleri, icra bağlamları ve yerel anlatılar, çalışmanın temel veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu veriler, katılımlı gözlem, nitel analiz ve karşılaştırmalı değerlendirme yöntemleri aracılığıyla ele alınmıştır. Çalgılar, hem maddi kültür unsurları hem de anlam taşıyıcı göstergeler olarak değerlendirilmiş; müzikal yapı ile ekolojik çevre arasındaki ilişki bütüncül bir yaklaşımla incelenmiştir. Çalışma evrenini Saha, Altay, Hakas ve Tuva Türkleri oluşturmaktadır.

İnanç dünyasının çalgılara yansımaları, yalnızca ritüel bağlamlarla sınırlı kalmamakta; gündelik hayatta kullanılan çalgıların biçimi, kullanılan malzemeler, ses anlayışı ve icra pratikleri üzerinden de görünür hâle gelmektedir. Kutsiyet atfedilen hayvanlar ve diğer doğa unsurları çalgıların yapısında ve müzikal dilde simgesel karşılıklar bulmaktadır. Rüzgâr, hayvan sesleri ve çevresel akustik gibi doğa kaynaklı seslerin müzikal yapıya yansımaları, ekolojik yaşam biçiminin müzik dünyasındaki izlerini ortaya koymaktadır.

Ekomüzikolojik bakış açısı, bu müziksel pratiklerin çevreyle kurulan ilişkiler üzerinden anlamlandırılmasına olanak tanımakta ve müziğin kültürel hafıza ile çevresel bilginin aktarımındaki rolüne işaret etmektedir. Sibiryaya çalgılarını ekolojik ve inanç temelli bağlamlarıyla birlikte ele alan bu çalışma, müzik, doğa ve kozmoloji arasındaki ilişkiye disiplinlerarası bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sibiryaya Türk Müzik Kültürü, Ekomüzikoloji, Çalgı Sembolizmi, Etnomüzikoloji, Kültürel Ekoloji

Oğuz ve Kelt Kahramanlık Destanlarında Ad Verme ve Silah Motifleri

Fidan Gasıмова

Bu bildiri, Oğuz ve Kelt kahramanlık destanlarında “ad verme” ile “silah” motiflerinin birlikte nasıl işlendiğini, kahramanın kimlik kazanımı ile savaşçı meşruiyetinin aynı kurgu içinde nasıl kurulduğunu karşılaştırmalı olarak inceleyecektir. Bu inceleme Oğuz anlatı geleneğinde *Oğuz Kağan Destanı* ile *Dede Korkut Kitabı*’ndan seçilmiş boylar (özellikle Boğaç Han ve Bamsı Beyrek) ve Kelt geleneğinde Ulster Döngüsü kapsamında Cú Chulainn anlatılarıyla sınırlandırılacaktır.

Çalışmanın amacı budur: Epik dünyada ad, biyografik bir işaret değil, topluluğun önünde “tanınma” ve “yetkinlik tescili” üreten bir söz edimidir. Silah ise bu tescili maddi bir simgeye bağlayarak kahramanı hem akranlarından ayırır hem de onu belirli bir görev-iktidar düzenine eklemler. *Dede Korkut*’ta adın bilge-ozan otoritesi tarafından verilmesi, yiğitlik sınavını kapatan kurumsal bir onay işlevi görür; ardından gelen toy/armağan ve paye düzeni, statüyü toplumsal dolaşıma sokar. *Oğuz Kağan*’da yay-ok gibi savaş araçları, yalnızca savaş tekniğini değil, hâkimiyetin bölüşümü ve cihan tasavvurunu kodlayan egemenlik alametleri olarak okunur. Ayrıca Oğuz Kağan’ın ad vermesi, yalnızca bireyi tanımlayan bir işaret değil, soyun kozmik-siyasal kaderini kuran bir “tasnif” dilidir. Cú Chulainn’de ise Setanta’dan Cú Chulainn’e ad dönüşümü etik telafi ve görevlenme mantığıyla kurulmuştur. Kahramanın “özel silah”ından bahseden sahneler ise (özellikle mızrak/Gaé Bolga geleneği) seçilmiş savaşçı imgesini pekiştirir. Yöntem olarak motif-işlev çözümlemesi ile performatif adlandırma yaklaşımı birlikte kullanılacaktır. Çalışmada bu sorular üzerinden ortak epik kodlar ve ayrışmalar tartışılacaktır: “Adı kim verir ve hangi sınamadan sonra verir?”, “Silah nasıl elde edilir; sıradan bir araç olmaktan çıkıp nasıl statü işaretine dönüşür?” ve “Bu eşleşme hangi toplumsal sonucu üretir?” Beklenen bulgu, iki geleneğin farklı zeminlerine rağmen ad ve silahın “geçiş ritmi” üreten ikili bir mekanizma olarak benzeştiridir. Aynı zamanda çalışma, Oğuz metinlerinde ad-silah mekanizmasının kolektif hiyerarşi ve soy-siyasetini; Ulster anlatılarında ise seçilmişlik, etik telafi ve sınır-aşımı temasını yoğunlaştırdığını da gösterecektir.

Anahtar Kelimeler: Oğuz Kağan, Dede Korkut, Cú Chulainn, Motif, Ad Verme, Silah, Karşılaştırmalı Epik Çözümleme

*

Таъќики Вижагиёни Ашъори Абулълони Ганълави ва Хусусиятҳои Корбурди Санъатҳои Бадеи Дар Он

Golib Tursunov

Адабиёти классикии толику форс беш аз назор сол мешавад, ки бо намояндагони фарзонаву фарнехтаи худ дар қаламрави паъновари шеър шоирӣ мисли баъри бузурге мавъ мезанад ва коми ташнагони маониро шодоб мегардонаду ӯар ғаввосе метавонад аз он дурри маънӣ ба даст оварад. Яке аз намояндагони баръастаи ин адабиёти бузург Абулълони Ганълави мебошад, ки бо шеърҳои намакину алфози шакарини хеш дар адабиёт мавқеи хоса дорад, зеро ӯ бо вуҷуди андак будани ашъори хеш тавонист бо маъниҳои латифу таъби зариф дар байни шоирону олимони замони худ шуърат пайдо наояд, ки ин боиси таваҷҷуҳи адабпазӯшон гаштааст.

Низомидин Маъмуд Абулълони Ганълави шоири ширинкалом соли 1159 дар Ганъа дида ба ӯаъони насти кушодааст. Ӯ устои Хоқони Шарвони буда, дар таълиму тарбияти ӯ нақши муассир гузоштааст, ки дар китоби «Туҳфат-ул-ироқайн» зикри хайри онҳо рафтааст.

Абулълони Ганълави дар рушди инкишофи адабиёти форсӣ дар Озарбойҷон ва рушду камоли шоирони дигари ин ӯавза нақши муҳим дорад, ки ин дар сарчашмаҳои адаби даръ гардидааст. Вожаҳои калиди: Абулълони Ганълави, адабиёти форсӣ, ӯавзаи адабии Озарбойҷон, таъқиқи адаби, санъатҳои бадеи.

Вожаҳои калиди: Абулълони Ганълави, Адабиёти Форсӣ, ӯавзаи Адабии Озарбойҷон, Таъқиқи Адаби, Санъатҳои Бадеи.

Research on the Specific Features of Abulala Gandhavi's Poems and the Features of the Application of Arts in it

Classical Tajik-Persian literature has been surging like a great sea with its distinguished and cultivated representatives in the vast territory of poetry and poetry for more than a thousand years, delighting all those thirsty for meaning, and every diver can gain a meaningful distance from it. One of the prominent representatives of this great literature is Abulala Ganjavi, who holds a special place in literature with his salty poems and sugary words, because despite the small number of his poems, he was able to gain fame among the poets and scholars of his time with his subtle meanings and delicate temperament, which has attracted the attention of literary critics.

Nizamiddin Mahmud Abulala Ganjavi, a poet of sweet words, was born in Ganja in 1159. He was the teacher of Khoqani Sharvani and played an important role in his education and upbringing, which is mentioned in the book "Tuhfat-ul-Iraqayn". Abulala Ganjavi played an important role in the development of Persian literature in Azerbaijan and the development and perfection of other poets of this region, which is recorded in literary sources.

Keywords: Abulala Ganjavi, Persian Literature, Azerbaijani Literary Region, Literary Research, Fine Arts.

Abulala Gandhavi'nin Şiirlerinin Özel Özellikleri ve Sanatların Uygulanma Özellikleri Üzerine Araştırma

Klasik Tacik-Fars edebiyatı, bin yıldan fazla bir süredir şiir ve edebiyatın engin topraklarında seçkin ve kültürlü temsilcileriyle büyük bir deniz gibi akıp gitmekte, anlam arayan herkesi memnun etmekte ve her dalgıcın ondan anlamlı bir mesafe elde etmesini sağlamaktadır. Bu büyük edebiyatın önde gelen temsilcilerinden biri de, az sayıda şiirine rağmen ince anlamları ve hassas mizacıyla edebiyat dünyasında özel bir yere sahip olan, tuzlu şiirleri ve tatlı sözleriyle Abulala Ganjavi'dir. Bu özellikleri, edebiyat eleştirmenlerinin dikkatini çekmiştir.

Tatlı sözlerin şairi Nizamiddin Mahmud Ebu'laalo Gencevi, 1159 yılında Gence'de doğdu. Hokânî Şarvanî'nin hocasıydı ve "Tuhfat-ul-Iraqayn" adlı kitapta da belirtildiği gibi, onun eğitiminde ve yetiştirilmesinde önemli bir rol oynadı. Ebu'laalo Gencevi, Azerbaycan'da Fars edebiyatının gelişmesinde

ve bu bölgenin diğer şairlerinin gelişmesinde ve mükemmelleşmesinde önemli bir rol oynamıştır; bu da edebi kaynaklarda kaydedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ebu'laalo Gencevi, Fars Edebiyatı, Azerbaycan Edebiyat Bölgesi, Edebi Araştırma, Güzel Sanatlar.

*

Çin Kaynakları Altayistik İçin Ne Söyler Ne Söylemez? Filolojik ve Metinsel Sınırlar Bağlamında Bir Değerlendirme

Gökçen Kapusuzoğlu

Altayistik çalışmalar uzun süre genetik akrabalık teorisi çerçevesinde yürütülmüş; Türkçe, Moğolca ve Tunguzca arasındaki benzerlikler, ses denklikleri ve temel söz varlığı üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımda tarihî metinlerden beklenen şey, dilsel kanıt üretmesi olmuştur. Ancak Çin kaynakları sistematik ses denklikleri sunmaz, morfolojik yapı vermez ve dil rekonstrüksiyonu için yeterli malzemeyi sağlamaz. Dolayısıyla genetik akrabalık tartışmaları açısından bu metinler doğrudan kanıt üretici değildir. Bunun yerine, siyasal birlikler ve kültürel temaslar hakkında güçlü tarihsel veriler sunarlar. Nitekim Türkleri tanımlamak için kullanılan Hu胡, Di 狄 veya Tujue突厥 gibi adlandırmalar da Çin merkezli siyasal söylem içinde tanımlanmış kimliklerdir. Bu metinler bize kimliklerin nasıl şekillendiğini ve siyasal bağlam içinde nasıl anlam kazandığını gösterir. Bu bağlamda Çin kaynaklarının sınırları iki noktada belirginleşir. Bunlardan ilki transkripsiyon problemidir. Yabancı adlar Çince imlerle aktarılmıştır ve bu aktarım fonetik sınırlamalar içerir. Bu nedenle transkripsiyonlardan doğrudan dilsel sonuç üretmek metodolojik risk ve zorluk taşır. İkincisi Çin merkezli tarih yazımıdır. Metinler çoğunlukla merkez-çevre ilişkisi içinde kaleme alınmıştır ve bozkır halklarını Çin ile ilişkileri üzerinden tanımlamıştır. Çin kaynakları, Altayistik için kronolojik çerçeve sağlar, siyasal ilişkileri gösterir ve temas ağlarını görünür hale getirir. Ancak proto-dil yapısı, ses denklikleri vermez ve dil ailesi kanıtı oluşturmaz. Dolayısıyla bu metinler kanıt üretici değil, sınır belirleyici metinlerdir. Bu noktada mesele, Çin kaynaklarının yetersizliği değil, onlardan beklenen bilgi türünün doğru tanımlanmasıdır. Çalışmada, Çin kaynaklarının Altayistik çalışmalar açısından ne söylediği ve ne söylemediği ele alınacaktır. Çalışmanın amacı, Çin kaynaklarını merkeze alan ya da bütünüyle tali gören yaklaşımların ötesinde bu metinlerin sınırlarını ve imkânlarını birlikte düşündürmektir. Bu metinlerin dilsel kanıt alanı değil, tarihsel bağlam kurucu ve sınır çizici metinler olarak okunabilmesi Altayistik çalışmalarının geleceğine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Altay Çalışmaları, Çin Kaynakları, Metinsel Sınırlar, Filolojik Sınırlar

*

Кыргыз-Алтай Элдериинин Макалдарындагы Синтаксистик Параллелдүүлүк

Gulaiym Urusova & Aidai Bekboeva

Бул илимий макалада кыргыз жана алтай макалдарындагы синтаксистик параллелдүүлүк аркылуу инсанды калыптандыруучу каражаттары чагылдырылат. Кыргыз жана алтай тилдеринде тең макал-ылакаптар бири-бирине салыштырылып берилет. Ошондой эле алар аркылуу адамдарды инсандык сапаттарга тарбиялоодо негизги милдетти аткарат. Жаштарды ар тараптан калыптандыруу үчүн макалдардагы жана табышмактардагы берилген оң үлгү сапаттарын колдонуубуз зарыл болууда. Аны менен кошо инсандык үлгү сапаттар кенен чагылдырылган. Инсандык сапаттарды макал-ылакаптар аркылуу жеткирүү бүгүнкү күндөгү маанилүү милдет катары макалада берилди.

Негизги сөздөр: Макалдар, Табышмактар, Удуттук Маданият, Кыргыз,Алтай Тилдери, Макалдын Идеясы, Сүрөттөө, Үлгү Сапаттар, Инсанды Калыптандыруу, Адамгерчилик, Боорукердик, Сезим, Ата Мекенди Ссүйүү Сезими, Он Жана Терс Сапаттар, Эркиндик, Көз Караш, Каармандын Образы.

Syntactic parallelism in the Proverbs of the Kyrgyz-Altaic Peoples

This scientific article reflects the means of personality formation through syntactic parallels in Kyrgyz and Altaic proverbs. In the Kyrgyz and Altaic languages, proverbs and sayings are compared with each other. Through them, he also performs a fundamental function in teaching people personal qualities. It is necessary to use the positive exemplary qualities of proverbs and riddles for the comprehensive education of young people. Along with it, the personality traits of the personality model are widely represented. The transfer of personal qualities through proverbs and sayings was set in the article as an important task today.

Keywords: Proverbs, Riddles, Udu Culture, Kyrgyz, Altaic Languages, Idea Of A Proverb, Description, Exemplary Qualities, Personality Formation, Humanity, Kindness, Feeling, Love For The Motherland, Positive And Negative Qualities, Freedom, Point Of View, Hero Image.

*

Дивани лугат ат-түрк» Эмгеги Алтай Тектүү Тилдердин Тарыхын Изилдөөнүн Маанилүү Жазма Булактарынын Бири

Gul'kaky Djunushalieva

«Дивани лугат ат-түрк» XI кылымда түзүлгөн жана түрк тилдеринин лексикасын, грамматикалык өзгөчөлүктөрүн жана диалектик айырмачылыктарын кеңири камтыган фундаменталдуу эмгек. Махмуд Кашкаринин эмгеги лингвистикада өзгөчө орунга ээ болуп, түрк тилдеринин гана эмес, кеңири мааниде алтай тектүү тилдердин тарыхый байланыштарын изилдөөдө маанилүү жазма булак катары бааланат.

Алтай тектүү тилдер теориясы боюнча түрк, монгол жана тунгус-маньчжур тилдеринин ортосунда тарыхый-генетикалык жана типологиялык окшоштуктар бар экендиги белгиленет. «Дивани лугат ат-түрк» сөздүгү дал ушул окшоштуктарды изилдөө үчүн баалуу материалдарды берет. Анда түрк тилдеринин байыркы формалары, сөздүк курамы жана фонетикалык түзүлүшү кеңири чагылдырылган. Бул маалыматтар башка алтай тилдери менен салыштыруу аркылуу алардын тарыхый байланыштарын аныктоого мүмкүнчүлүк түзөт.

Эмгекте түрк урууларынын сөздөрү, алардын мааниси жана колдонулушу мисалдар аркылуу көрсөтүлгөн. Мындан тышкары, макал-лакаптар, поэтикалык саптар жана фразеологиялык бирдиктер келтирилип, түрк элдеринин тилдик жана маданий дүйнөсү кеңири сүрөттөлгөн. Мындай материалдар алтай тектүү тилдердин лексикалык жана семантикалык өзгөчөлүктөрүн салыштырма негизде изилдөөдө маанилүү роль ойнойт.

Ошондой эле эмгекте ар кандай түрк урууларынын диалектилери салыштырылып, алардын фонетикалык жана морфологиялык өзгөчөлүктөрү белгиленген. Бул маалыматтар алтай тилдерине мүнөздүү болгон агглютинативдүү түзүлүш, үндөшүү б.а. сингармонизм мыйзамы сыяктуу тилдик белгилердин байыркы формаларын түшүнүүгө жардам берет.

Жыйынтыктап айтканда, «Дивани лугат ат-түрк» эмгеги алтай тектүү тилдердин тарыхый өнүгүшүн, алардын структуралык өзгөчөлүктөрүн жана өз ара байланыштарын изилдөөдө маанилүү илимий булак болуп эсептелет. Ал байыркы түрк тилдеринин материалдарын сактап калуу менен салыштырма-тарыхый лингвистиканын өнүгүшүнө чоң салым кошкон фундаменталдуу эмгек болуп саналат.

“Divān Lughāt al-Turk” is one of the Important Written Sources for Studying the History of the Altaic Languages

“Divan Lughat al-Turk” is a fundamental work compiled in the 11th century that comprehensively covers the lexicon, grammatical features, and dialectal differences of the Turkic languages. The work of Mahmud al-Kashgari holds a special place in linguistics and is considered an important written source not only for the study of Turkic languages but also, in a broader sense, for investigating the historical connections of the Altaic languages.

According to the Altaic languages theory, there are historical-genetic and typological similarities among the Turkic, Mongolic, and Tungusic-Manchu languages. The dictionary “Divan Lughat al-Turk” provides valuable material for studying precisely these similarities. It presents in detail the ancient forms

of the Turkic languages, their vocabulary, and their phonetic structure. These data make it possible to identify historical relationships by comparing them with other Altaic languages.

In the work, the words of various Turkic tribes, their meanings, and their usage are demonstrated through examples. In addition, proverbs, poetic lines, and phraseological units are included, providing a broad depiction of the linguistic and cultural world of the Turkic peoples. Such materials play an important role in the comparative study of the lexical and semantic features of Altaic languages.

The work also compares the dialects of different Turkic tribes and identifies their phonetic and morphological characteristics. These data help in understanding the ancient forms of linguistic features typical of Altaic languages, such as agglutinative structure and vowel harmony.

In conclusion, “Divan Lughat al-Turk” is regarded as an important scholarly source for studying the historical development, structural features, and interrelationships of the Altaic languages. By preserving ancient Turkic linguistic material, it has made a significant contribution to the development of comparative-historical linguistics and remains a fundamental scholarly work.

*

Kırgızistan ve Kazakistan’da Sözlü Tarih Kaynaklarının Tarih Yazımına Katkısı

Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun

Sözlü tarih kaynakları, resmî tarih anlatılarının dışında kalan toplumsal deneyimlerin ve bireysel hafızaların ortaya konulmasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle Sovyet dönemi Orta Asya toplumlarının sosyal, kültürel ve gündelik hayatına ilişkin pek çok unsur, sözlü anlatılar aracılığıyla günümüze ulaşmaktadır. Sovyetler Birliği döneminde Orta Asya’da uygulanan politikalar, uzun yıllar boyunca genellikle merkezin ürettiği resmî belgeler üzerinden okunmuştur. Ancak bu yaklaşım, uygulanan politikaların halk tabanındaki yansımalarını ve yarattığı toplumsal travmaları eksik bırakmaktadır. Bu bildiri, Kırgızistan ve Kazakistan’da yürütülen sözlü tarih projelerinden elde edilen birinci el veriler ışığında, bölgenin 20. yüzyıl tarih yazımına yapılabilecek alternatif katkıları incelemektedir. Bu sebeple sözlü tarih verileri, özellikle eski Sovyet coğrafyasındaki Türk haklarının tarih yazımına alternatif ve açıklayıcı bakış açıları kazandıran önemli kaynaklar arasında yer almaktadır.

Bu bildiride, Kırgızistan ve Kazakistan’da gerçekleştirilen saha araştırmalarından elde edilen sözlü tarih verilerinin tarih yazımına katkıları detaylıca ele alınacaktır. Özellikle kolektifleştirme süreci, dinî hayat üzerindeki baskılar, Stalin dönemi uygulamaları, Stalin’in ölümünün toplum üzerindeki etkileri ve genel Sovyet dönemine ilişkin toplumsal algılar gibi konuların sözlü anlatılarda nasıl yer aldığı incelenecektir.

Bildiri kapsamında, sözlü tarih kaynaklarının yalnızca tarihî olayları aktaran veriler olmadığı, aynı zamanda toplumların geçmişi nasıl anlamlandırdıklarını gösteren hafıza alanları olduğu vurgulanacaktır. Ayrıca sözlü tarih verilerinin resmî belgelerle karşılaştırılması ve tarih yazımında tamamlayıcı bir kaynak olarak kullanılması meselesi üzerinde de durulacaktır. Bunun yanı sıra sözlü tarih projesinin somut çıktısı olarak önceden yayınlanmış tematik makalelerin bulgularıyla da desteklenecek olan bu sunum, resmî Sovyet tarih yazımı ile halkın canlı hafızası arasındaki çatışmayı ve örtüşmeyi ortaya koyarak, sözlü tarihin “aşağıdan yukarıya tarih” inşasındaki yeri doldurulamaz rolünü Altay çalışmaları bağlamında tartışmaya açacaktır.

*

Türk Halklarının Folklorunda Ortak Motifler: Yapı, Anlam ve Mitolojik Temel

Gülınar Osmanova

Türk halklarının folklor gelenekleri, ortak kültürel ve manevi değerlerini ifade etmenin en belirgin yoludur. Destan, masal, öykü, epik-lirik yaratıcılık ve soyağacı öyküleri gibi folklor türleri, bu değerlerin korunmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda yeni nesillere aktarılmasını da sağlar. Kahramanlık, cesaret, misafirperverlik, aileye ve büyüklere saygı ve vatana bağlılık gibi ahlaki ilkeler, folklor aracılığıyla sistematik olarak tekrarlanır ve kolektif bilinçte istikrarlı bir yapısal parça olarak oluşur.

Folklor örneklerinde ortak değerlerin yansıması çeşitli şekillerde gözlemlenir. Destanlarda, kahramanların seçilmişliği ve kaderci görevleri, ahlaki ve sosyal meşruiyetlerini vurgular. Masallarda ve öykülerde ise değerler, mucizevi doğumlar, olağanüstü olaylar ve kutsal semboller aracılığıyla sembolik olarak sunulur. Destansı-lirik gelenekte, kahramanın ahlaki gelişimi ve toplumsal rolünün öne çıkması, bu değerlerin işlevsel yönünü gösterir.

Bu anlamda, Türk folkloru sadece eğlence ve estetik bir işlev taşımakla kalmaz, aynı zamanda yapılandırılmış ve kolektif bilinçle bütünleşmiş bir ulusal kültür sistemini de yansıtır. Ortak kültürel ve ahlaki değerlerin sürekliliği ve korunması, çeşitli Türk halklarının ortak tarihi, dili ve etno-kültürel kimliğinin güçlü bir göstergesidir.

Türk halklarının ortak folklor-mitolojik motifleri, aynı kültürel köklerden geldiklerini ve bugün bile ulusal kimliğin oluşumunda önemli bir rol oynadıklarını göstermektedir. Örneğin, “Dede Korkut Kitabı”, “Manas” ve “Alpamış” destanlarında, kahramanın mucizevi doğumu, cesaret, at kültü ve vatana bağlılık gibi özellikler yaygındır. Kahraman tipi – alp karakteri – fiziksel gücün, manevi saflığın ve halkına bağlılığın sembolü olarak sunulur.

Sonuç olarak, Türk folkloru, ortak kültürel ve manevi değerleri koruma, ortaya koyma ve teşvik etme işlevini yerine getiren önemli bir kültürel kurum olarak hareketeder. Bu, folklorun sadece bir kültürel miras değil, aynı zamanda ulusal kimliğin oluşumunda stratejik bir araç olduğunu göstermektedir.

Bahsettiğimiz tüm bu konuları kapsayan çalışmada tarihsel karşılaştırmalı yöntem kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Halkları, Folklor, Ortak Motifler, Manevi Değerler, Etno-Kültürel Kimlik

Common Motifs in the Folklore of The Turkish People: Structure, Meaning and Mythological Basis

Folklore traditions of Turkish peoples are the most obvious way of expressing common cultural and spiritual values. Folklore genres such as epics, fairy tales, stories, epic-lyrical creativity and genealogical stories not only ensure the preservation of these values, but also ensure their transmission to new generations. Moral principles such as heroism, courage, hospitality, respect for family and elders, and loyalty to the country are systematically repeated through folklore and are formed as a stable structural part of the collective consciousness.

In folklore examples, the reflection of common values is observed in various ways. In the epics, he emphasizes the chosenness and fateful duties of the heroes, their moral and social legitimacy. In fairy tales and stories, values are presented symbolically through miraculous births, extraordinary events and sacred symbols. In the epic-lyrical tradition, the moral development of the hero and the prominence of his social role, these values are functional shows the direction.

In this sense, Turkish folklore not only has an entertainment and aesthetic function, but also reflects a structured and integrated national cultural system with collective consciousness. The continuity and preservation of common cultural and moral values is a strong indicator of the common history, language and ethno-cultural identity of various Turkish peoples.

The common folklore-mythological motifs of the Turkish peoples show that they come from the same cultural roots and even today they play an important role in the formation of the national identity. For example, in “Kitabi-Dede Gorgud”, “Manas” and “Alpamysh” epics, the hero's miraculous birth, courage, horse worship and loyalty to the country are common. The type of hero – alpine character – is presented as a symbol of physical strength, spiritual purity and loyalty to the people.

As a result, Turkish folklore acts as an important cultural institution that fulfills the function of protecting, presenting and promoting common cultural and spiritual values. This is not only a cultural heritage of folklore, but also shows that it is a strategic tool in the formation of national identity.

Historical comparative method will be used in the study covering all these topics.

Key words: Turkish Peoples, Folklore, Common Motifs, Spiritual Values, Ethno-Cultural Identity.

*

Türk Dünyasının Ebedi Kültür Sistemi Bağlamında Batı Azerbaycan Folklorunda Müziğin Kullanım Biçimleri

Gülsümhanım Hasilova

Tarihsel olarak Batı Azerbaycan (günümüz Ermenistan Cumhuriyeti toprakları), eski çağlardan beri Azerbaycan Türklerinin yaşadığı kadim topraklardan biridir. Batı Azerbaycan, yalnızca coğrafi bir konum olarak değil, aynı zamanda halkımızın tarihinde önemli bir rol oynamış stratejik bir bölge olarak da öne çıkmaktadır. Yüzyıllar boyunca burada yaşayan halk, ulusal kimliğini, geleneklerini ve kültürel değerlerini şekillendirmiştir.

Bölgenin kadim tarihi, yalnızca folklorunun incelenmesinin önemini artırmakla kalmayıp, onu güncel bir araştırma alanı hâline de getirmektedir. Batı Azerbaycan, tarihsel olarak sınırlarının büyük ölçüde Türkiye ile çevrili olduğu bir bölgede yer almaktadır. Bu bağlamda, Batı Azerbaycan folkloru, nüfusunun çoğunluğu Türk olan komşu halkların ve devletlerin kültürel kazanımlarıyla ortak özellikler taşımaktadır. Bilim insanları tarafından Batı Azerbaycan folkloru üzerine yapılan sayısız çalışma, Türk halklarının folkloru ile bu bölgenin folkloru arasında geleneksel, ulusal, etnik ve genetik bağlar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Batı Azerbaycan folklorunda derin izler bırakan mitolojik öyküler, lirik aşk ve kahramanlık destanları, masallar, törenler ve mevsimsel ritüeller, komşu ve kardeş Türk halklarının gelenekleriyle sayısız benzerlik ve ortak özellik gösterdiği gibi, farklı türlerde de belirgin ortak özellikler sergilemektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Iğdır, Erzurum, Kars ve benzeri bölgelerinde yaşayan Türkçe konuşan toplulukların müzik folklorunun Batı Azerbaycan folkloru ile yakın bir genetik bağa sahip olduğunun ortaya konulması, Batı Azerbaycan'ın zengin ve önemli kültürel kazanımlarını bir kez daha doğrulamaktadır.

Batı Azerbaycan müzik folkloru, kısmen akademisyenler tarafından incelenmiş olup, bu alanda çeşitli bilimsel makale ve araştırma çalışmaları kaleme alınmıştır. Bu çalışma, Batı Azerbaycan bölgesel folklorunun incelenmesi ve Türk halklarının kültürel başarılarına ilişkin ortak özelliklerin ortaya konulması açısından ele alınmaktadır.

Konunun gelişiminde farklı müzik folkloru türlerinin rol oynaması sonucunda, Batı Azerbaycan folkloru, yalnızca Azerbaycan folkloru açısından değil, daha geniş Türk dünyasının folklorunun gelişimindeki yeri ve önemi bakımından da hak ettiği konuma ulaşacaktır. Türk halkları arasındaki edebi bağ, Türk düşüncesi ile milli adet ve göreneklere dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Batı Azerbaycan, Türkiye, Folklor, Müzik, Halk

The Forms of Musical Usage in Western Azerbaijan Folklore within the Context of the Eternal Cultural System of the Turkic World

Historically, Western Azerbaijan (the territory of the present-day Republic of Armenia) is one of the ancient lands inhabited by Azerbaijani Turks since ancient times. Western Azerbaijan stands out not only as a geographical location but also as a strategic region that has played a significant role in the history of our people. For centuries, the people living here have shaped their national identity, traditions and cultural values.

The region's ancient history not only increases the importance of studying its folklore but also makes it a current area of research. Historically, Western Azerbaijan is located in a region largely surrounded by Turkey. In this context, Western Azerbaijani folklore shares common characteristics with the cultural achievements of neighboring peoples and states with predominantly Turkic populations. Numerous studies by scholars on Western Azerbaijani folklore reveal traditional, national, ethnic and genetic links between

the folklore of Turkic peoples and the folklore of this region. The mythological stories, lyrical love and heroic epics, fairy tales, ceremonies and seasonal rituals that have left deep traces in the folklore of Western Azerbaijan show countless similarities and common features with the traditions of neighboring and brotherly Turkic peoples, as well as exhibiting distinct common characteristics in different genres.

The demonstration that the musical folklore of Turkish-speaking communities living in regions such as Iğdır, Erzurum and Kars in the Republic of Turkey has a close genetic link with the folklore of Western Azerbaijan once again confirms the rich and important cultural achievements of Western Azerbaijan.

The musical folklore of Western Azerbaijan has been partially studied by academics, and various scientific articles and research studies have been written in this field. This study is approached from the perspective of examining the regional folklore of Western Azerbaijan and revealing the common features related to the cultural achievements of Turkic peoples.

As a result of the role of different types of musical folklore in the development of the subject, the folklore of Western Azerbaijan will reach its rightful place not only in terms of Azerbaijani folklore but also in terms of its place and importance in the development of the folklore of the wider Turkic world. The literary connection between Turkic peoples is based on Turkic thought and national customs and traditions.

Key words: Western Azerbaijan, Turkey, Folklore, Music, People

*

Türk Kültüründe Avcı Kuşlar: Osmanlı Av Teşkilatı İçerisindeki Yeri ve Tahrir Defterlerinde Avcı Kuşlarla İlgili Terimler

Hakan Yazar

Türkler ve Moğollar gibi bozkır toplumlarının kültürel hayatında avcılık son derece mühim bir yere sahiptir. Zira av; pusu kurma, şaşırtma, iz sürme, kuşatma ve hedefi çembere alıp yok etme gibi savaşla oldukça benzeyen stratejileri barındırıyordu. Bunun neticesinde Türkler avı bir çeşit savaş talimi olarak görmekte ve avcılığın farklı dallarında uzmanlaşmaktaydılar. Şahin, doğan ve atmaca gibi çeşitli yırtıcı kuşların eğitilerek avda kullanılması bunların başında gelmektedir. Orta Asya'dan başlayarak Selçuklu ve Osmanlılara gelen bu gelenek neticesinde Osmanlılar avcı kuşların yakalanması, eğitilmesi ve sultana getirilmesiyle alakalı olarak imparatorluktaki geniş bir sahayı kapsayan karmaşık bir sistem inşa etmişlerdi. Anadolu'da ve Rumeli'de avcı kuşlarla ilgili çok sayıda yer adının bulunması söz konusu sistemin geniş bir sahada yüzlerce yıl uygulanmasının bir neticesidir.

Doğan, şahin, çakır ve atmaca gibi avcı kuş yetiştiricileri Osmanlı merkez ve taşra teşkilatında son derece önemli bir yer tutsa da avcı kuşlarla ilgili çalışmalar bir kaç ansiklopedi maddesi, bir kaç makale, kitap bölümü ve tezle sınırlıdır. Bu durum söz konusu teşkilatın gereği gibi aydınlatılması ve işleyişinin tam olarak ortaya konulmasını güçleştirmektedir. Hâlbuki Türk kültüründe avcılık ve avcı kuş yetiştiriciliği kökeni çok eski tarihlere kadar giden ve günümüzde de etkileri hissedilen müesseselerdir. Dolayısıyla bu çalışma bağlamında erken dönem Osmanlı tahrir defterleri incelenerek, tahrir defterlerinde geçen avcı kuşların türleri listelenecek, bu kuşların gözlenmesi, yakalanması, yetiştirilmesi, bakımlarının yapılması ve gerekli yerlere nakledilmesiyle ilgili terimler, bu terimlerin etimolojileri, bir birleriyle benzerlikleri ve farklılıkları kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır. Bu yönüyle çalışma, Türk kültür tarihi ve Osmanlı müesseseleri bağlamında yeterince incelenmemiş olan avcı kuşlarla ilgili terimleri ayrıntılarıyla ortaya koyacaktır.

*

Avrasya Ticaret Ağlarında Kuzey Rotası: Moskova Kumpanyası, Sibirya Kürkleri ve Osmanlı Piyasası

Halim Kılıç

Richard Chancellor ve Sir Hugh Willoughby'nin 1553 seferi, Moskova Kumpanyası'nın kurulmasını hızlandırarak, erken modern Avrasya ticaretinde paradigmatic bir yeniden yapılanmanın yolunu açtı. Kuzey Rotası yalnızca ikili bir İngiliz-Rus kanalı olarak değerlendirilmemelidir, tarihsel olarak Altay-Türk halklarının egemenlik alanı olan Sibiryâ sınırını gelişen dünya ekonomisine entegre eden kritik bir arter olarak ele alınmalıdır. İngiliz, Rus ve Osmanlı arşiv kaynaklarının karşılaştırmalı analizi ile Kumpanya'nın ortak hisse mekanizmasının Sibiryâ kürklerinin çıkarılmasını ve ardından Osmanlı lüks pazarına girmesini nasıl kolaylaştırdığı bildiri çerçevesinde izah edilecektir.

Kumpanya tarafından kurulan ticari mimari, erken modern kürk ticaretini yeniden şekillendirdi ve İngiliz tüccarları, Sibiryâ'nın kaynak sınırları ile Polonya-Litvanya Birliği ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselen lüks pazarları arasında kritik araçlar olarak konumlandırdı. Kuzey Rotasından ve Çar ile olan diplomatik ayrıcalıklarından yararlanarak, İngiliz kumpanya temsilcileri Volga-Hazar eksenini boyunca yüksek değerli samurların transitini tekelleştirdiler. Bu imparatorluklar arası ticaret, jeopolitik açıdan etkiliydi; uzak Altay-Sibiryâ çevresini İstanbul ve Krakow'un sofistike tüketim ağlarına entegre etti. Sibiryâ'nın iç kesimlerinin ticarileştirilmesi, Beyaz Deniz'i Volga-Hazar eksenini üzerinden İstanbul pazarına bağlayan imparatorluklar arası bir bağlantı oluşturdu. Bu bildiride, kürk ağırlıklı olmak üzere kuzey emtiasının ticari hareketliliğinin izi sürülerek, genellikle göz ardı edilen İngiliz ticari kapitalizmi, Türk steplerinde Rus imparatorluğunun genişlemesi ve Osmanlı tüketim alışkanlıkları arasındaki karmaşık ilişkiyi ortaya koymayı ve böylece on altı ve on yedinci yüzyıllarda Altay-Sibiryâ coğrafyasının ekonomik entegrasyonuna yeni bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Moskova Kumpanyası, Sibiryâ Kürk Ticareti, Osmanlı Kürk Piyasası, Kuzey Ticaret Yolu, Altay-Türk Dünyası, Erken Modern Ekonomi

The Northern Route in Eurasian Trade Networks: The Muscovy Company, Siberian Furs, and the Ottoman Market

The 1553 expedition of Richard Chancellor and Sir Hugh Willoughby, precipitating the incorporation of the Muscovy Company, marked a paradigmatic reconfiguration of early modern Eurasian commerce. This study interrogates the Northern Route not merely as a bilateral Anglo-Russian channel, but as a critical artery integrating the Siberian frontier—historically the domain of Altay-Turkic populations—into the burgeoning world-economy. Utilizing a comparative analysis of English, Russian, and Ottoman archival sources, this paper elucidates how the Company's unique joint-stock mechanism facilitated the extraction of Siberian furs (soft gold) and their subsequent circulation into the Ottoman luxury market.

The commercial architecture established by the Muscovy Company reconfigured the early modern fur trade, positioning English merchants as critical intermediaries between the Siberian resource frontier and the insatiable luxury markets of the Polish-Lithuanian Commonwealth and the Ottoman Empire. By capitalizing on the Northern Route and their diplomatic privileges with the Tsar, British agents monopolized the transit of high-value furs along the Volga-Caspian axis. This trans-imperial exchange was effectively geopolitical; it integrated the remote Altay-Siberian periphery into the sophisticated consumption networks of Istanbul and Krakow. We argue that the commercialization of the Siberian hinterland created a trans-imperial nexus, linking the White Sea to the Sublime Porte via the Volga-Caspian axis. By tracing the trajectory of these commodities, this research highlights the often-overlooked entanglement of British mercantile capitalism, Russian imperial expansion in the Turkic steppes, and Ottoman consumption patterns, thereby offering a novel perspective on the economic integration of the Altay-Siberian geography during the sixteenth and seventeenth centuries.

Keywords: Muscovy Company, Siberian Fur Trade, Ottoman Fur Market, Northern Route, Altay-Turkic Sphere, Early Modern Economy

*

Mihail Vasilyevič Çevalkov ve 19. Yüzyıl Altay Çalışmalarına Katkıları

Harun Arslantürk

Mihail Vasilyeviç Çevalkov (1817-1901), 19. yüzyıl Altay çalışmalarının en özgün figürlerinden biridir. Teleüt Türkü bir ailenin çocuğu olarak günümüz Altay Cumhuriyeti Karasu köyünde dünyaya gelen Çevalkov, Altay Dini Misyonu bünyesinde mütercim olarak göreve başlamış, zaman içerisinde misyonda papaz statüsüne ulaşmış, Altay yazı dilinin oluşumuna ve bölgenin kültürel belleğinin kayıt altına alınmasına kalıcı katkılar sunmuştur. Mütercim, misyoner ve yazar kimliklerini bir arada barındıran Çevalkov, dönemin Rus Türkologlarıyla kurduğu akademik ilişkiler sayesinde bölgesel bilgisini bilimsel üretime dönüştürmüş, bu yönüyle Altay çalışmalarının kurucu paydaşlarından biri haline gelmiştir.

Çevalkov'un Altay çalışmalarına katkıları üç ana ekseninde değerlendirilebilir. Bunlardan ilki, Vasiliy İvanoviç Verbitskiy ve Makariy Nevskiye ile müşterek yürüttüğü çeviri çalışmaları, Altay Türkçesinin yazı dili olarak gelişmesine ve ölçünleşme sürecine zemin hazırlamıştır. İkinci eksen, onun Rus Türkologlarıyla kurduğu ilmî temaslar çerçevesinde şekillenen derleme ve yazı faaliyetleridir. Çevalkov'un, Vasiliy Vasilyeviç Radlov'un 1860'larda bölgede yapmış olduğu alan araştırmalarına etkin biçimde katılması ve onun teşvikiyle *Чобдлкөнтүн жүймү* adlı otobiyografik metni kaleme alması, hem Altay Türkçesiyle yazılmış bir metnin ortaya çıkmasını hem de bu metnin dönemin akademik çevrelerinde dolaşıma girmesini sağlamıştır. 1880'li yıllarda ise Grigoriy Nikolayeviç Potanin'in derleme faaliyetlerine katılan Çevalkov, bölgenin folklor ve etnografya verilerinin tespiti ve aktarımı noktasında önemli bir rol oynamıştır. Üçüncü eksen ise Altay Türkçesi'yle özellikle Kazan merkezli olarak yayımlanan şiir, fabl ve mensur hikâyelerden oluşan eserleri, onu Altay yazılı kültürünün ilk ve en önemli temsilcilerinden biri haline getirmiştir.

Bu çalışma Çevalkov'u; mütercim, misyoner ve yazar kimlikleri çerçevesinde ele alırken aynı zamanda onu Altay Türkçesi yazı dili, edebiyatı ve kültürel hafızasının şekillenmesinde belirleyici rol oynamış çok yönlü bir şahsiyet olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Hayatı ve eserleri, 19. yüzyıl Altay çalışmalarının erken dönemine bölgesel bir tanıklık sunması bakımından özgün bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle Çevalkov, Altay çalışmalarının dün, bugün ve yarın arasında kurulan sürekliliğin temel yapı taşlarından biri olarak ele alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Altay çalışmaları, Çevalkov, Mütercim, Misyoner, Yazar.

*

Son İki Yüzyılda Azerbaycan Jeopolitiğinde Meydana Gelen Gelişmeler (1828-2020)

Hikmet Öksüz

19. yüzyılın başlarından itibaren Rusya Güney Kafkasya'ya inerek Osmanlı Devleti ve İran ile güç mücadelesine girdi. 1812 tarihli Bükreş Antlaşması ile Gürcistan üzerindeki hâkimiyetini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirirken; 1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay Antlaşmaları ile de Azerbaycan Hanlıkları üzerinde kontrol kurmaya başlar ve İran ile Aras Nehri sınır olmak üzere Azerbaycan topraklarını bölüşür. 19. Yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde ise; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Elviye-i Selase (Kars, Ardahan ve Batum) Rusya'nın kontrolüne girer. Bu durum Kafkas jeopolitiğinde Rusya'ya büyük avantaj sağlar. Ancak 20. yüzyılın başlarında 1917 yılında meydana gelen Bolşevik İhtilali Güney Kafkasya dengelerini değiştirir ve burada üç yeni devletin (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan) ortaya çıkmasına yol açar. 1918-1920 yıllarında şekillenen bu tablo iki yıl içerisinde tersine döner ve Güney Kafkasya Bolşevikleştirilir. Sovyet Rusya'nın kontrolü ele almasıyla bölgede konuşlanan devletlerin sınır ve egemenlik alanları yeniden belirlenir. Bu tasarruf Sovyetler Birliğinin 70 yıl sonra dağılması üzerine yeni durumların ortaya çıkmasına ve Azerbaycan ile Ermenistan arasında Karabağ Meselesi ve Zengezur Koridoru başta olmak üzere bölgesel ve küresel meselelerin ortaya çıkmasına yol açar. Yaklaşık 30 yıllık bir gerilim döneminden sonra 21. yüzyılın ilk çeyreği sona ererken Azerbaycan 2020 yılında 44 günlük savaşın sonunda pozisyonunu güçlendirir ve telafilerini yapar. Ancak Güney Kafkasya jeopolitiğinde şimdi başta ABD olmak üzere yeni ve bölge dışı aktörler devreye girmeye başlamıştır. Bu çalışmada jeopolitik dengeler bağlamında Güney Kafkasya'nın önemli sıklet merkezi olan Azerbaycan coğrafyasının son iki yüzyıl içerisinde geçirmiş olduğu evreler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Güney Kafkasya, Azerbaycan, Jeopolitik Dengeler.

Geopolitical Developments Concerning Azerbaijan over the Past Two Centuries (1828–2020)

Starting in the early years of the 19th century, Russian Empire extended its territories southwards into South Caucasia and entered into power struggle with the Persian and Ottoman Empires. While imposing its sovereignty over Georgia to the Ottoman Empire through the 1812 Treaty of Bucharest, it also began to establish control over the Azerbaijani khanates through the 1813 Treaty of Gulistan and the 1828 Treaty of Turkmenchay, dividing Azerbaijani territories with Iran, with the Aras River serving as the border. In the last quarter of the 19th century, aftermath of the Russo-Ottoman War of 1877-78, Russia gained control of the three eastern provinces of the Ottoman Empire, Kars, Ardahan and Batumi, acquiring great advantage in Caucasian geopolitics. The equilibrium, however, once again changed after the Bolshevik Revolution of 1917 with the creation of three new republics, Azerbaijan, Armenia and Georgia. This short-lived political tableau between 1918 and 1920 was reversed with the Bolshevization of South Caucasia and delineation of the sovereign territories and borders of the states of the region under the control of Soviet Russia. This geopolitical situation lasted for 70 years but after the dissolution of the Soviet Union, new political issues arose such as the Karabagh issue and Zengesor corridor issue between Azerbaijan and Armenia. In 2020, after 30 years of political tensions and wars Azerbaijan strengthened its position and compensated for its past disadvantages as a result of 44-days-war Today, however, new and non-regional actors, led by the United States, have now begun to enter the geopolitical landscape of the South Caucasus. This study will examine the phases that Azerbaijan—a key strategic hub in the South Caucasus—has undergone over the past two centuries within the context of geopolitical balances.

Keywords: South Caucasia, Azerbaijan, Geopolitical Considerations.

*

Kangal Fıkralarında Fabl Türleri

Hüseyin Cılga

Yaklaşık 25 yıldan fazla bir zaman diliminde, saha araştırmaları sırasında gerçek kişilerle birebir görüşerek yaşanmış olaylardan kaynaklanan 400’ü aşkın fıkra derlendi. Bunların içinden bu bildirimizle alâkalı ve incelemeye uygun bulunan 20 fıkra seçilerek bir değerlendirme yapıldı.

Kangal merkezi başta olmak üzere 106 köy, 45 mezra ve 6 beldenin (şimdi bunlar nüfus kaybından dolayı köye dönüştüler) birçoğundan fıkralar derlendi. Fıkraların tümü Kangal yöresinden derlendiği ve kahramanlar da buraların insanı olduğu için, o yöreye ait özgün fıkralardır. Çünkü gerçek kişilerle birebir görüşülerek, ya büyüklerinden duydukları ya da kendi yaşadıkları olduğu gibi aktarıldı, fıkralar da böyle ortaya çıktı.

Kangal fıkralarını konu bakımından 16 başlık altında toplamak mümkündür: hazırcıevaplık, saflık veya doğallık, dinsel ve inançsal, acemilik veya ilkler, pişkinlik, sitemkârlık, bilgelik, çaresizlik, övünççülük, menfaatperestlik, tehditkârlık, çocukluk, inatçılık, evhamlılık, paylaşımcılık ve şanssızlıktır.

Kangal halkının ana geçim kaynağı tarımdır. Tarım da ağır bir işçilik gerektirir. Onun için hayvan gücüne çok ihtiyaç duyulmuştur. Başta öküz, at, camız ve eşek olmak üzere bunlardan bir hayli faydalanılmıştır. Kangal halkının günlük yaşamında da hayvanların çok büyük bir yeri vardır. Halk, günlük işlerini hayvanlardan faydalanarak yapar.

Adı, fıkralarda geçen hayvanlar ise: büyükbaş hayvanlar: öküz, at, tosun, inek, camız ve tay; küçükbaş hayvanlar: koyun, koç ve keçi; yabanî hayvanlar: ayı ve kurt; kedigiller: köpek, kedi ve tazi; kuşgiller: tavuk, karga, bülbül, civciv, kartal ve hindi; böcekçiller: arı, sinek, karınca, büvelek ve kırkayaktır.

Konuşma, doğal olarak insanlar arasında olur. Kangal halkı tarım ve hayvancılıkla uğraştığı için bütün zamanını bu hayvanlarla birlikte geçirir. Bu kadar yakınlık beraberinde muhabbeti de getirir. Fıkra kahramanlarının karşısındaki alt tipler yani hayvanlarla konuşmak ihtiyacını hisseder. Bazen onları acımasızca eleştirir; bazen de onları dostane uyararak ikaz eder; bazen de onlarla yârenlik yapar. Hayvanlarla konuşma fıkralarının sayısı 20 olup konuştukları hayvan ve fıkra sayıları aşağıdaki gibidir:

Bunlar da eşek ile (5), köpek ile (3), kedi ile (2), öküz ile (1), inek ile (1), koyun ile (1), keçi ile (1), yarasa ile (1), karga ile (1), civciv ile (1), büvelek ile (1), karınca ile (1) ve hindi ile (1) fıkralardır.

Bu bildiride hayvanları konuşturarak, onları kişileştirmeyi amaçlayan fabl açısından değerlendirilip örnekler verilerek sonuca gidilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kangal, Fıkra, Fabl, Konuşma, Hayvanlar

*

İkinci Dünya Savaşı Arifesinde Fransa'dan Hindistan'a Yolculuk: Amerikalı Kâşif Lawrence Thaw'ın Türkiye Seyahati

Hüseyin Muşmal

Amerikalı Lawrence Thaw (1899–1965); New York doğumlu bir borsacı, kâşif ve avcıdır. Özellikle 1930'lu ve 40'lı yıllarda eşi Margaret Thaw ile birlikte gerçekleştirdiği büyük ölçekli otomobil yolculukları ve keşif gezileriyle tanınmaktadır. Thaw'ın en ünlü yolculuğu, 1939-1940 yıllarında Paris'ten Hindistan'a uzanan ve "Thaw Trans-Asya Seferi" olarak bilinen devasa kara yolculuğudur. Dokuz ay süren bu keşif yolculuğunda; içinde mutfak ve banyo bulunan, dönemin şartlarına göre oldukça lüks ve donanımlı, özel olarak inşa edilmiş bir karavan kullanılmıştır. Seferlerini filme alan Thaw'ın çektiği görüntüler National Geographic bünyesinde yayımlanmış, ayrıca "The Great Thaw Expedition" gibi yapımlara konu olmuştur. Thaw, 1939 yılı Ağustos ayı başlarında Türkiye sınırlarına girmiş; ülkemizde 17 gün kaldıktan sonra 20-21 Ağustos'ta Suriye hududuna geçerek Türkiye'den ayrılmıştır. Bu tebliğde; arşiv belgeleri ışığında İkinci Dünya Savaşı arifesinde Amerikalı kâşif Lawrence Thaw'ın Türkiye sınırlarındaki seyahati ve bu ziyaretin resmi işlemleri hakkında bazı değerlendirmeler yapılacaktır.

*

Orta Asiya Baxşı Ənənəsi və Azərbaycan Aşıq Sənəti: Tarixi və Tipoloji Paralellər

İlhamə Qasəbova

Orta Asiya və Azərbaycan türklərinin zəngin şifahi mədəniyyət ənənələri içərisində baxşı və aşıq sənəti xüsusi yer tutur. Hər iki sənət forması qədim türk dünyasının poetik-musiqi ənənələrinin davamı kimi formalaşmış, zamanla müxtəlif sosial-mədəni mühitlərdə inkişaf edərək özünəməxsus xüsusiyyətlər qazanmışdır. Bu baxımdan Orta Asiyada yayılmış baxşı sənəti ilə Azərbaycan aşıq sənətinin müqayisəli şəkildə araşdırılması türk xalqlarının ortaq mədəni köklərinin və regional xüsusiyyətlərinin müəyyənəşdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Məqalədə Orta Asiya mədəniyyət tarixində baxşı sənətinin yaranma və inkişaf mərhələləri, onun funksional xüsusiyyətləri, epik və musiqi ənənələri təhlil olunur, eyni zamanda Azərbaycan aşıq sənətinin tarixi formalaşma prosesi və poetik-estetik xüsusiyyətləri araşdırılır. Tədqiqatda baxşı və aşıq sənətinin ifa mühiti, repertuar xüsusiyyətləri, improvizasiya prinsipləri, epik ənənə ilə bağlılığı və sosial-mədəni funksiyaları müqayisəli-tipoloji baxımdan təhlil edilir. Bu kontekstdə Orta Asiya baxşı ənənəsinin formalaşmasında Manas, Alpamış kimi epik dastanların rolu, Azərbaycan aşıq sənətində isə Kitabı-Dədə Qorqud ənənəsinin təsiri xüsusi olaraq nəzərdən keçirilir.

Araşdırma nəticəsində müəyyən edilir ki, baxşı və aşıq sənəti ortaq türk epik-musiqi ənənəsindən qaynaqlansa da, onların inkişafı müxtəlif regional və tarixi şəraitdə baş verdiyi üçün repertuar, ifa tərz, musiqi alətləri və poetik strukturlar baxımından müəyyən fərqlər meydana çıxmışdır. Bununla yanaşı, hər iki sənət növündə improvizasiya, epik yaddaşın qorunması və ictimai-mədəni funksiyaların yerinə yetirilməsi kimi ümumi xüsusiyyətlər də mövcuddur. Beləliklə, baxşı və aşıq sənətinin müqayisəli-tipoloji təhlili türk xalqlarının ortaq mədəni irsinin daha dərindən öyrənilməsinə və bu sənət ənənələrinin qarşılıqlı əlaqələrinin müəyyənəşdirilməsinə imkan yaradır.

Açar Sözlər: Baxşı Sənəti, Aşıq Sənəti, Orta Asiya, Türk Epik Ənənəsi, Müqayisəli Tipologiya, Şifahi Yaradıcılıq.

The Bakhshi Tradition in Central Asia and Azerbaijani Ashik Art: Historical and Typological Parallels

In the oral cultural traditions of Central Asia and the Azerbaijani Turks, the arts of bakhshi and ashik hold a prominent position. Both art forms emerged as continuations of ancient Turkic poetic and musical traditions, developing over time in diverse socio-cultural environments and acquiring distinct characteristics. This study comparatively analyzes the developmental stages, functional and aesthetic

features, and epic and musical traditions of the bakhshi art in Central Asia, alongside the historical formation and poetic-aesthetic features of Azerbaijani ashik art.

The research examines performance context, repertoire structure, principles of improvisation, connections with epic tradition, and socio-cultural functions. In this context, epic narratives such as Manas and Alpamish play a key role in the formation of Central Asian bakhshi tradition, whereas the Book of Dede Korkut significantly influences Azerbaijani ashik art. The results indicate that although bakhshi and ashik art share a common Turkic epic-musical heritage, their development under different regional and historical conditions has produced variations in repertoire, performance style, musical instruments, and poetic structures. Nevertheless, both art forms exhibit common features such as improvisation, preservation of epic memory, and execution of socio-cultural functions.

Comparative and typological analysis demonstrates that bakhshi and ashik arts are crucial for a deeper understanding of the shared cultural heritage of Turkic peoples and for identifying the interconnections between these oral traditions.

Keywords: Bakhshi Art, Ashik Art, Central Asia, Turkic Epic Tradition, Comparative Typology, Oral Creativity.

*

Sözlü Tarih Araştırmalarında Metodoloji: Kırgızistan ve Kazakistan'da Saha Çalışmalarının Dinamikleri

İlhan Şahin

Sözlü tarih çalışmaları, özellikle yazılı kaynakların sınırlı kaldığı veya toplumsal hafızanın resmî tarih anlatılarında yeterince temsil edilmediği toplumlarda önemli bir araştırma yöntemi olarak öne çıkmaktadır. Türk dünyasında gerçekleştirilen saha araştırmaları, yalnızca tarihî olayların değil, toplumsal değişim süreçlerinin, kültürel değerlerin ve bireysel hafızaların da kayıt altına alınmasına katkı sağlamaktadır.

Bu bildiri, Kırgızistan ve Kazakistan coğrafyasında gerçekleştirilen kapsamlı sözlü tarih projelerinin yöntem ve saha araştırması süreçlerini merkeze almaktadır. Ayrıca sözlü tarih çalışmalarında araştırmacı ile kaynak kişi arasındaki ilişkinin önemi, hafıza ve anlatıların tarihsel veri olarak kullanılması sırasında karşılaşılan problemler değerlendirilecektir. Geniş bozkır coğrafyasında yürütülen saha çalışmalarının kendine has metodolojik zorlukları ve avantajları bulunmaktadır. Bildiride, elde edilen sözlü tarih verilerinin nesnellik-öznellik süzgecinden geçirilerek akademik bir veriye dönüştürülmesi süreçleri ele alınacaktır.

Bildiri kapsamında, sözlü tarih çalışmalarının yalnızca akademik veri üretimi açısından değil, aynı zamanda kültürel mirasın korunması ve toplumsal hafızanın gelecek kuşaklara aktarılması bakımından taşıdığı önem de tartışılacaktır. Bu çerçevede saha araştırmalarının, Altay topluluklarının yaşayan tarihini anlamada vazgeçilmez bir kaynak niteliği taşıdığı vurgulanacaktır.

*

Balkanlarda Tarihî-Coğrafi-Etnografik Bir Türk Bölgesi: Yörüklük

İzzet İbrahimsoylu

İrmak boyları tarih boyunca iskâna tabi tutulmuş yerlerin başında gelir. Diğer halklarda olduğu gibi Türkler için de bu durum böyledir. Bu bağlamda Balkanlarda Vardar ırmağına tarihî süreç içerisinde birçok kavim de iskân edilmiştir. Bunların önemli bir kısmı da hiç kuşkusuz Türklerdir. Türkler, farklı dönemlerde Vardar boyuna iskâna tabi tutulmuşlardır; bu iskân süreci, daha önceleri olmakla birlikte asıl 9. yüzyıldan başlayarak 17. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Zira Vardar ırmağı boyuna Roma döneminde 9.

yüzyılda Vardar Türkleri, 14. yüzyıldan itibaren ise Osmanlı Türkiye'si döneminde Oğuz Türkleri yani yörükler iskâna tabi tutulmuştur.

Öte yandan Vardar boyu; en az bin yıllık bir Türk iskân yeridir; yerleşim bölgesidir. Kısacası bir Türk yurdudur. Osmanlı Türkiye'si döneminde buraya Anadolu'dan konargöçer Türkler yani yörükler iskân edilmiştir. Yoğun Türk varlığından dolayı söz konusu bölge 19. yüzyılın sonlarından itibaren Balkan ve diğer kaynaklarda Türk Vardar Kuşağı olarak adlanmıştır. Söz konusu Türklerin çoğu konargöçer yani yörükler olduğu için ise bölge ayrıca Yörüklük olarak da adlanmıştır. Üstelik Balkan Slav kaynaklarında Yörüklük; yörüklerin yurdu, yörüklerin yaşadığı yer demektir. Zira Yörüklük yer adı anlamında kullanılmıştır. Sözü edilen Yörüklük bölgesi Balkanlarda Selânik'in doğusundan Orfan Körfezin'den başlayıp Üsküp'ün ve Kumanova'nın güneyine kadar devam eder. Bugün bu bölgenin bir kısmı Yunanistan'da bir kısmı ise Kuzey Makedonya sınırları içerisinde kalır.

Daha önce yayınlamış olduğumuz bir makalede bu konunun Kuzey Makedonya sınırları içerisinde kalan bölümü ele alınmıştı; bu kez Yunanistan sınırları içinde kalan bölgeyle birlikte, bir bütün olarak, tüm Balkanlardaki Yörüklük bölgesi ele alınacaktır.

*

The Concept of Sacred Places in Turkic Literature

Karlygash Barbossynova

This paper discusses the artistic and cognitive nature of the concept of sacred places in the literature of the Turkic peoples. Sacred places are one of the most important concepts in the Turkic worldview that preserve the historical memory, spiritual values, and cultural continuity of the people. In the folklore heritage, epics, legends and written literature of the Turkic peoples, the image of sacred mountains, rivers, lakes, caves, burials, and sacred places is widely reflected. They are characterised as symbolic spaces that express the origins, historical fates, religious beliefs, and national identities of the people.

Furthermore, the study examines the artistic function of sacred locales in literary texts, as well as their mythological and semantic roots. Furthermore, the image of sacred space in the literary heritage of Kazakh, Kyrgyz, Altai, Turkish, and other Turkic peoples is studied comparatively. It demonstrates the inextricable relationship between the Kazakh mythical system of thought and the Turkic worldview. As a result, it should be the focus of a detailed study and poetic analysis of sacred sites in Kazakh mythology.

The study will define the role of sacred places in the building of literary works, their influence on character spiritual development, and their function in the manifestation of the national perspective. They serve an important symbolic purpose by reinforcing the work's intellectual and artistic concepts.

Therefore, the article illustrates the significance of sacred sites in the development of the poetic system in Turkic literature and is founded on the ideas of cultural memory, sacred geography, archetype, and national code. The results of the study make it possible to recognize the common spiritual heritage of the Turkic peoples, identify literary connections, and rethink national cultural values.

Keywords: Turkic Literature, Sacred Places, Sacred Geography, Cultural Memory, Archetype, National Code, Mythological Space, Literary Text, Turkic Culture, Kazakh Folklore

*

Osmanlı'nın Son Döneminde Macaristan'dan İstanbul'a Düzenlenen Kültür Gezilerinin Türkoloji Açısından Önemi

Kemalettin Kuzucu

Ekim 1876'daki Osmanlı-Sırp Savaşı'nda Sırp'ların ağır yenilgiye uğraması Macaristan kamuoyunda sevinçle karşılandı. Budapeşte'de örgütlenen bir grup üniversite öğrencisi bu zaferin mimarı Serdarîkrem Abdülkerim Paşa'yı kutlamaya karar verdi. Osmanlı'nın son Budin Valisi Abdi Paşa'nın müzede saklanan

kılıcını Abdülkerim Paşa'ya hediye etmek üzere 1877 yılının başında İstanbul'a geldiler. Fakat ziyaretçilerin asıl amacı, Osmanlı Devleti'ne savaş açmaya hazırlanan Rusya'ya karşı Macar halkının Türklerin yanında olduklarını dünya kamuoyuna bildirmektir. Bu jسته karşılık II. Abdülhamid de aynı yılın Nisan ayında Özbekler Tekkesi Şeyhi Süleyman Efendi'nin başkanlığında gazeteci, muallim ve Mekteb-i Sultani öğrencilerinden oluşan seçkin bir grubu çeşitli hediyelerle birlikte Budapeşte'ye gönderdi. Karşılıklı ziyaretlerde Türk-Macar akrabalığı vurgulanıp kardeşlik ilişkilerinin geliştirilmesine dönük stratejiler belirlendi. Bu ziyaretlerin daha önemli sonucu, önemli bir geleneği başlatmasıdır. Zira müteakip yıllarda Macaristan'dan, aralarında gazeteci, yazar, şair, akademisyen, hukukçu, sanayici, işadamı, mühendis, bankacı, itfaiyeci, sporcu, müzisyen gibi politika dışı kimselerin bulunduğu kadın-erkek 40, 60, 80, 120, 300 kişilik gruplar halindeki Macar seyyahları İstanbul'a planlı ve düzenli kültür gezileri düzenlediler.

Tanınmış tarihçi, arkeolog ve Türkologlardan Kálmán Thaly, Lajos Szádeczky, Ignác Kúnos, Ármin Vámbéry, Lajos Thallóczy ve János Pastinszky'nin yanı sıra, isimleri Macar Turancılar arasında anılmayan birçok entelektüel ya düzenleyici ya da katılımcı olarak bu ziyaretçilerin içinde yer aldılar. Macar Misafirler İstanbul'da gazeteci ve aydınlarla, iltica veya başka bir sebeple gelerek Türk başkentine mukim olan Macarlarla, Babıâli bürokratlarıyla buluştular. Ziyafetlerde ağırlandılar ve padişah tarafından çeşitli nişan ve madalyalarla taltif edildiler. İçlerinden bazıları Anadolu şehirlerine giderek coğrafi, folklorik, sosyolojik ve etnografik incelemeler yapıp derlemelerini kitap halinde neşrettirler. Macar ve Türk basını bu ziyaretleri yakından takip etti. Ziyaretlerin sonrasında Macar basınında bunlarla ilgili uzun yazılar çıktığı gibi bazı ziyaretçiler hatıralarını ve izlenimleri seyahatnamelere döktüler. Bugün bu ziyaretler neticesinde yazılmış ve Türkçeye çevrilmeyi bekleyen onlarca seyahatname ve hatıra bulunmaktadır. Macarların İstanbul gezileri I. Dünya Savaşı'nın başladığı yıla kadar sürmüştür. Savaş nedeniyle kesintiye uğrasa da Cumhuriyet döneminde bu ziyaretler Türk-Macar siyasi ilişkilerinin ve Türkçü/Turancı ideolojinin gelişmesine ilham vermiştir.

*

“20. Yüzyılda Kırgız Tarihi ve Kimlik Oluşumu” Filminin Senaryo Yazım Süreci ve Sözlü Tarih Verilerinin Kullanımı

Konuralp Ercilasun

Bu bildiride Kırgızistan'da yürütölen sözlü tarih projesinde saha araştırmalarının planlanması, kaynak kişilerin seçimi, görüşme teknikleri, kayıt süreçleri ve elde edilen verilerin değerlendirilmesi gibi konular üzerinde durulacaktır. Bildiride, kaynak kişilerin tespiti, mülakat tekniklerinin bölge kültürüne uygun olarak uyarlanması, güven inşası ve elde edilen sözlü verilerin nesnellik-öznellik süzgecinden geçirilerek akademik bir veriye dönüştürölmesi süreçleri ele alınacaktır. Sözlü tarih verilerinin sadece geçmişin bir anlatısı değil, aynı zamanda bugünün sosyal yapısının bir yansıması olduğı gerçeğinden hareketle, sahada karşılaşılan engellerin nasıl aşıldığı somut örneklerle açıklanacaktır. Bunun yanı sıra belgesel film çalışmaları, sözlü tarih verilerinin akademik alanın dışına taşınarak daha geniş kitlelere ulaştırılmasında önemli araçlardan biridir. Özellikle tarihî hafıza ve kimlik oluşumu gibi konuların görsel anlatım yoluyla ele alınması, toplumsal geçmişin farklı boyutlarıyla görünür hâle gelmesine katkı sağlamaktadır.

Bu bildiride, “20. Yüzyılda Kırgız Tarihi ve Kimlik Oluşumu” adlı film projesinin senaryo yazım süreci ele alınacaktır. Çalışmada, Kırgızistan'da gerçekleştirilen sözlü tarih görüşmelerinden elde edilen verilerden 20. yüzyıldaki siyasi kırılmaların (Çarlık Rusyası'nın son dönemi, 1916 Ürkün Olayı ve Sovyet dönemi) senaryo kurgusuna nasıl aktarıldığı, tarihî olayların anlatımında hangi temaların öne çıkarıldığı ve kolektif hafızanın görsel anlatımda nasıl temsil edildiğı değerlendirilecektir.

Bildiri kapsamında ayrıca Sovyet dönemi, kimlik dönüşümü, toplumsal hafıza ve tarihî kırılma noktalarının film anlatısındaki yeri üzerinde durulacaktır. Sözlü tarih verilerinin yalnızca tarih araştırmalarında değil, belgesel sinema ve görsel hafıza çalışmalarında da önemli bir kaynak niteliğı taşıdığı vurgulanacaktır. Böylece sözlü tarih ile görsel anlatım arasındaki ilişkinin Altay topluluklarının tarihî hafızasının aktarımındaki rolü tartışılacaktır.

*

The History of the Development of Ancient Kyrgyz Writing: From Semasiography

to Phonography

Kulzhamal Dzhamankulova

The article examines the formation and evolution of ancient Kyrgyz writing as a complex and long-term process encompassing the transition from semasiographic forms to a phonographic writing system. The Kyrgyz people, whose history dates back to the 2nd millennium BCE, developed in close connection with the culture of the Eurasian steppes and early nomadic societies, which was reflected in the formation of their writing traditions. Based on the achievements of grammatology, ancient Kyrgyz writing is classified into two main types: semasiography (pictographic and logographic writing, as well as tamga signs) and phonography (the Orkhon-Yenisey script). Pictographic writing emerged from visual art and performed an important communicative function: the recording, transmission, and preservation of information. Its development can be traced from the 1st millennium BCE, especially within the Scythian-Siberian cultural sphere, where the “animal style” occupied a significant place, reflecting the totemic and solar beliefs of the ancient Kyrgyz. Pictographic images have been found on rocks, weapons, household items, and in burial mounds of the Minusinsk Basin. A special role in the development of writing is played by tamga signs as an identification and mnemonic system. Initially, they served to denote clan affiliation and property, emerging in the context of the development of pastoralism. Over time, tamgas became more complex, were graphically fixed, and passed down from generation to generation, forming a stable system of signs that became one of the foundations of the Old Turkic alphabet. Logographic writing represented the next stage, in which information was conveyed through conventional signs and ornaments. Kyrgyz ornamentation is regarded as a unique written source containing a “graphic text” and reflecting the historical memory of the people. Ornamental motifs, including geometric, zoomorphic, and vegetal elements, are widely represented in archaeological cultures from the Neolithic to the Middle Ages. The final stage of development was the phonographic system—the Orkhon-Yenisey script (6th–10th centuries), which had a literary status. The Yenisey runic monuments, dating back to the 5th century, are considered more archaic in comparison with the Orkhon inscriptions and are directly connected with the history of the Kyrgyz. Thus, ancient Kyrgyz writing represents a consistent evolution of sign systems—from figurative and symbolic forms to phonetic writing—reflecting a high level of cultural and intellectual development of the people.

*

Cəfər Cabbarlının Dramaturgiyasında Folklor: Dastan Süjetləri

Leyla Memmedova

Cəfər Cabbarlı səhnə əsərlərində milli ədəbiyyatımızın ənənələrini inkişaf etdirərək, folklor örnəklərindən yerli-yerində bəhrələnməmişdir. Ədibin “Aydın” dramında bəzi məqamlar “Alı xan və Pəri xanım” dastanı ilə səsləşirsə, “1905-ci” ildə əsərində xalq motivi, bədii reallıq və tarixi gerçəklik bir-birini tamamlayır. C. Cabbarlı pyesdə “Əsli və Kərəm” dastanının ideyasına əsas götürərək, türk Baxşı ilə milliyyətə erməni Sonanın, eləcə də erməni Baxşı ilə türk Sonanın icdivacını mümkünsüz sayır. Folklorlardan keçid edən bu motivlə yanaşı, C. Cabbarlının həm də tarixi faktlara, arxiv sənədlərinə bələdliyi belə bir mövzuya müraciət etməsini əsaslandırır. “Ulduz” pyesində qəhrəmanlıq dastanları silsiləsinə aid “Koroğlu”nun təsiri duyulur. Əsərin baş qəhrəmanı Ramiz də Koroğlu kimi məzlum xalqın qeyrətini çəkir, varlılardan alıb kasıblara verir. Ulduz da paşa qızı olduğu, naz-nemətlərdən üz çevirib Nigar kimi Ramizin yanına gəlir, onunla dağlarda yerləşən mağaralarda yaşamağı üstün tutur.

Dastanlarla bənzərlik Harisin Tapdıq kimi (“Alı xan və Pəri xanım”) sevgisinin qarşılıqsız olduğunu gördükdə onu ləkələməyə çalışması epizodunda da qayışıya çıxır.

Cəfər Cabbarlının kiçikhəcmli və natamam pyeslərindən sayılan “İncə”nin süjet xətti də “Molla Nur”, “Qaçaq Nəbi” və s. qaçaq dastanları ilə çox səsləşir.

Təhlil obyektinə cəlb edilən folklor nümunələri, dastan süjetlərinin yer aldığı süjetlərdə məqsəd oxucunu bənzərliklərə diqqət etmək, əsl mətləbin nədən ibarət olduğunu göstərmək idi. Məndə əsasən müqayisəli-tipoloji təhlil metodundan istifadə edilir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi Cəfər Cabbarlının dramaturgiyasında folklor, dastan süjetlərinin ətraflı şəkildə araşdırılması və nümunələr əsasında elmi həllini tapması ilə əlaqədardır.

Açar Sözlər: C.Cabbarlı, Dramaturgiya, Folklor, Dastan, Süjet

Folklore in Jafar Jabbarli's Dramaturgy: Epic Plots

Jafar Jabbarli developed the traditions of our national literature in his stage works and benefited from folklore examples. While some points in the writer's drama "Aydin" echo the epic "Ali khan and Pari khanum", in his work "1905" folk motifs, artistic reality and historical reality complement each other. In the play, J. Jabbarli, based on the idea of the epic "Asli and Kerem", considers the marriage of the Turkish Bakhshi and the ethnically armenian Sona, as well as the armenian Bakhshi and the Turkish Sona, impossible. Along with this motif, which is a transition from folklore, J. Jabbarli's knowledge of historical facts and archival documents justifies his appeal to such a topic.

The play "Ulduz" is influenced by "Koroglu", which belongs to the series of heroic epics. The main character of the work, Ramiz, like Koroglu, draws the zeal of the oppressed people, takes from the rich and gives to the poor. Ulduz, like Nigar, turns away from the pampering and comes to Ramiz, preferring to live with him in caves in the mountains.

The similarity with the epics is also evident in the episode where Haris, like Tapdig ("Ali khan and Pari khanum"), tries to slander her when he sees that her love is unrequited.

The plot line of "Inja", which is considered one of Jafar Jabbarli's small and incomplete plays, also resonates with the fugitive epics "Molla Nur", "Gachag Nabi" and others.

The aim of the analysis was to draw the reader's attention to the similarities and show what the real meaning is in the folklore examples and epic plots that were included in the analysis. The text mainly uses the comparative-typological analysis method.

The scientific novelty of the study is related to the detailed investigation of folklore and epic plots in Jafar Jabbarli's dramaturgy and finding a scientific solution based on the examples.

Keywords: J. Jabbarli, Dramaturgy, Folklore, Epic, Plot

*

Ahmet Ağaoğlu'nun Araştırmalarında Türk Aile Hukuku Meseleleri: Altaylar, Kafkasya ve Anadolu Örneğinde

Mahir Garibov

Ahmet Ağaoğlu Türk dünyasının önde gelen aydınlarından biri olarak yalnız siyasi ve gazetecilik faaliyetleriyle değil, aynı zamanda toplumsal ve hukuki meselelere dair araştırmalarıyla da dikkat çekmiştir. Onun eserlerinde Türk toplumunun sosyal yapısı, özellikle aile kurumu ve aile hukukunun tarihsel gelişimi kapsamlı bir şekilde incelenmektedir. Ağaoğlu'nun çalışmalarında Türk aile hukuku meseleleri esasen üç coğrafi-kültürel düzeyde Altaylar, Kafkasya ve Anadolu bağlamında ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, ona Türk halkları arasında ortak hukuki ve kültürel değerleri tespit etmekle beraber bölgesel farklılıkları da ortaya koyma imkânı sağlamaktadır. Altaylar bölgesi Ağaoğlu tarafından eski Türklerin yaşadığı coğrafya olarak değerlendirilmekte ve bu bölgede aile ilişkileri, aile reisinin hukuki yetkileri ve evlilik kurumunun töre hukuku temelinde düzenlenmesi çerçevesinde açıklanmaktadır. Aynı zamanda kadının aile içinde belirli ekonomik ve sosyal haklara sahip olması, Türk hukuk düşüncesinin önemli özelliklerinden biri olarak sunulmaktadır. Kafkasya ortamında ise Ağaoğlu, Türk aile hukukunun hem yerel gelenek ve göreneklerin hem de İslam hukukunun etkisi altında şekillendiğini belirtmektedir. Bu bölgede aile ilişkilerinin daha karmaşık bir nitelik taşıdığı, soy ve kabile bağlarının hukuki ilişkilerde önemli rol oynadığı vurgulanmaktadır. Anadolu örneğinde ise Ağaoğlu, Osmanlı hukuk sisteminin etkisiyle Türk aile hukukunun daha sistematik ve normatif bir çerçeveye oturtulduğunu ifade etmektedir. Osmanlı Devleti döneminde şeri hukuk ve kanuni düzenlemelerin aile ilişkilerine etkisi sonucunda evlilik, boşanma ve miras gibi konular daha açık ve hukuki normlarla düzenlenmiştir. Ağaoğlu'nun araştırmaları, tarihsel süreç içerisinde Türk aile hukuk düşüncesinin incelenmesi açısından önemli bilimsel değer taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Aile Hukuku, Altaylar, Kafkasya, Anadolu, Osmanlı Hukuku ve Aile Durumu.

Issues of Turkish Family Law in the Studies of Ahmad Agaoglu: The Cases of the Altai, The Caucasus And Anatolia

Ahmet Agaoglu, as one of the leading intellectuals of the Turkish world, attracted attention not only through his political and journalistic activities but also through his research on social and legal issues. In his works, the social structure of Turkish society- particularly the institution of the family and the historical development of family law is examined in a comprehensive manner. In Agaoglu's studies, issues of Turkish family law are primarily addressed within three geo-cultural contexts: the Altai region, the Caucasus, and Anatolia. This approach enables him to identify common legal and cultural values among Turkish peoples while also revealing regional differences. The Altai region is regarded by Agaoglu as the homeland of ancient Turks, and within this context, family relations are explained through the legal authority of the family head and the regulation of the institution of marriage based on customary law. At the same time, the fact that women possessed certain economic and social rights within the family is presented as one of the significant characteristics of Turkish legal thought. In the context of the Caucasus, Agaoglu notes that Turkish family law was shaped under the influence of both local customs and traditions as well as Islamic law. He emphasizes that family relations in this region were more complex in nature, with lineage and tribal ties playing an important role in legal relations. In the case of Anatolia, Agaoglu argues that, under the influence of the Ottoman legal system, Turkish family law was placed within a more systematic and normative framework. During the Ottoman period, the impact of Islamic law and statutory regulations on family relations led to the more precise legal regulation of matters such as marriage, divorce, and inheritance. Agaoglu's research holds significant scholarly value for the study of Turkish family law thought within its historical development.

Keywords: Turkish Family Law, Altai, Caucasus, Anatolia, Ottoman Law and Family Situation

*

Türkmenenin Bugünkü Durumu: Türk Lehçesi ve Yabancı Dil Olarak Öğretimi

Maral Töre

Türkmençe, Oğuz (Batı) grubu Türk dillerinin en doğusunda yer alan ve Eski Türkçedeki bazı arkaik özellikleri günümüze kadar koruyan bir Türk yazı dilidir. Türkmenenin yazımında Çağatayca ve Kıpçak alanı dil özelliklerinin etkileri görülmektedir. Bugün Türkmenenin ana dili olarak en çok konuşulduğu yer Türkmenistan Cumhuriyeti'dir. Bununla birlikte Türkmenenin farklı ağızları, Türkmenistan dışında İran, Afganistan, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan gibi ülkelerde yaşayan Türkmen diasporası tarafından da konuşulmaktadır. 1990'lı yılların başında bağımsız Türk devletlerinin ortaya çıkması ile Türk lehçelerine olan ilgi artmıştır. Türk devletlerinin arasındaki siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda artan ilişkiler dil öğrenim sürecini de etkilemiştir. Dolayısıyla Türkmençe, üniversitelerin Filoloji, Türk Dili ve Edebiyatı ve Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları gibi bölümlerde diğer Türk lehçeleriyle birlikte öğretilmeye başlanmıştır. Bağımsız Türkmenistan'ın kısa sürede gelişmesi, siyasi ve ekonomik olarak gösterdiği başarıları, ülkelerle işbirlikleri, dünya halklarının Türkmen kültürüne olan ilgi ve merakı Türkmenenin yabancı bir dil olarak öğrenilmesine yol açmıştır.

Bu çalışmanın amacı günümüzde Türkmenenin nerelerde konuşulduğu hakkında genel bilgi vermektir. Türkiye'de Türkmenenin Türk lehçesi olarak hangi kurumlarda öğretildiği, öğretim sürecinin nasıl yürütüldüğünü incelemektir. Türkmenenin Türk lehçesi olarak öğrenilirken karşılaşılan zorluklar ve dil öğrenimi sırasında yaygın yapılan hatalar üzerine dikkat çekmektir. Ayrıca Türkmenenin yabancı dil olarak nerelerde öğrenildiği, yabancılara Türkmenenin öğretiminde uygulanan yöntemleri ve kullanılan kaynakları göstermeye çalışmaktır. Bu araştırmada tespit edilecek bilgiler, Türk dillilere (soylulara) ve yabancılara Türkmençe öğretimi konusunda bundan sonraki çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkmenler, Türkmençe, Türk Lehçesi, Yabancı Dil.

The Present Situation of the Turkmen Language: Teaching as a Turkic Dialect and as a Foreign Language

The Turkmen language is a Turkic literary language belonging to the Oğuz (Western) group of Turkic languages, located in the easternmost part of the Turkic language family and preserving some archaic features of Old Turkic to this day. The influence of Chagatai and Kipchak dialects can be seen in the spelling of Turkmen. Today, Turkmen is most widely spoken as a native language in the Republic of Turkmenistan. However, different dialects of Turkmen are also spoken by the Turkmen diaspora living in countries outside Turkmenistan, such as Iran, Afghanistan, Russia, Tajikistan and Uzbekistan. Interest in Turkic dialects increased with the emergence of independent Turkic states in the early 1990s. Increased political, economic, and socio-cultural relations between Turkic states have also influenced the language learning process. Consequently, Turkmen has begun to be taught alongside other Turkic dialects in university departments such as Philology, Turkish Language and Literature, and Contemporary Turkic Dialects and Literatures. The rapid development of independent Turkmenistan, its political and economic successes, its cooperation with other countries, and the interest and curiosity of the world's peoples in Turkmen culture have led to Turkmen being learned as a foreign language.

The purpose of this study is to provide general information about where Turkmen is spoken today. It aims to examine in which institutions Turkmen is taught as a Turkish dialect in Turkey and how the teaching process is carried out. It also aims to highlight the difficulties encountered when learning Turkmen as a Turkish dialect and the common mistakes made during language learning. It also seeks to show where Turkmen is learned as a foreign language, the methods used in teaching Turkmen to foreigners, and the resources used. It is thought that the information identified in this research will contribute to future studies on teaching Turkmen to Turkic speakers (natives) and foreigners.

Keywords: Turkmen People, Turkmen Language, Turkic Language, Foreign Language.

*

Антропоморфные Признаки Соматизма Чүрөк / Сүрэх «Сердце» в Составе Фразеологизмов Хакасского и Якутского Языков

Mariya Chertykova

Хакасский язык – язык коренного тюркоязычного народа Южной Сибири – хакасов (самоназвание *-тадарлар*), проживающего преимущественно в Республике Хакасия (Российская Федерация). По данным последней переписи населения страны хакасов насчитывается 65 тысяч, что представляет 12 процентов от числа проживающих в Хакасии жителей. Вопросы изучения хакасского языка непременно связаны с этапом становления хакасской письменности. На наш взгляд, проблему изучения хакасского языка можно рассматривать в рамках четырех этапов, куда входят также периоды становления хакасской письменности.

Первый этап – дореволюционный – характеризуется сбором и изданием языковых, археологических, исторических и этнографических сведений крупнейшими учеными и путешественниками XIX в.

Второй этап – послереволюционный – ознаменован созданием хакасской письменности (1925) на основе кириллицы, изданием первых книг и учебников на хакасском языке.

С 26 февраля по 5 марта 1926 года в Баку состоялся Первый Всесоюзный Тюркологический съезд, одним из важных решений которого стал переход письменности тюркоязычных народов на латиницу. От хакасского народа на этот съезд был направлен Николай Гаврилович Катанов – племянник и приемный сын первого всемирно известного хакасского ученого Николая Федоровича Катанова. Н.Г.Катанов выступил с речью на хакасском языке 6 марта 1926 года на 17-ом заседании I Тюркологического съезда. Позже Николай Гаврилович Катанов у себя на родине стал активным участником внедрения латинской графики в учебный процесс.

Третий этап становления хакасской письменности связан с процессом латинизации (1929). В декабре 1928 г. в селе Усть-Абаканское проходила первая конференция, посвященная внедрению латинского / ново-тюркского алфавита. Специально для контроля над этим процессом была создан Хакасский Окружной комитет. В рамках данного мероприятия стали активно издаваться учебники и литература.

Четвертый этап развития хакасской письменности переходит на научные исследования хакасского языка и связан с открытием 1 сентября 1939 года Учительского института в г. Абакане, который затем в 1944-1994 г.г. действовал как Абаканский государственный педагогический институт. После открытия в 1944 году Хакасского научно-исследовательского института языка, литературы и истории исследование хакасского языка приобретает системный характер.

Сегодня вся деятельность ХакНИИЯЛИ, кафедры хакасской филологии и Института гуманитарных исследований и саяно-алтайской тюркологии ХГУ им. Н.Ф.Катанова направлена на сохранение и развитие хакасского языка и на сохранение историко-культурного наследия хакасского народа. Хакасские лингвисты работают по многим направлениям хакасского языкознания: фонетика, грамматика, синтаксис, социолингвистика, лексикология, лингвофольклористика и др. Однако сохраняется проблема в том плане, что бездонное богатство хакасского языка в условиях сокращения числа хакасов, знающих свой родной язык, может остаться не до конца раскрытым. В названных выше научных учреждениях трудятся всего около 20 специалистов по хакасскому языку. Сегодняшнее поколение ученых – кандидатов и докторов наук, хотя и прилагают все усилия для сохранения и развития родного языка, остается еще очень много белых пятен.

*

Dîvânu Lugâtî't-Türk'teki "Baldır" Kelimesinin Kökeni ve Anlamları Üzerine

Mayrambek Orozobayev

Türk dillerinin geçmişini aydınlatan eserlerin belki de en önemlisi Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lugâtî't-Türk sözlüğüdür. Bu eserde yer alan söz varlığı ile ilgili veri ve bilgiler günümüz Türkoloji çalışmaları için oldukça önemlidir. Nitekim çoğu araştırmacının bizzat ilgilendiği ve üzerinde yoğunlaştığı temel kaynaklardan olmuştur. Ancak buna rağmen adı geçen eserdeki pek çok sözcüğün kökeni ve anlam alanı henüz tespit edilememiş ya da tartışmalı durumdadır. Böyle kökeni belirsiz, anlam alanı geniş sözcüklerden biri de *baldır* sözcüğüdür. *Baldır* sözcüğünün adı geçen sözlükte "üvey (oğlan, kız)", "işlerin başlangıç zamanı" anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Clauson, bu sözcüğün yanlış telaffuz edilmiş ya da ikinci şekli olabileceğini düşünmüştür. Gülsensoy, Türkiye Türkçesindeki "bacağın dizden ayak bileğine kadar olan bölüğü", Orta Türkçedeki "dağın burnu gibi çıkan yeri" anlamlarındaki *baldır*, *baltur* sözcüklerini de diğer anlamlarıyla birlikte aynı madde içerisinde ele alarak **balt+(u)r* şeklinde morfemlere ayırmış ve ayrıca *baldız* sözcüğüyle karşılaştırılması gerektiğini not düşmüştür. Tietze ise organ adı anlamındaki *baldır* sözcüğünün Clauson'a dayanarak Eski Türkçe *baltur* sözcüğünden geldiğini işaretlemiştir. Anlaşıldığı üzere DLT'deki "üvey (oğul, kız)", "işlerin başlangıç zamanı" anlamlarındaki *baldır* sözcüğünün hem bu iki anlamının arasındaki hem de diğer "organ adı" ve "dağ burnu" anlamlarındaki *baldır*, *baltur* sözcükleriyle olan ilişkisi henüz kesinlik kazanmış değildir. Ayrıca sözcüğün yukarıdaki anlamlarının Eski Uygurcadaki *baltur* / *baldız* "abla, kız kardeş" sözcükleriyle olan ilişkisinin de açık olduğu söylenemez. Öte yandan Kaşgarlı'nın belirttiği "işlerin başlangıç zamanı" anlamlarındaki *baldır* sözcüğünün Moğolcadaki *balcır*, *balcırar* "küçük çocuk, bebek, süt çocuğu, yeni doğan hayvan, acemi" sözcüğüyle ilişkili olabileceği ihtimali vardır. Dolayısıyla Kaşgarlı'nın belirttiği *baldır* sözcüğünün Moğolca ve Türkçe için ortak olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Yukarıda belirtilen bütün bu hususlar *baldır* sözcüğünü köken ve anlam bakımlarından karşılaştırmalı araştırma yöntemiyle ele almaya vesile olmuştur. Bildiri formatında hazırlanacak olan bu konu istenilen seviyede sonuçlandığı takdirde, kimi bilim çevrelerince bugüne kadar tartışıla gelen ve anlamsal açıdan karışıklığa sebep olan bir problemin çözümüne katkı sağlanacağı kanaatindeyim.

*

Yörüklükten Evlad-ı Fâtihanlığa Rumeli Yörüklerinin Tarihi Değişimi

Mehmet İnbaşı

Osmanlıların Rumeli'ye adım atmalarıyla birlikte sistemli bir iskân siyaseti uygulamaya başladığı bilinmektedir. Başta Saruhan bölgesi olmak üzere, Batı Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden, Marmara bölgesinden hatta iç Anadolu'dan pek çok yer yurt arayan Türkmenler, yeni fethedilen Balkan topraklarına

iskân edilmişlerdir. Balkanların yeni sakinleri olan Türkmenler, yerleştikleri yerlerde yeni köyler ve kasabalar kurmuşlar, kendi dillerini ve kültürlerini yerleştikleri bu yeni yerlere taşımışlardır. Türk boyları yeni kurdukları köy ve kasabalara daha önceki boy beylerinin veya Orta Asya'dan beri yerleştikleri ata yurtlarının isimlerini yeni yerleştikleri yerlere vermek suretiyle etimolojik olarak da damgalarını vurmuşlardır. Mesela Orta Asya'da Tanrıdağları ismini Balkanlara yerleşen büyük bir Yörük grubunun Tanrıdağı Yörükleri adı ile anılması gerçekten dikkate değer bir olaydır. Bunun pek çok örneği bulunmaktadır.

Bu bildiride Rumeli'deki Yörüklerin yerleşme safhasından Osmanlı ordusunda yardımcı sınıf olarak teşkilatlanmasına, Evlâd-ı Fatihan adıyla yeniden organize edilmesine kadar geçirdikleri evreler, Osmanlı arşiv kaynakları esas alınarak incelenecektir.

*

Nikolay Mihayloviç Yadrintsev'in Sibirya Çalışmaları ve Türkolojiye Katkıları: Altay'dan Kolonyal Eleştiriye

Mesut Karakulak

19. yüzyıl Rus düşünce dünyasının önemli isimlerinden Sibirya bölgecisi (oblastnik) ve saha araştırmacısı Nikolay Mihayloviç Yadrintsev (1842-1894), Sibirya ile Altay çalışmalarıyla salt etnografik bilgi üretmenin ötesine geçerek Rus İmparatorluğu'nun kolonyal yapısına karşı özgün bir eleştirel duruş sergilemiştir. Bu bildiri, Yadrintsev'in söz konusu araştırmalarını, bölgecilik (oblastçestvo) düşüncesi ile "Sibirya bir kolonidir" tezi ekseninde inceleyerek yazarın Türkoloji literatürüne sunduğu katkıları değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Yadrintsev'in Altay seyahat notları ve etnografik gözlemleri, bölgenin coğrafi tasvirini aşarak Altaylı Türk topluluklarının sosyo-ekonomik yapılarına, yerleşim düzenlerine, inanç dünyalarına ve ekolojik çevreyle ilişkilerine dair kapsamlı bir çözümleme sunar. Özellikle fiziki coğrafya betimlemeleri ile *yerli halk* kavramı etrafındaki tartışmaları, imparatorluk merkezinin periferiyi kavramsallaştırma biçimlerine dair kritik ipuçları barındırır. Bu doğrultuda Yadrintsev, yerli toplumların kültürel sürekliliğini ile ekonomik haklarını savunan erken dönem bir "eleştirel etnograf" konumundadır. Biyografik arka planı ile Sibirya'daki entelektüel çevrelerle etkileşimi, onun akademik üretimini siyasal bir perspektifle bütünleştirdiğini gösterir. *Sibirya bir kolonidir* yaklaşımı, merkezî yönetimin sömürü mekanizmalarına yönelik eleştirilerle birleşerek Altay ve Sibirya halklarının tarihsel konumunun yeniden yorumlanmasına zemin hazırlamıştır. Yadrintsev'in Türkoloji açısından temel önemi, Türk halklarını folklorik veya egzotik unsurlar olarak görmek yerine onları tarihsel özne, ekonomik aktör ve kültürel üretici şeklinde konumlandırmasından ileri gelir. Altay bölgesindeki saha verileri, sonraki Türkoloji araştırmaları için öncü bir nitelik taşır. Rus imparatorluk söylemi içerisinde yerli Türk toplumlarının kimlik ve hak meselelerini gündeme taşıması, yazarın klasik oryantalist çerçevenin ötesine geçmesini sağlamıştır. Sonuç olarak bu çalışma, Yadrintsev'i kolonyal bilgi üretimi ile erken dönem Türkoloji kesişiminde konumlandırarak, onun entelektüel mirasını kolonyal modernite bağlamında yeniden değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nikolay M. Yadrintsev, Sibirya Bölgeciliği (Oblastçestvo), Kolonyalizm Eleştirisi, Altay Türkleri, Erken Dönem Türkoloji.

Nikolay Mikhailovich Yadrintsev's Siberian Studies and Contributions to Turkology: From the Altai to Colonial Critique

As a prominent figure in nineteenth-century Russian intellectual history, the Siberian regionalist (*oblastnik*) and field researcher Nikolay Mikhailovich Yadrintsev (1842-1894) went beyond the mere production of ethnographic knowledge in his studies on Siberia and the Altai, articulating a distinct critical stance against the colonial structure of the Russian Empire. This paper aims to evaluate Yadrintsev's contributions to Turkological literature by examining these researches through the lens of his regionalist (*oblastnichestvo*) thought and his thesis that "Siberia is a colony." Transcending mere geographical descriptions, Yadrintsev's Altai travelogues and ethnographic observations offer a comprehensive analysis of the socio-economic structures, settlement patterns, belief systems, and ecological relations of the Turkic communities of the Altai. His detailed depictions of physical geography and his discussions surrounding the concept of indigenous peoples (*inorodtsy*) provide critical insights into how the imperial center conceptualized its periphery. In this respect, Yadrintsev stands as an early "critical ethnographer" who defended the cultural continuity and economic rights of indigenous communities. His biographical

background and his interaction with intellectual circles in Siberia demonstrate that he integrated his academic output with a political perspective. His assertion that "Siberia is a colony," coupled with his critique of the central administration's mechanisms of exploitation, paved the way for a reinterpretation of the historical position of the Altai and Siberian peoples. Yadrintsev's fundamental significance for Turkology stems from his positioning of Turkic peoples not as folkloric or exotic elements, but as historical subjects, economic actors, and cultural producers. His field data from the Altai region serves as a pioneering foundation for subsequent Turkological research. By bringing the identity and rights issues of indigenous Turkic communities to the forefront within Russian imperial discourse, he successfully moved beyond the classical Orientalist framework. Consequently, by situating Yadrintsev at the intersection of colonial knowledge production and early Turkology, this study re-evaluates his intellectual legacy within the context of colonial modernity.

Keywords: Nikolay M. Yadrintsev, Siberian Regionalism (*Oblastnichestvo*), Critique of Colonialism, Altai Turks, Early Turkology.

*

Altay Türklərinin Mifoloji Görüşlərində Qurban: Sakral Çağırış və Ritual

Metanet Abbasova

İbtidai insan cəmiyyətlərinin təşəkkülündə qurbanvermə ayinləri və rituallarının yaranması insanla sakral aləm arasında "ünsiyyət" in qurulması, fəvqəl güc, hamilərdən xeyir-dua almaq və nəticə etibarilə dünyanın nizama salınması təsəvvürü, düşüncəsinə bağlı olmuşdur. Tanrı və hami ruhlarla mifoloji çağırış, dua və istəkdə qurulan bu mərasimlər demək olar ki, bütün arxaik mədəniyyətlərin əsasında dayanmış, müxtəlif etnosların məişətində fərqli inanc və tabuları ilə seçilmişdir.

Altay türklərinin mifoloji görüşlərində də geniş yer tutan qurban ritualları sakral funksiyada ekzistensial məzmun və mədəni əhəmiyyət daşımaqdadır. Uyğun etnik mədəniyyətlər kontekstində Altay türklərində qurban ayinləri tipoloji və struktur oxşarlıqları ilə səciyyəvidir. Qurbanvermənin ibtidai cəmiyyətlərdən sivilizasiyaya doğru inkişafı arxaik, ritual-mifoloji və klassik modelləşmədə mərasim xüsusiyyətlərində fərqləndirilir. Arxaik, ritual-mifoloji modelləşmədə od, su təbiət kultları əsasında ovçuluq, əkinçilik və s. fəaliyyətlərdə qurbanvermə ayinlərinin dominantlığı daha üstündür. Altay türklərində şaman ritualları, ruhtutma ayinlərində qanlı, qansız qurbanların verilməsi, tabu uyğulamaları, ritual rəqs, ovsun və çağırışlar bir-birilə əlaqəli olmaqla dünyanın mifik modelini tamamlamaqdadır.

Müxtəlif mövsüm mərasimləri – "Şum", "Yağış dəvət", "Günəşi dəvət" və s. mərasimlər özünəməxsus qurbanvermə ritualları ilə seçilir. Məişət törənləri – uşağın doğulması, toy, yas, eləcə də aşura mərasimlərində də qurbanvermə müxtəlif vasitələrlə – qansız qurbanvermədə şirniyyatların, ruh, iyələr adına xüsusi yeməklərin bişirilib paylanması, saçların kəsilməsi, müxtəlif ritual hərəkətlərlə fiziki işgəncə yaşamaq və s. üsullarla həyata keçirilmişdir. Klassik modelləşmədə isə qurbanvermə konkret olaraq islam dini görüşlərinə bağlı formalaşmışdır. Qurbanvermə rituallarının arxaik formaları tabu və fətiş elementlərin magik çevrədə birgə fəaliyyətində ovsun-dualarla icra olunmuşdur. Qurbanvermə ayinlərində canlılar, müxtəlif predmet – əşya, bitki, say, rəng və s. elementlərin mifoloji dövrüyyəyə daxil olması dünyanın mifik modelinin nizam və qanunuyğunluğunu ifadə etməkdədir. Qanlı, eləcə də qansız qurban üçün məkan anlayışı-sakral dağ əraziləri, su mənləri, qayın ağacları ilə çevrələnmiş yerin seçilməsi, qurban ediləcək heyvan, əşya, predmetlərdə ağ, qırmızı rənglərə üstünlük verilməsi və s. bu kontekstdə ayrıca funksionallıq qazanır.

Eyni zamanda qurbanın il hesablanmalarının aparılması, xüsusilə 3, 7 ildən bir keçirilməsi ənənəsi, rituala bağlı canlıların müqəddəs məkanlarda uyğun sayda dövr etdirilməsi, oxunan duaların ritm və təkrarlarında 3, 7 saylarına önəm verilməsi və s. sayların mifoloji simvolikasında da modelləşməni tamamlamaqdadır. Qurbanvermə ayinləri Altay türklərinin arxaik düşüncəsində insan şüur və ruhunun sakral məkana integrasiyasında formalaşmaqla mərasimin məqsədindən asılı olaraq fərqli forma, rituallarda təşkil edilmişdir.

Açar Sözlər: Altay Türkləri, Qurban, Sakral, Mif, Ayin, Nizam, Ovsun, Forma, Mərasim, Mifoloji, Funksiya, Modelləşmə, Arxaik

Sacrifice in the Mythological Beliefs of the Altai Turks: Sacred Invocation and

Ritual

The emergence of sacrificial rites and rituals in the formation of primitive human societies was closely connected with the idea of establishing “communication” between humans and the sacred realm, obtaining blessings from supernatural forces and patron spirits, and ultimately ensuring the order of the world. These ceremonies, constructed through mythological invocation, prayer, and supplication directed toward deities and protective spirits, formed the foundation of nearly all archaic cultures and were distinguished by diverse beliefs and taboos in the daily lives of different ethnic groups.

In the mythological worldview of the Altai Turks, sacrificial rituals occupy a significant place, carrying existential content and cultural importance within a sacred functional framework. Within the context of corresponding ethnic cultures, sacrificial rites among the Altai Turks are characterized by typological and structural similarities. The development of sacrifice from primitive societies to civilization can be differentiated in terms of archaic, ritual-mythological, and classical models, each with distinct ceremonial features.

In the archaic and ritual-mythological model, sacrificial practices were predominantly associated with nature cults such as fire and water and were central to activities like hunting and agriculture. Among the Altai Turks, shamanic rituals, spirit-invoking ceremonies, the offering of both blood and bloodless sacrifices, the application of taboos, ritual dances, incantations, and invocations are interrelated elements that collectively complete the mythic model of the world.

Various seasonal ceremonies-such as “Ploughing,” “Invoking Rain,” and “Invoking the Sun”-are distinguished by their specific sacrificial practices. In domestic rituals, including childbirth, weddings, funerals, and Ashura ceremonies, sacrifice was performed through various means. Bloodless offerings included the preparation and distribution of sweets, as well as special foods dedicated to spirits and protective entities; other practices involved hair cutting and the endurance of physical hardship through ritual actions.

In the classical model, sacrificial practices were shaped specifically in accordance with Islamic beliefs. The archaic forms of sacrifice were performed within a magical framework through incantations and prayers, in which taboo and fetish elements functioned together. The inclusion of living beings, various objects, plants, numbers, colors, and similar elements into the mythological cycle of sacrificial rites reflects the order and regularity of the mythic model of the world.

In both blood and bloodless sacrifices, the concept of space gains particular significance: sacred mountain regions, water sources, and areas surrounded by birch trees are selected as ritual sites. Likewise, preference for the colors white and red in sacrificial animals and objects acquires specific functional meaning within this context. At the same time, the calculation of sacrificial cycles-particularly the tradition of performing rituals every 3 or 7 years-the circumambulation of ritual participants in sacred spaces in corresponding numbers, and the emphasis on the numbers 3 and 7 in the rhythm and repetition of prayers all contribute to the symbolic modeling of numbers in mythology.

Sacrificial rites, within the archaic thinking of the Altai Turks, were formed through the integration of human consciousness and spirit into the sacred space, and were organized in different forms and rituals depending on the purpose of the ceremony.

Keywords: Altai Turks, Sacrifice, Sacred, Myth, Rite, Order, Incantation, Form, Ceremony, Mythology, Function, Modeling, Archaic

*

On the Biography of the Turkologist and Bashkir-Turkish Politician Ahmet Zeki Velidi Togan (1890-1970) (3) – His Years of Study in Vienna (1931-1934)

Michael Knüppel

Although there is no shortage of accounts of the life and work of the Bashkir-Turkish Turkologist, historian and politician Ahmet Zeki Velidi Togan (1890-1970) – ranging from short obituaries and biographical sketches to his autobiographical account of the Bashkir struggle for independence and his work as leader of the short-lived Bashkir state of Bashkortostan, to examinations of the ideas that guided

him (especially as a politician) – many aspects of his life have been largely neglected. The only comprehensive account of the life of this exceptional scholar was written by the Turkish historian Tuncer Baykara, who addressed Togan's work and personality in several articles and in a monograph (Baykara 1989). Among the aspects mentioned, which are hardly dealt with in detail in Baykara's monograph, but also elsewhere, at least briefly outlined, sometimes only mentioned in passing, include above all the years Togan spent in German-speaking countries, which undoubtedly shaped him as a scholar, i.e. first in Vienna (1932-1935), later in Bonn (1935-1938) and finally in Göttingen (1938-1939). While his time in Bonn, as well as that in Göttingen, has now been examined in somewhat greater detail by the author on the basis of the surviving original documents (Knüppel 2016 and 2023), the documentation and investigation of his time studying in Vienna until he obtained his doctorate at the University of the Danube metropolis has so far been a desideratum of research into Togan's life and work, although today, of course, every Turkologist is likely to be familiar with his dissertation 'Ibn Faḍlān's Reisebericht' (Leipzig 1939), which he wrote during this period. This gap is now to be filled, at least in part, by this lecture, which examines this period of his life on the basis of Viennese sources from the university archives and city archives – although, of course, we can still hope that private records, such as letters and manuscript drafts, possibly from private collections, will be found in the future.

*

Bilgi, Temsil ve Gerçeklik Arasında Buhara: Arminius Vámbéry'nin Seyahat Anlatısında Türkistan'ın Yeniden İnşası

Muhammed Bilal Çelik

19. yüzyıl, Avrupa'da Türkistan'a yönelik akademik, politik ve entelektüel ilginin hızla arttığı bir dönemdir. Bu dönemde bölge hakkında üretilen bilgilerin önemli bir kısmı seyahatnameler aracılığıyla şekillenmiştir. Macar seyyah ve Türkolog Arminius Vámbéry'nin Türkistan seyahati ve özellikle Buhara hakkındaki gözlemleri bu bağlamda dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır. Vámbéry'nin seyahat anlatısı, Avrupa'da Türkistan hakkında dolaşıma giren erken dönem metinlerden biri olarak hem tarihsel bilgi üretimi hem de bölgenin temsili açısından önemli bir rol oynamıştır.

Bu çalışma, Vámbéry'nin Buhara tasvirlerini üç temel analitik çerçeve içinde incelemeyi amaçlamaktadır. İlk olarak, onun seyahat anlatısının 19. yüzyıl Avrupa'sında Türkistan hakkında bilgi üretiminde oynadığı rol ele alınacaktır. Vámbéry'nin gözlemleri, özellikle Buhara Emirliği'nin siyasi yapısı, şehir hayatı ve toplumsal düzeni hakkında Avrupa kamuoyuna sunulan erken ve etkili betimlemelerden biridir. Bu nedenle söz konusu metin, yalnızca bir seyahat anlatısı değil, aynı zamanda Avrupa'da Türkistan hakkında oluşan modern bilginin kaynaklarından biri olarak değerlendirilebilir.

İkinci olarak çalışma, Vámbéry'nin anlatısında gözlemlenen temsil biçimlerini eleştirel bir perspektifle analiz etmektedir. Seyyahın metninde yer alan bazı tasvirler doğrudan gözleme dayanmakla birlikte, Buhara'nın "fanatik" ya da "despotik" bir şehir olarak tanımlanması gibi ifadeler dönemin Avrupa düşüncesinde yaygın olan oryantalist bakış açısının izlerini taşımaktadır. Bu durum, Vámbéry'nin anlatısının yalnızca tarihsel bir kaynak değil, aynı zamanda 19. yüzyıl Avrupa'sının Türkistan'a yönelik zihinsel ve kültürel algılarını yansıtan bir metin olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Üçüncü olarak makale, Vámbéry'nin gözlemlerinin Buhara'nın sosyal ve ekonomik yapısına dair sunduğu verileri eleştirel biçimde incelemektedir. Seyyah bir yandan şehri dış dünyaya kapalı ve muhafazakâr bir merkez olarak tanımlarken, diğer yandan çarşıların canlılığı, farklı bölgelerden gelen tüccarların varlığı ve ticaret ağlarının genişliği gibi unsurlara da dikkat çekmektedir. İran, Afganistan ve Türkistan'ın diğer bölgeleri de dâhil olmak üzere çeşitli bölgelerden tüccarlar şehri sık sık ziyaret etmekte olup bu da geniş ticaret ağlarının varlığını göstermektedir. Bu gözlemler, Buhara'nın yalnızca dini bir merkez değil aynı zamanda 19. yüzyıl Türkistanı'nda önemli bir ticaret ve kültür merkezi olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, Vámbéry'nin seyahat anlatısını yalnızca bir seyyahın kişisel izlenimleri olarak değil; bilgi üretimi, temsil biçimleri ve tarihsel gerçeklik arasındaki ilişkileri ortaya koyan çok katmanlı bir kaynak olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu üç boyutu birlikte inceleyerek, çalışma hem Orta Asya tarih yazımına hem de Türkoloji ve Altay çalışmaları entelektüel tarihine dair daha derin bir anlayışa katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vámbéry, Buhara, Türkistan, Seyahatname, Oryantalizm

Bukhara between Knowledge, Representation and Reality: The Reconstruction of Turkestan in Arminius Vámbéry's Travel Narrative

The nineteenth century witnessed a rapid growth of European scholarly, political, and intellectual interest in Turkestan. Much of the knowledge produced about the region during this period was shaped by travel narratives. The journey of Arminius Vámbéry to Turkestan and his observations on Bukhara represent a particularly significant example within this context. Vámbéry's travel account played an important role in the early circulation of information about Turkestan in Europe and contributed to the formation of European perceptions of the region.

This study aims to analyse Vámbéry's descriptions of Bukhara within three main analytical frameworks. First, it examines the role of his travel narrative in the production of knowledge about Turkestan in nineteenth-century Europe. Vámbéry's observations provided European readers with detailed information on the political structure, urban life, and social organization of the Emirate of Bukhara. His work therefore represents not merely a travel narrative but also an early source contributing to the formation of modern European knowledge about Turkestan.

Second, the study critically investigates the representational patterns embedded in Vámbéry's narrative. Although many of his observations are based on direct experience, certain characterizations -such as describing Bukhara as a "fanatical" or "despotic" city- reflect the orientalist intellectual climate of nineteenth-century Europe. From this perspective, Vámbéry's text should be considered not only as a historical source but also as a document reflecting broader European mental and cultural perceptions of Turkestan during this period.

Third, the article analyses the information provided by Vámbéry regarding the social and economic structure of Bukhara. While he often portrayed the city as isolated and conservative, his own descriptions reveal a dynamic urban environment characterized by lively bazaars and active commercial exchanges. Merchants from various regions -including Persia, Afghanistan, and other parts of Turkestan- frequently visited the city, indicating the existence of extensive trade networks. These observations demonstrate that Bukhara functioned not only as a religious centre but also as an important commercial and cultural hub in nineteenth-century Turkestan.

In conclusion, this study aims to evaluate Vámbéry's travel narrative not merely as a traveller's personal impressions, but as a multi-layered source that reveals the relationships between knowledge production, forms of representation, and historical reality. By examining these three dimensions together, the study contributes to a deeper understanding of both the historiography of Turkestan and the intellectual history of Turcology and Altaic studies.

Keywords: Vámbéry, Bukhara, Turkestan, Travel Narrative, Orientalism

*

Altay Türkçesi Söz Varlığında Rusça Ödünçlemeler: Diyakronik Bir Sözlük İncelemesi

Muhammet Kaya

Türk dillerinin söz varlığı üzerindeki yabancı dil etkileri, tarihsel dilbilim ve leksikografi açısından en verimli araştırma alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Altay Türkçesi söz varlığında Rusça ödünçlemelerin tarihsel seyri diyakronik sözlük karşılaştırması yöntemiyle ele alınacaktır. Araştırmanın temel problemi, Sovyet dil politikalarının Altay Türkçesi söz varlığı üzerindeki etkisinin hangi kavram alanlarında ne ölçüde gerçekleştiği ve bu etkinin günümüze nasıl yansıdığıdır.

Çalışmanın birincil veri kaynakları, Altay Türkçesinin birbirini izleyen üç dönemi temsil eden sözlüklerden oluşmaktadır: W. Radloff'un *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte* adlı eseri (1893-1911), N. A. Baskakov'un *Russko-Altayskiy Slovar'*ı (1947) ve E. Gürsoy-Naskali ile M. Duranlı'nın *Altayca-Türkçe Sözlük*'ü (1999). Bu üç sözlük sırasıyla Sovyet öncesi dönemi, Sovyet dil politikalarının yoğunlaştığı dönemi ve bağımsızlık sonrası dönemi temsil etmekte; böylece yaklaşık yüz yıllık bir kesitte söz varlığının diyakronik izlenmesine imkân tanımaktadır.

İnceleme, iki kavram alanıyla sınırlandırılacaktır: tarım ve hayvancılık söz varlığı ile günlük yaşam ve ev eşyaları söz varlığı. Bu iki alanın seçimi yöntemsel açıdan bilinçli bir karşıtlık taşımaktadır. Geleneksel göçer-pastoral kültürün yansıdığı tarım ve hayvancılık alanında yerli Türkçe söz varlığının büyük ölçüde korunduğu, buna karşın Sovyet modernleşme sürecinde biçimlenen günlük yaşam alanında Rusça ödünclemelerin belirgin biçimde yoğunlaştığı hipotezi sınanacaktır. Her iki dönem ve kavram alanına ait sözcükler karşılaştırmalı olarak taranacak; ödünclemelerin oransal dağılımı ve dönemsel değişimi leksikografik çerçevede belgelenecektir.

Çalışmanın, Altay Türkçesinde Rusça etkisinin kavram alanına ve döneme göre farklılaşan bir leksik dağılım sergilediğini ortaya koyacağı öngörülmektedir. Geleneksel söz varlığının direnç gösterdiği alanların tespit edilmesi, tehlike altındaki Altay Türkçesine yönelik dil planlaması çalışmaları bakımından da anlamlı bir veri zemini sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Altay Türkçesi, Leksik Ödüncleme, Dil Teması, Kavram Alanı Analizi, Diyakronik Leksikografi, Leksik Tabakalaşma

*

Geçmişten Günümüze Karayca Dil Çalışmaları

Murat Işık

Karayca, Kıpçak Türkçesinin Batı koluna mensup, günümüzde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan bir Türk dilidir. Üç tarihsel ağızdan ikisi artık konuşursuz olup yalnızca Trakai ağızı yaklaşık 20 konuşurulla varlığını sürdürmektedir. Talmud'u reddedip doğrudan Eski Ahit metnine dayanan Karaizm inancı, topluluğu yüzyıllar boyunca bu kutsal kitabı kendi dillerine çevirmeye yönelmiş; bu durum Karaycayı belgelenmiş Türk yazı dilleri arasında özgün bir konuma taşımıştır.

Dile yönelik bilimsel ilgi 19. yüzyılın sonlarında başlamış, 20. yüzyılın ilk yarısında Polonyalı Türkologların öncülüğünde gelişmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uzun bir durgunluk dönemi yaşanmış; alan ancak 1990'lı yılların ortasından itibaren, daha önce erişilmemiş el yazmalarının gün yüzüne çıkarılmasıyla yeniden canlanmıştır. Bu sunum, Karayca'nın diğer Türk dillerinden ayrılan ilgi çekici dilsel özelliklerini ve araştırma tarihini bütüncül bir bakış açısıyla aktarmayı amaçlamaktadır.

*

Altay Topluluklarının Güney Göç Rotasında Bir Askeri Bariyer ve Kültürel Kavşak: Babü'l-Ebvab (Derbent) ve Azerbaycan Tarihindeki Jeopolitik Rolü

Mustafa Demirci

Avrasya bozkırları ile Güney Kafkasya ve Ön Asya medeniyetleri arasındaki münasebetler, tarih boyunca coğrafi zorunluluklar ve stratejik geçitler üzerinden şekillenmiştir. Bu coğrafi sınırların en keskin ve kilit noktası, Büyük Kafkas Dağları'nın Hazar Denizi'ne dalarak oluşturduğu yaklaşık 3-4 kilometrelik dar kıyı şeridinde yer alan Babü'l-Ebvab (Derbent) geçididir. Antik çağlardan itibaren "Demir Kapı" olarak anılan ve Sasani ile İslam fetihleri döneminde muazzam istihkamlarla tahkim edilen bu koridor, askeri coğrafya açısından dünya tarihindeki en özgün bariyerlerden biridir.

Bu tebliğ; Hunlar, Sabirler, Hazarlar ve Göktürkler gibi Altay kökenli göçebe toplulukların güneye yönelik askeri sefer ve göç stratejilerinde Babü'l-Ebvab'ın oynadığı merkezi rolü incelemektedir. Sarp Kafkas Dağları'nı aşmakta zorlanan atlı bozkır kültürlerinin bu dar geçide yönelme dinamikleri ve bu durumun Azerbaycan coğrafyasının siyasi haritasını nasıl şekillendirdiği ele alınacaktır. Çalışmada, dönemin en önemli birincil İslam coğrafya kaynaklarından biri olan El-İstahrî'nin (ö. 957) Mesâlikü'l-Memâlik adlı eserindeki şu ifadelerle odaklanılacaktır: "Babü'l-Ebvab'ın ortasında gemilerin yanaştığı bir liman bulunur. Denizin iki yakasına iki büyük set inşa edilmiş och giriş ağzına gerilmiş kalın bir zincir konulmuştur... Burası, etrafını saran çok çeşitli milletler ve farklı diller konuşan pek çok düşman sebebiyle, en stratejik uç sınır (suğûr) şehirlerinden biridir."

İstahrî'nin bu tasvirinden yola çıkılarak yapılan askeri coğrafya analizinde, Babü'l-Ebvab'ın sadece karasal bir dağ kapısı olmadığı, aynı zamanda Altay topluluklarının deniz lojistiğini de engellemek üzere

tasarlanmış entegre bir kara-deniz savunma sistemi olduğu ortaya konacaktır. Özellikle Hazar-Arap Savaşları döneminde (7. ve 8. yüzyıl) bu kapının kontrolü için verilen amansız mücadeleler ve kapının düşmesiyle Hazarların Azerbaycan'ın içlerine (Erdebil'e) kadar sızma stratejileri tarihi verilerle tahlil edilecektir. Sonuç olarak tebliğ, Babü'l-Ebvab'ın göçebeler için sadece aşılması gereken askeri bir engel olmadığını; aksine Kürk ve İpek Yolları'nın kesiştiği, Şamanizm, Hristiyanlık, Yahudilik ve İslamiyet'in karşılaştığı heterojen bir kültürel kavşak hüviyeti taşıdığını ve hemen arkasındaki korunaklı vaha olan Azerbaycan'ın jeopolitik kaderini nasıl tayin ettiğini disiplinlerarası bir yaklaşımla açıklamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Babü'l-Ebvab, Altay Toplulukları, Kafkas Dağları, Azerbaycan Jeopolitiği, Askeri Coğrafya, El-İstahrî, Hazar Kağanlığı.

A Military Barrier and Cultural Crossroads on the Southern Migration Route of Altai Communities: Bab al-Abwab (Derbent) and Its Geopolitical Role in Azerbaijani History

The relations between the Eurasian steppes and the civilizations of the South Caucasus and Western Asia have historically been shaped by geographical necessities and strategic passes. The sharpest and most critical point of these geographical borders is the Bab al-Abwab (Derbent) pass, located on a narrow coastal strip of approximately 3-4 kilometers where the Greater Caucasus Mountains plunge into the Caspian Sea. Known since antiquity as the "Iron Gate" and heavily fortified during the Sasanian and Islamic conquest periods, this corridor represents one of the most unique barriers in world history from the perspective of military geography.

This paper examines the central role played by Bab al-Abwab in the military expeditions and migration strategies of nomad communities of Altai origin, such as the Huns, Sabirs, Khazars, and Gokturks towards the south.

*

Türk Dünyası Destan Çalışmalarının Dünü, Bugünü ve Yarını

Naciye Ata Yıldız

Türk Dünyası, destan kültürü açısından önemli bir birikime sahiptir. Kültür coğrafyamızda varyantları dikkate alınmadığında dahi iki bin civarında destan isminin tespit edilmesi, bu zengin birikimin hacmini göstermektedir. Yüzyıllar boyunca sözlü gelenekte yaşayan veya pek azı yazıya geçirilerek gelebilmiş olan destanların bir kısmı, 19. Yüzyıldan sonra yayımlanmaya başlanmış, daha sonra da üzerlerinde araştırmalar yapılmıştır. Türk destanlarının dününe bakıldığında, ilk olarak destan terimlerinin ortaya atıldığı görülmektedir. Birbirine benzer veya az çok farklılaşan bu terimler, geçmişin destan anlayışını ortaya koymaktadır. Destan araştırmalarının dünü, Dede Korkut, Oğuz Destanı ve Köroğlu gibi bazı destan metinlerinin yayımlandığı, destan derlemelerinin yapılmaya başlandığı ancak yüzlerce destanın da arşivlerde kayıtlı kaldığı dönem olarak değerlendirilebilir. Destan araştırmalarının bugünü ise, geçmişteki destan tanımlarının, yapılan çalışmalar neticesinde bir hayli farklılaştığı görülmektedir. Bugün, Türk Dünyasının çeşitli coğrafyalarında, varyantlarıyla birlikte iki bin beş yüz civarında destanın yayımlanmış olduğu tahmin edilebilir. Destanların bir kısmı motifler, olay örgüsü, kahramanlar gibi unsurları açısından, bir kısmı ise batılı araştırmacıların özellikle eski Yunan destanlarını temel alarak ortaya koydukları geleneksel kahraman, kahramanın sonsuz yolculuğu gibi metotlarla değerlendirilmiştir. Bugün geldiğimiz nokta, batı kaynaklı destan inceleme metotlarının Türk Dünyası destanlarını değerlendirmede yeterli olmadığını göstermektedir. Bugün destanlar konusunda önemli çalışmalar yapılmaktadır ancak Türk Dünyası destanlarının özgünlüğünü ve önemini ortaya koyacak bütüncül ve özgün tipoloji çalışmalarına ihtiyaç vardır. Yarınlarda, Altay coğrafyasının tamamında, arşivlerde kalan, yayımlanmamış bütün destanların yayımlanması, bu geleneğin zenginliğini daha da belirginleştirecektir. Zenginliği ortaya koymanın bir başka göstergesi de destanların varyantlarının karşılaştırmalı olarak çalışılmasıdır. Günümüzde genellikle bir destanın bir varyantı akademik çalışmalarda değerlendirilmiştir. Gelecekte varyant çalışmalarına ağırlık verilmeli, destanlardaki farklılaşmaların da bir zenginlik ve destanların yaşaması açısından bir zaruret olduğu ortaya konulmalıdır. Tıpkı Manas destanı gibi, coğrafyamıza ait birçok destan da UNESCO Dünya Mirası Listesinde yer alabilmesi için çaba sarf edilmelidir. Günümüzde destan söyleme geleneğindeki bağlamla ilgili değişiklikler tespit edilmeli, bu bilgilerden yola çıkarak

gelecekte, geleneğin hangi ortamlarda yaşayabildiğinin tespiti ve sürdürülebilirliği için gerekli çalışmalar yapılmalı, yazılı kültürün yanında sözlü kültürün de devamının sağlanması için tedbirler alınmalıdır. Destan külliyatları oluşturulmalı, bu külliyatlar temel lehçelere aktarılmalı, herkesin ulaşabileceği konuma getirilmelidir. Bütün sanat alanlarında ve görsellerde destanlara yer verilerek ilgi canlandırılmalıdır. Destan değerlerinin eğitimin her kademesinde kullanılmak üzere planlanması da eğitim açısından gelecekte üzerinde çalışılması gereken önemli noktalar.

*

Aşıq Ələsgər Yaradıcılığında Dağ-İnsan Arxetipi

Narmin Babayeva

Aşıq Ələsgər XIX əsr aşıq sənətinin ən nəhəng simalarından biridir. Göyçə aşıq mühiti kimi son dərəcə qədim və zəngin sənət ənənələrinə malik bir məkanda yetişmiş, Aşıq Alı kimi nəhəng sənətkardan sənətin sirlərini öyrənmiş bu sənətkarın şöhrəti təkcə Göyçə ilə məhdudlaşmış qalmamışdır. O, hələ öz sağlığında bütün Azərbaycanda və Türkiyədə məşhur olmuş, sənəti, sözü, yaradıcılığı aşıqlar üçün etalon səviyyəsində qəbul olunmuşdur.

Aşıq Ələsgərin bir sənətkar kimi qüdrətinin əsasında onun poetik istedadı ilə bərabər, yetişdiyi sənət və yaradıcılıq ənənələrinə dərinlən bağlı olması, onları öz poetik istedadı ilə zənginləşdirməsi durur. Onun yaradıcılığı bədii motivlər baxımından zəngindir. Onların içərisində təbiət motivləri xüsusi mənə səviyyəsini təşkil edir. Bu da onunla bağlıdır ki, Göyçə kimi bir zəngin təbiət mühitində doğulmuş və yaşamış bir insanın bu gözəlliklərin vurğunu olmaması mümkün deyildi. Bu cəhətdən, Ələsgərin dağ motivi ilə bağlı şeirləri diqqəti cəlb edir. Həmin şeirlər dağlar, sadəcə, tərənnüm olunmur.

Onlarda Oğuz-Türk poetik düşüncəsinin son dərəcə qədim mənə səviyyələri, o cümlədən dağ-insan mifoloji arxetipi özünü göstərir. Müşahidə və təhlillər göstərir ki, Ələsgər şeirinin poetik strukturunda mifoloji arxetiplər, o cümlədən dağ-insan arxetipi özünü qoruyub saxlamada və onun şeirlərinə zəngin bədii mənə gözəlliyi verməkdədir.

Açar Sözlər: Aşıq Ələsgər, Aşıq Poeziyası, Dağ, Dağ Kultu, Dağ-İnsan Arxetipi, Mif, Folklor

The Mountain-Human Archetype in the Creative Work of Ashiq Alasgar

Ashiq Alasgar is one of the most prominent figures of 19th-century Azerbaijani Ashiq art. Raised in the rich and ancient artistic environment of the Goycha Ashiq community, and having learned the secrets of the art from a giant like Ashiq Ali, this artist's fame extended far beyond Goycha. He became widely known during his lifetime throughout Azerbaijan and Turkey, and his art, speech, and creativity were accepted as a standard by other Ashiqs.

The greatness of Ashiq Alasgar as an artist is based not only on his poetic talent but also on his deep connection to the artistic and creative traditions he inherited, which he enriched with his own poetic abilities. His creative work is rich in artistic motifs. Among these, the motifs of nature hold special significance. This is connected to the fact that a person born and living in a nature-rich environment like Goycha could not be indifferent to the beauty of nature. In this regard, Alasgar's poems related to the mountain motif attract attention. In these poems, mountains are not simply celebrated.

In them, ancient levels of meaning from the Oghuz-Turkic poetic thought, including the mountain-human mythological archetype, emerge. Observations and analyses show that in the poetic structure of Alasgar's poetry, mythological archetypes, including the mountain-human archetype, are preserved and contribute to the richness and beauty of the artistic meaning in his poems.

Keywords: Ashiq Alasgar, Ashiq Poetry, Mountain, Mountain Cult, Mountain-Human Archetype, Myth, Folklore

*

Türkiye'nin Güncel Eğitim Müfredatında Konargöçer Yaşam: Tarihsel ve Pedagojik Bir Analiz

Nasrullah Uzman

Bu bildiri, Türkiye'nin güncel eğitim müfredatında 9. sınıf Tarih dersi programında yer alan *Türklerde konargöçer yaşam* konusunun tarihsel bağlamını ve öğretim yaklaşımını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, konargöçer yaşam yalnızca ekonomik bir üretim biçimi olarak değil; siyasi teşkilatlanma, askerî yapı, hukuk anlayışı, aile düzeni ve kültürel pratiklerle bütünleşmiş bir toplumsal sistem olarak ele alınacaktır. Bu çerçevede, Türkistan bozkır coğrafyasının belirleyici şartları ile Türk toplum yapısı arasındaki ilişki tarihsel bağlam içinde incelenecektir. Bildiride, Tarım Devrimi sonrasında yerleşik medeniyetlerin ortaya çıkışı ile Orta Asya bozkırlarında şekillenen konargöçer yaşam biçimi karşılaştırmalı bir çerçevede değerlendirilecektir. Tarım Devrimi sonrasında ortaya çıkan yerleşik medeniyetlerle konargöçer toplumsal düzen arasındaki farklılık ve benzerlikler karşılaştırmalı bir yöntemle analiz edilecektir. Üretim tarzı, hareketlilik, dayanışma, askerî teşkilatlanma ve siyasal yapı gibi unsurlar üzerinden yapılan değerlendirmelerde, konargöçer yaşamın Türk devlet geleneğinin oluşumundaki etkisi ortaya konulacaktır. Pedagojik boyutta ise güncel eğitim müfredatında beceri odaklı yaklaşım dikkate alınarak, konargöçer yaşam konusunun zaman algısı, kronolojik düşünme, kanıta dayalı sorgulama ve tarihsel empati becerileriyle nasıl ilişkilendirildiği tartışılacaktır. Öğrencilerin, geçmiş dönemin koşulları içinde değerlendirebilmeleri, yerleşik ve konargöçer yaşam biçimlerini mukayese edebilmeleri ve tarihsel süreklilik-değişim ilişkisini kavrayabilmeleri üzerinde durulacaktır. Türkiye'nin güncel eğitim müfredatında yer alan tarih öğretim programı ile bu programa göre okutulan 9. sınıf tarih ders kitapları incelenecektir. Müfredatta yer alan kazanımlar, içerik çerçevesi, anahtar kavramlar ve öğrenme-öğretme uygulamaları değerlendirilecek; konargöçer yaşamın hangi tarihsel vurgu ve kavramsal çerçeve içinde sunulduğu analiz edilecektir. Konargöçer yaşamın Türk kültürel kimliğinin şekillenmesindeki rolü değerlendirilecek ve bu konunun çağdaş tarih öğretiminde disiplinler arası, sorgulayıcı ve bağlamsal bir yaklaşımla ele alınmasının gerekliliği ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Konargöçer Yaşam, Türk Kültürü, Tarih Öğretimi, Eğitim Müfredatı

The Concept of Nomadic Life in Türkiye's Current Education Curriculum: A Historical and Pedagogical Analysis

This paper aims to examine the historical context and instructional approach to the topic of nomadic life among the Turks as presented in the current 9th-grade History curriculum in Türkiye. In this framework, nomadic life is addressed not merely as an economic mode of production, but as a comprehensive social system integrated with political organization, military structure, legal traditions, family order, and cultural practices. Accordingly, the relationship between the ecological conditions of the Turkestan steppe and the formation of Turkish social structures will be analysed within its historical context.

The study comparatively evaluates the emergence of sedentary civilizations following the Agricultural Revolution and the nomadic way of life that developed in the Central Asian steppes. The similarities and differences between sedentary social orders and nomadic societies will be analyzed through a comparative methodology. By examining elements such as modes of production, mobility, solidarity, military organization, and political structure, the paper highlights the influence of nomadic life on the formation of the Turkish state tradition.

From a pedagogical perspective, the study considers the skill-based approach adopted in the current curriculum and discusses how the topic of nomadic life is associated with competencies such as temporal awareness, chronological thinking, evidence-based inquiry, and historical empathy. Particular emphasis is placed on enabling students to evaluate the past within its historical conditions, compare sedentary and nomadic lifestyles, and comprehend the relationship between continuity and change in history.

Both the official history curriculum currently in force in Türkiye and the 9th-grade history textbooks prepared in accordance with this curriculum will be analyzed in the research. Learning outcomes, content frameworks, key concepts, and teaching-learning practices will be examined to determine the historical emphasis and conceptual framework within which nomadic life is presented. Finally, the role of nomadic life in shaping Turkish cultural identity will be evaluated in the study and the necessity of addressing this subject within contemporary history education through an interdisciplinary, inquiry-based, and contextualized approach will be emphasized.

Keywords: Nomadic Life, Turkish Culture, History Education, Education Curriculum

1926 Bakü Türkoloji Kurultayı'nda Kazak Delegelerinin Sunumları ve Günümüz Kazak Dil Bilimine Yansıması

Nergis Biray

Sovyet yönetiminin katkıları ve Bakü'de yapılması kararıyla 26 Şubat – 6 Mart 1926 tarihleri arasında gerçekleştirilen “Birinci Ümumittifak Türkoloji Kurultayı” yaygın olarak bilinen adıyla “Birinci Bakü Türkoloji Kurultayı”, Türklerin (Türk halklarının) alfabe, dil, yazım ve terim konularının tartışılması, Türkolojinin gelişmesi ve bugünkü durum, Türk lehçeleri ve dillerinin tasnifi, kaynakları ve gelişimi, Türk halklarının tarihi, akrabalık ilişkileri, çağdaş ders yöntemleri gibi konuları ele alma, gündeme taşıma amacını taşıyordu. Kurultaya Sovyetlerdeki Türk soylular dışında farklı halklardan temsilciler, Rus, Alman, vs. memleketlerden bilim adamları da katılmışlardı. Şüphesiz ki Türkoloji Kurultayı, Türklerin gerçek bir uyanış yaşamasına vesile olmuş, Türk halklarının dil, alfabe ve kültür birliği arayışlarının somut adımlarından biri haline gelmiştir. Tarihî süreç içinde ele alındığında Kurultay, Türklük biliminin kurumsal hale gelmesine zemin hazırlamıştır. Kültür ve dille ilgili tartışmalar ve değerlendirmeleriyle Türk dünyasında kültürel çağdaşlaşmayı harekete geçirip hızlandıran Türkoloji Kurultay'ı, etkileri bugün de devam eden bilimsel bir mirastır.

Kurultay'a Türk dünyasının farklı coğrafyalarından katılanlardan bir grubu da Kazak delegeleri oluşturmaktadır. Kazakistan'dan kurultaya düzenleme kurulunda da yer alan Ahmet Baytursınulı, Eldes Omarulı, Bilal Süleyulı, Nazir Törekululı katılmışlardır. Bütün Kazak delegeleri tartışmalara katılmışlar, Süleyulı dışındaki Kazak delegeleri bildiriler de sunmuşlardır.

Bu bildirilerin konularını kısaca şu şekilde belirtmek mümkündür: Geçmişten günümüze Türkolojinin durumu, Arap, Latin ve Kiril alfabeleri hakkındaki görüşler ve alfabe sorunları, Türk halklarının kültürel ve sosyal durumlarıyla ilişkisi, yazım kuralları ile ilgili durum ve sorunlar, Türk halklarında edebî dilin gelişmesi, terimler ve terimlerin ana dildeki kelimelerle oluşturulması konusu.

Bildiride Kazak delegelerinin sundukları konular kısaca tanıtıldıktan sonra, bu konuların 1926'dan bugüne hangi aşamalardan geçtiği, Kazak dil biliminde bugünkü durumun ne olduğu konusu ele alınarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: 1926, Birinci Bakü Türkoloji Kurultayı, Alfabe Sorunları, Yazım Kuralları, Edebî Dilin Gelişmesi, Kazakistan Delegeleri, Bugünkü Durum.

*

The Turkic Lexical Legacy in Hindi as a Living Chapter of Altay Studies

Nodirbek Salimbekov

This paper argues that the Turkic lexical stratum embedded in Hindi constitutes a significant yet insufficiently explored dimension of Turkic Studies. While the Persian and Arabic strata of Hindi-Urdu have received sustained scholarly attention, the Turkic layer has largely been subsumed under the broader category of Perso-Arabic influence and rarely examined as an independent component. This study traces the historical processes through which Turkic vocabulary, transmitted primarily through Chagatai Turkic and Persian, entered the linguistic and cultural life of northern India during the Ghaznavid, Delhi Sultanate, and Mughal periods (c. 1000–1700 CE).

Working within a contact-linguistic framework, the study combines etymological reconstruction with comparative phonological analysis of attested forms across primary lexicographic sources. The Hindi lexicographic tradition (*kosha parampara*, literally “dictionary tradition”) serves as the principal empirical base. Three sources receive particular attention: *Khalikbari* (c. 1320), the earliest bilingual glossary of Persian and Hindavi; *Ain-i-Akbari* (c. 1590–1598), in which a small but lexically revealing set of twenty-two Turkic items is preserved; and Platts' *A Dictionary of Urdu, Classical Hindi, and English* (1884), which contains more than one hundred words of Turkic origin.

Crucially, the paper demonstrates that Turkic influence in Hindi extends beyond isolated lexical borrowings to include productive morphological elements, most notably the agentive suffix *-chi*, which remains active in modern Hindi word formation. These findings indicate that the Turkic component of Hindi is a living and generative layer of the language rather than a residual historical deposit, and that South

Asia—particularly the Indo-Gangetic plain—should be recognized as a major and enduring zone of Turkic linguistic and cultural influence, thereby expanding the geographical and methodological horizons of Turkic Studies.

*

Studying the Etymology of the Turkmen Language

Nurgözel Saparowa

When analyzing words etymologically, one must consider the semantic connection between their and the suffix that forms it. Therefore, it is also important to pay attention to the semantic structure of words. Semantic structure reveals previously existing patterns in the language. By considering these features, it is possible to reconstruct the more ancient semantic domain of the word root. For example, when word formation uses affixes, the semantic structure of the root is preserved. Under this influence, the primary meaning of the root is transferred to the resulting word. According to the results of the analysis, nouns formed from verbs differ in the designation of the following meanings: the performer of the action (işçi, işgär, okuwçy, basdaş), the goal of the action (ýassyk, düşek, saçak), the instrument of action (elek, darak, orak, çekiç), the result of the action (gaçgak, bosgun, asgyn, daşgyn, tolkun, urgy, ýitgi, süzme, düzme, erik), form of action (aýdym, goşgy, ylgaw). In this regard, it is interesting to consider the etymology of the word “tolkun - wave”. This word is called “tolkun, möwç” in the Turkmen language, in Azerbaijani - dalga, in Altai - tolkun, kom, chapkyn, in Bashkir - tulkyn, in Kazakh - Karakalpak - tolkyn, in Kyrgyz - tolkun, in Kumyk - tolkun, in Nogai - tolkyn, in Tatar - dulkyn, in Turkish - dalga, in Uzbek - tulkin/dolga, in Uyghur - dolqun, in Yakut - dolgun, in Shor - tolkug, in Tuvan - chalgyg, in Khakassian - salgakh, in Chuvash - khum. The root of the word “tolkun – wave” is tol-/dol-, meaning “to fill”, “to be full”, and the word formed with the suffix -kun/-gun denotes a second concept, a phenomenon resulting from movement, and the newly formed word is related to the meaning of the preceding verb. Thus, the word “tolkun – wave” means “to be full”, “overflowing.”

Keywords: The Etymology, Root, Suffix, Semantic Structure, Semantic Connection, Affixes.

Türkmen Diliniň Etimologiyasynyň Öwrenilişi

Dil biliminde etimologiya sözlük düzümdäki kökünü häzirki zaman söz ýasalşyň kanunalaýyklyklary (sinhron) esasynda anyklap bolmaýan sözleri we söz düzümlerini derňew edýän ylym hökmünde bellidir. Şeýle-de bolsa, etimologiyada tejribe ýüzünde köki näbelli (häzirki zaman morfologiya nukdaýnazardan) bolan, bölünmeýän ähli sada morfemalar öwrenilýär. Şoňa laýyklykda, etimologianyň we etimologik derňewiň öwrenýän obýektine:

- 1) sada morfemalar;
- 2) köki anyk bolmadyk iki we ondan hem köp morfemalar;
- 3) düzümindäki sözlerden manysyny ýüze çykaryp bolmaýan idiomalar degişli edilýär.

Idiomalaryň hem ählisi etimologiyada öwrenilmeyär. Mysal üçin, parafrastik işlikler etimologianyň öwrenýän meselesiniň çäginde dälidirlär.

Etimologik derňewleriň netijesi, adaty, etimologik sözlüklerde ýerleşdirilýär. Belli bir söz ýa-da giden bir kökdeş sözleriň hatary baradaky derňewleriň netijesi esasynda ýazylan makalalar etimologik sözlüklerde elipbiý tertibinde berilýär. Käbir sözleriň manysy, ulanylyşy barada örän baý taryhy bar we şeýle kök sözler barada çaklaňrak kitap hem ýazmak mümkin. Emma edebi dilde diňe belli bir etnonim ýa-da toponim ulanylýar. Mysal üçin, “türkmen” sözüniň manysy, gelip çykyşy, taryhy barada aýratyn bir kitap ýazyp bolar. Birnäçe alymlaryň işlerinde diňe belli bir sözün etimologiasy barada ýazylan uly bir makalalara düş gelmek bolýar.

Açar Sözleri: Etimologiya, Kök, Söz Ýasaýjy Goşulma, Many Gurluş, Many Baglanyşyk, Goşulmalar.

*

Kırgızca Dil Bilgisi Terimlerinin Yapımında Kasım Tınıstanov'un Öncü Rolü ve Yöntemsel Yaklaşımı

Nurgül Moldaliev

20. yüzyıl başlarında Türk halklarının yaşadıkları Sibiry, Orta Asya ve Kafkasya coğrafyalarında meydana gelen siyasi dönüşümler devamında Sovyetler Birliği'nin uyguladığı dil politikaları çerçevesinde yerel ağızlar müstakil yazı dillerine dönüştürülmüştür. Bu doğrultuda alfabe ve dil bilimsel çalışmalar ivme kazanmış, SSCB'deki Türk halklarının Latin alfabesine geçişi, terminolojinin tek tipleştirilmesi ve kültürel-bilimsel birliğin sağlanması amacıyla 1926'da Bakü'de I. Türkoloji Kongresi gerçekleştirilmiştir. Batı, Rusya ve Türk dünyasından çok sayıda seçkin bilim insanının katıldığı bu kongrede Kara Kırgız Özerk Bölgesi'ni temsilen yer alan önemli simalardan biri de Kasım Tınıstanov'dur. Tınıstanov, Kırgız yazı dilinin oluşumu, Latin alfabesine geçiş süreci ve Kırgız dil bilgisinin hazırlanması hususunda öncü rol oynayan çok yönlü bir bilim insanıdır.

Kırgız okulları için ana dilde çeşitli kitapların yayınlanmasına öncülük ederek Kırgızcanın ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle yapısı ve yazım kuralları üzerine birçok çalışma yapmıştır. Tınıstanov'un bu dilsel çalışmalarıyla ilgili incelemelere bakıldığında araştırmacıların dikkatlerini çeken önemli hususlardan biri de terimler olmuştur. O, Kırgızcayla ilgili dil bilimsel çalışmalarında birçok yeni terim türetmiş ve bu terimlerin bilimsel tanımlarını da vermiştir. Tınıstanov'un 1930'lu yıllarda ilk defa kullandığı bu dil bilgisi terimlerinin önemli bir kısmı (örn.: *kurandı müçö* "yapım ekleri", *ulandı müçö* "çekim eki", *ee* "özne", *bayandooç* "yüklem", *etiş* "fiil" vd.) günümüzde de kullanılmaktadır. Bu durum, onun alanla ilgili oldukça isabetli terimler türetmiş olduğunun ve bu yönüyle de Kırgızistan'daki dil bilimsel çalışmalara önemli katkılar sağladığının kanıtıdır. Bildirimizde, Kasım Tınıstanov'un bu başarısı ayrıca ele alınacak ve onun terim türetme süreçlerinde başvurduğu yöntemler analiz edilerek ortaya konulacaktır. Bu doğrultuda öncelikle onun alanla ilgili çalışmaları titizlikle taranacak, elde edilen veriler nitel araştırma yöntemiyle yapı bakımından değerlendirilerek sınıflandırılacak, bu terimlerin genel özellikleri, yapımında kullanılan dilsel öğeler ve günümüzdeki kullanım durumları tablo şeklinde sunulacaktır. Böyle bir çalışmanın hem Türklük bilimi araştırmalarındaki terimlerle ilgili meselelerin çözümü hem Kırgızcadaki zaman zaman ortaya çıkan dil bilgisi terimleriyle ilgili tartışmaların bir sonuca ulaşması açısından faydalı olacağı kanaatindeyim.

*

Sırım Datoğlu Çalışmalarının Dünü, Bugünü ve Yarını

Nursaule Akhatova

Bildirimize konu olan, Sırım Datoğlu ve onun dönemi XVIII. Yüzyılın ikinci yarısı Kazak halkı için zor bir dönem sayılmaktadır. Komşu memleketlere bağımlı olmak, kendi derdini özgürce çözememek gibi tarihi sorunlar bu dönemin zorlu geçişi idi. Bu zor süreçlere göz attığımızda Kazak halkının tarih sahnesinde bazen yenildiğini, bazen de zafer kazandığını sonuçta sürekli mücadele verdiğini görmek mümkündür. Bunun gibi hareketlere halkını ayaklandıran şahıslar Sırım Datoğlu gibi önemli kahramanlardır.

Konumuzla ilgili Sırım Datoğlu'nu araştırma hususunda onun önemli üç özelliğini açıklamak gerekir. Birinci özelliği kahramanlığıdır. Onun önderlik yaptığı işçiler ayaklanması (1783-1797) eşitlik ve adaletliği arzu etmişti. Han'larla mücadele etti, ilk başta onları hatipliği (söz ustası) ile kazanmak isteyen Sırım istediğini alamayınca Han niyetini gözetlemeye başlamıştı. Çar'a karşı gelen Sırım gerçek bir halk kahramanı olmuştu. Genelde Çar, sultan, kadılar halkı kendi emirleri altında tutmaya çalışırlar. Halkının bu ezikliğini düşünen Sırım öncelikle onları bir araya toplamayı düşünerek halk meclisini kurmuştu. Bu yaptığı mücadele Sırım'ı kahraman yapmıştı.

Sırım'ın ikinci bir özelliği, dava esnasında doğruyu söyleyen kadı olmasıydı. Sırım'ın erken yaştan itibaren dikkatleri üzerine çekmesi, ünlü kadınların sınavlarından başarıyla geçmesi onu kadı olmaya yönelik yönlendirmişti. Genelde davanın çeşitleri çoktur. Sırım bu davaların her türlüüne kadılık yapmış, doğru yolu göstermiştir. Örneğin: iki kişi arasındaki dava, toprak davası, dul davası, gasp davası v.s.

Sırım'ın üçüncü özelliği ise hatipliği, söz ustası olmasıydı. Halkımız hangi dönemde olmasın söz kudretini her zaman korumuş ve tükenmeyen, bitmeyen zenginlik gibi devam ettirmesini de bilmiştir. Söz kudretinin içindeki en önemli dallardan biri, Kazak sözlü edebiyatın bir türü olarak sayılan "*şeşendik*

sözder” dir. “*Şeşendik sözder*” Kazak halkının kendine has doğa özellik ve niteliklerini gösterir. Bu değerli sanat eseri nesilden nesle aktarılmaktadır ayrıca hiçbir zaman değerini kaybetmiş değildir. Eskiden yazı olmadığı için ünlü hatiplerin sözleri ağızdan ağza taşınmış ve günümüze çeşitli dönemlerden geçerek gelmiştir.

“*Şeşendik sözder*” ve “hatiplik sanat” ikisi de sanatın önemli eseridir. O halk yaşantısının derin ve duru pınarından yola çıkarak halkımızın ruhani içeceğine dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Halk, Gelecek, Tarih

The Past, Present, and Future of Sırım Datoğlu's Work

The subject of our notification is Sırım Datoğlu and his period XVIII. The second half of the century is considered a difficult period for the Kazakh people. Historical problems such as being dependent on neighboring countries and not being able to solve their own problems freely were a difficult transition of this period. When we examine these difficult processes, it is possible to see that the Kazakh people sometimes suffered defeat and sometimes achieved victory on the stage of history, ultimately constantly struggling. Individuals who incited their people to rise up against such movements are important heroes like Sırım Datoğlu.

Regarding our subject, it is necessary to explain three important characteristics of Sırım Datoğlu regarding his research. The first characteristic is his heroism. The workers' uprising he led (1783-1797) sought equality and justice. He fought against the Khans; at first, Sırım wanted to win them over with his oratory skills (he was a master of words), but when he failed to do so, the Khan began to monitor his intentions. Sırım, who opposed the Tsar, became a true folk hero. Generally, tsars, sultans, and judges try to keep the people under their control. Considering the humiliation of his people, Sırım first thought of bringing them together and established the people's assembly. This struggle he waged made Sırım a hero. A second characteristic of Sırım was that he was the judge who told the truth during the trial.

Sırım's ability to attract attention from an early age and his successful passage through the examinations of famous judges had led him to pursue a career as a judge. Generally, the types of cases are numerous. Sırım served as a judge in all kinds of cases and showed the right path. For example: cases between two people, land cases, widow cases, extortion cases, etc.s.

The third characteristic of Sırım was his oratory skills and mastery of words. Our people have always preserved the power of speech throughout history and known how to sustain it like an inexhaustible, never-ending wealth. One of the most important branches within the power of speech is “*sixendiқ sozder*,” which is considered a genre of Kazakh oral literature. “*Sixendiқ sozder*” reflects the unique natural characteristics and qualities of the Kazakh people. This valuable work of art has been passed down from generation to generation and has never lost its value. Since there was no written language in the past, the words of famous orators were passed down orally and have reached us through various periods.

“*Şeşendik Sözder*” and “The Art of Oratory” are both important works of art. It has evolved from the deep and pure spring of folk life into the spiritual beverage of our people.

Keywords: Kazakhstan, People, Future, History

*

İmam Mustafayev Dönemi (1954-1959) Siyasi ve Kültürel Gelişmelerinin Altay Çalışmaları Kapsamında İncelenmesi

Oğuz Kağan Bayrakdar

1926 Bakü Türkoloji Kurultayı ile kurumsal bir çerçeveye kazanan Altay ve Türk dünyası araştırmaları, izleyen otuz yıl içinde Sovyet modernleşme ve homojenleştirme politikaları karşısında yalnızca akademik bir uğraş olmaktan çıkmış, kimliğin korunmasına dair siyasi bir mesele haline gelmiştir. Bu sürecin en belirgin kırılma noktalarından biri, Stalin sonrası “*yumuşama*” döneminde İmam Mustafayev'in Azerbaycan Komünist Partisi Birinci Sekreterliği (1954-1959) yıllarında yaşanmıştır.

Altay çalışmaları literatürü bugüne kadar ağırlıklı olarak dilbilim, tarih ve edebiyat metinleri üzerinden şekillenmiştir. Bu bildiri, Mustafayev döneminde kültürel aidiyetin yalnızca akademik yayımlarla

değil; hukuk, mimari, matbuat, kentsel mekân politikaları ve sivil itaatsizlik pratikleriyle de yeniden inşa edildiğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın odağı, Altay/Türk kültürel mirasını Sovyet homojenleştirme politikaları karşısında koruyan disiplinlerarası direnç noktalarını tespit etmek ve bunların günümüz Altay çalışmalarına katkılarını tartışmaktır. Bu doğrultuda bildiri öncelikle, 1956 yılında yerel dilin anayasal olarak “*devlet dili*” statüsü kazanmasını ve bu kazanımın 1959’da Mustafayev’in görevden alınmasıyla Moskova baskısıyla geri alınmasını, dönemin kültürel hafıza mücadelesinin en somut yansıması olarak ele almaktadır. Sonrasında, kökleri 1930’lara uzanan ve Sadık Dadaşov ile Mikayıl Hüseyinov ekolünce sürdürülen Şark-Türk formulu mimarının 1950’lerdeki konut ve kamu yapılarındaki devamlılığını, meydanlara yerel kimlik kazandıran anıtsal heykelleri ve kentsel hafızada sivil itaatsizliğin somut bir örneği olan Kız Kulesi (Qız Qalası) bayrak eylemini incelemektedir. Bunlara ek olarak, 1930’lardaki Repressiya mağdurlarının edebî mirasının ve ortak şifahi kültürün (Kitab-ı Dede Korkut, destanlar) matbuat yoluyla yeniden gündeme gelmesi ile ev içlerinde sürdürülen Nevruz ritüelleri gibi toplumsal pratikleri de bu inşanın tamamlayıcı unsurları olarak ele alınmaktadır.

Sonuç olarak bu araştırma, Mustafayev dönemindeki hukuki, mimari ve sosyokültürel gelişmelerin, Altay çalışmalarını salt metin odaklı olmaktan çıkarıp toplumsal ve mekânsal bir zemine taşıdığını öne sürmektedir. Bu çerçevede bildiri, “*Altay Çalışmalarının Dünü, Bugünü ve Yarını*” temasına uygun olarak, söz konusu döneme ait kurumsal ve sivil birikimin günümüz tarih yazımına ve kültürel hafıza araştırmalarına nasıl bir temel teşkil ettiğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Altay Çalışmaları, İmam Mustafayev, Sovyet Politikaları, Kültürel Hafıza, Şehir Tarihi, Azerbaycan.

*

Büyük Selçuklu Devleti’nin Kuruluşunda Azerbaycan Jeopolitiği

Oğuzhan Çakır

Selçuklular, dünya siyasi hayatındaki tesirleri ile günümüze değin etkilerini sürdüren önemli devletlerden birini teşkil etmektedirler. Onlar, Oğuz Yabgu Devleti’nin içerisindeki yaşantıları sonrasında Cend şehrine gelerek kuruluşlarının temelini atmışlar ve aile yapılanmasından sonra genişleyerek bölgenin önemli aktörleri haline gelmişlerdir. Her devletin kuruluş sürecinde olduğu gibi Selçuklular da sancılı süreçler yaşamışlar ve edindikleri tecrübe ile devletlerinin sağlam temellere oturmasını sağlamışlardır. Devletlerin varlık gösterebilmesi ve gücünü muhafaza edebilmesi için birkaç temel unsur önemlidir. Bunlardan ilki hiç şüphesiz lider olarak kabul edilen kişinin zekâsı ve tecrübesi ile etrafına topladığı kalabalığa yol gösterebilmesi ve yönlendirebilmesidir. İkincisi ise jeopolitiktir. Selçukluların kuruluşu esnasında Azerbaycan mevkiisi oldukça önemlidir. Öyle ki bu konum hem geri çekilme hem de Anadolu akınları esnasında kullanılmış, adeta Selçuklular nazarında bir sığınma merkezi ve askeri üs olarak kabul edilmiştir. Tarihi coğrafyada tercih edilen merkezlerin geçiş güzergâhları üzerinde bulunması tesadüfi bir sebepten ileri gelmemektedir. Bu mevkiiler; otlak bakımından zengin, korunaklı ve geri çekilme esnasında rahatlıkla ulaşılabilen yerlerdir. Azerbaycan da doğu hattında Karahanlılar ve Gaznelilere karşı bir koruma merkezi görevini ifa ederken batı kanadında düzenlenen Anadolu akınları için geri çekilme mevziisi olarak görülmüş ve kullanılmıştır. Bu sebeple Azerbaycan toprakları, günümüzde olduğu gibi Selçuklular döneminde de Türk siyasi hayatının önemli merkezlerinden birini ihtiva etmiştir. Biz, Azerbaycan coğrafyasının Selçuklular dönemindeki tarihi ve jeopolitik önemine değineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Selçuklular, Karahanlılar, Gazneliler, Oğuz Yabgu Devleti.

The Geopolitics of Azerbaijan in the Founding of the Great Seljuk Empire

The Seljuks constitute one of the major states whose influence on the world’s political life continues to this day. Following their time within the Oğuz Yabgu State, they arrived in the city of Cend, where they laid the foundations of their state; after establishing their family structure, they expanded to become key players in the region. As with the founding process of any state, the Seljuks also experienced difficult times and, through the experience they gained, ensured that their state was built on solid foundations. Several fundamental elements are crucial for a state to establish itself and maintain its power. The first of these is undoubtedly the intelligence and experience of the individual recognised as the leader, and their ability to

guide and direct the people gathered around them. The second is geopolitics. The position of Azerbaijan was of considerable importance during the Seljuk foundation. Indeed, this location was utilised both for retreat and during raids into Anatolia, and was effectively regarded by the Seljuks as a refuge and military base. The fact that the centres favoured in historical geography are situated along transit routes is not due to chance. These locations are rich in pastureland, well-protected, and easily accessible during a retreat. Azerbaijan served as a protective centre against the Karakhanids and Ghaznavids on the eastern front, whilst on the western flank it was regarded and utilised as a retreat position for the raids organised into Anatolia. For this reason, the territory of Azerbaijan was one of the key centres of Turkish political life during the Seljuk period, just as it is today. We shall discuss the historical and geopolitical significance of the Azerbaijani region during the Seljuk period.

Keywords: Azerbaijan, Seljuks, Karakhanids, Ghaznavids, Oğuz Yabgu State.

*

Artistic and Lexical Parallels in the World Epics “Shahnameh” and “Koroglu”

Olimjon Kasimov

The article is devoted to a comparative study of the artistic motifs and key lexical units of the epic "Ker-oglu" associated with the legends of the poem "Shahnameh". The aim is to determine the linguistic and cultural correlation of lexemes and the interrelation of the plots of written monuments and folk folklore poems. The article examines the anthroponyms and key lexical group in the deeds of the legendary heroes of the "Shahnameh" (Zal, Rustam, Isfandier, Gurdofarid) and in the plots of the poem "Koroglu". Fragments with mythological foundations that go back to deep historical times are comparatively highlighted. The conducted lexical and plot parallels contribute to the analysis of the commonalities and differences between the ancient roots of folk epic poems and mythological and historical heroes of many peoples.

Keywords: Rustam, Roushan, Vocabulary, Anthroponymy, "Shahnameh", Epic, "Koroglu", Simurgh, "Caesarean Section", Horse.

Таъќики Вижаѓињои Ашъори Абулъалои Ґанъавї Ва Хусусиятњои Корбурди Санъатњои Бадеї Дар Он

Адабиёти классикии тољики форс беш аз нъзор сол мешавад, ки бо намояндагони фарзонаву фарњехтаи худ дар ќаламрави пањновари шеъру шоирї мисли баъри бузурге мавъ мезанад ва коми ташнагони маониро шодоб мегардонаду њар ғаввосе метавонад аз он дурри маънї ба даст оварад.

Јаке аз намояндагони барљастаи ин адабиёти бузург Абулъалои Ґанъавї мебошад, ки бо шеърњои намаќину алфози шакарини хеш дар адабиёт мавќеи хоса дорад, зеро ў бо вуљуди андак будани ашъори хеш тавонист бо маънињои латифу табъи зариф дар байни шоирону олимони замони худ шуърат пайдо намояд, ки ин боиси тавалљуњи адабпажуњон гаштааст.

Низомидин Маъмуд Абулъалои Ґанъавї шоири ширинкалом соли 1159 дар Ґанъа дида ба љањони њастї кушодааст. Ў устои Хоќонии Шарвонї буда, дар таълиму тарбияти ў наќши муассир гузоштааст, ки дар китоби «Туњфат-ул-ироќайн» зикри хайри онњо рафтааст.

Абулъалои Ґанъавї дар рушди инкишофи адабиёти форсї дар Озарбойљон ва рушду камоли шоирони дигари ин њавза наќши муњим дорад, ки ин дар сарчашмањои адаби дарљ гардидааст.

Вожањои Калидї: Абулъалои Ґанъавї, Адабиёти Форсї, Њавзаи Адабии Озарбойљон, Таъќики Адаби, Санъатњои Бадеї.

*

İlk Türk Devletlerinde Askeri Teşkilat Yapısı ve Savaş Taktiklerinin Osmanlı Devletinde Etkileri

Osman Köse

Tarihte devlet teşkilatları ve faaliyetleri itibarıyla bilinen ilk Türk devletleri olan Hunlar, Göktürkler ve Uygurların Türkistan coğrafyasında köklü geçmişe sahip oldukları ve modern zamana kadar uzanan derin izler bıraktıkları bilinmektedir. Özellikle bu devletlerin, devlet teşkilat yapıları, askeri teşkilatları ve savaş yöntemleri daha sonra kurulan Türk devletleri tarafından büyük ölçüde örnek alınmıştır. 14. Asır başlarında Osmanlı devletlerinde bile Hunların, Göktürklerin ve Uygurların devlet teşkilat yapılarının her aşamasında etkilerini ve hatta benzerlerini görmek mümkündür.

Bu tebliğde tarihte kurulan ilk Tür devleti olan Hun, Göktürk ve Uygur devletlerinin Askeri teşkilat yapıları ve savaş meydanlarında uyguladıkları savaş taktiklerinin Osmanlı devletinde ne derece etki bıraktığı ele incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hunlar – Göktürkler – Uygurlar – Osmanlı Devleti – Askeri Teşkilat – Ordu – Savaş Taktikleri

The Military Organizational Structure and War Tactics of the Early Turkish States and Their Effects on the Ottoman Empire

The Huns, Göktürks, and Uyghurs, known as the first Turkic states in history in terms of state organization and activities, are known to have had deep roots in the Turkestan region and left profound traces extending to modern times. In particular, the state organizational structures, military organizations, and warfare methods of these states were largely adopted by later Turkic states. Even in the Ottoman state at the beginning of the 14th century, it is possible to see the influences and even similarities of the state organizational structures of the Huns, Göktürks, and Uyghurs at every stage.

This paper will examine the extent to which the military organizational structures and battle tactics of the Hunnic, Göktürk, and Uyghur states, the first Turkic states established in history, influenced the Ottoman state.

Keywords: Huns – Gokturks – Uyghurs – Ottoman Empire – Military Organization – Army – War Tactics

*

Birinci Türkoloji Qurultay:- Türkçülüyə və Türkologiyaya Qarşı Gizli Plan

Qalib Sayılov, Malika Cumamuratova, Gülnadə Xəlifayeva

1926-cı ildə Birinci (Bakı) Türkoloji Qurultayı türkologiya tarixində mühüm elmi hadisə kimi dəyərləndirilir. Qurultayda müxtəlif Türk xalqlarının qrqmqtika və ləhcələri, yazı sistemi, folkloru və tarixi ilə bağlı məsələlər müzakirə edilmişdir, xüsusilə ortaq əlifba və dil dil problemləri ön plana çıxarılmışdır. Bu toplantı türkologiyanın institusionallaşması və elmi istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi baxımından böyük əhəmiyyət daşımışdır. Qurultayda sovet məkanında yaşayan türklərin dil və mədəniyyət problemləri sistemli şəkildə araşdırılmış, bir sıra elmi qərarlar qəbul edilmişdir.

Qurultay təkcə elmi tədbir deyil, həm də ideoloji və siyasi prosesləri tərkib hissəsi kimi də təhlil edilməlidir, beləki, qurultay Türklərin eyni dil konseptinə qarşı, əlifbanın dəyişdirilməsinə dair qərarlar qəbul etmişlər. Bu da öz növbəsində 1000 illik tarixin unudulmasına xidmət etmişdir. Eləcə də türk dillərinin identikliyi “formalaşdırmaq” adı altında Türk millətin yeni “millət”lərə və yeni “dillər”ə bölmək məqsədi daşıyırdı. Bu yanaşmaya görə, Türkologiyanın inkişafı və Türkçülük ideologiyası arasında gizli və dolaylı əlaqələr mövcud olmuşdur. Başqa bir baxışa görə qurultayın əsas məqsədi siyasi deyil, elmi olduğu deyilir. Onların fikrincə qurultay Türk dillərinin(ləhcələrinin, red. Q. Sayılov) müqayisəli tədqiqi, ortaq terminologiyanın yaradılması və elmi əməkdaşlığın genişlənməsi üçün mühüm platforma rolunu oynamışdır. Bu baxımdan qurultay həm Türk, həm də Türkologiyayı müstəqil akademik sahə kimi formalaşmasına təkan vermişdir. Lakin bunun siyasi, ideoloji anlamı Türkologiyayı da Kremilin ablukası altına almaq idi.

Nəticə etibarilə, Birinci Türkoloji Qurultay elmi və ideoloji aspektləri ilə müzakirə predmeti olan tarixi bir hadisədir. Bu hadisənin müxtəlif interpretasiyaları göstərir ki, qurultay Türkologiyanın inkişafında mühüm mərhələ olmaqla yanaşı, Türk dünyasının inkişafında və ya əksinə müəyyən mərhələ olmaqla yanaşı, Türk dünyasının mədəni və intellektual tarixinə daxil olmuşdur.

Açar Sözlər: Türk, Türkologiya, Qurultay, Bakı, Birinci

*

Mahmud Zəməxşərinin “Müqəddimətül-Ədəb” Əsərində Türk Dil Mənzərəsi

Qızılgül Abdullayeva

XI əsrin son rübü, XII əsrin I yarısında yaşayan M.Zəməxşəri Abbasilər kimi böyük bir xilafəti belə özündən asılı vəziyyətə salan Səlcuqilər dövründəki əminamanlıq sayəsində məhsuldar yaradıcılığa imza atıb. Bu tarixi dövəndə oğuz, qıpçaq, kəngərli kimi türk tayfalarının aparıcılığına baxmayaraq, fars dili saray, ərəb dili isə elm dili kimi fəaliyyətdə olub. Ərəb dilini mükəmməl bilən, amma doğma dilini unutmayan, “*babalarınızın, atalarınızın dilini gələn məndən öyrənin*”, -deyən Zəməxşəri lüğətçilik tarixinə “Müqəddimətül-ədəb”adlı bir əsər bəxş edib. Türk lüğətçilik tarixinin əsasını qoyan M. Kaşğarının “*Divanü lüğət-it türk*” əsərindən sonra ərəb, fars və türk sözlüyü olan tədris xarakterli “Müqəddimətül-ədəb” milliyətcə ərəb olmayanlara ərəb dilini öyrətmək məqsədilə yazılıb. Ərəb mənşəli sözlərin altından onun fars və türk variantlarının təqdimi də unudulmayıb. Verilən faktlara söykənmə orta əsrlərdəki zəngin türk linqvistik bazasının nəyə malikliyiindən xəbər verir:

1. Orxon-Yenisey abidələrinin lüğəvi dil nümunələrinin orta əsrlərdə hələ də var olduğunu göstərir (*çığan, yarlık, bodun...*);

2. Türk mənşəli sözlərin tarixən samitlə bitdiyiinin təsdiqləyicisi rolunda çıxış edir: *Quruq* (quru), *acığ* (acı), *toluğ* (dolu) *türlüg* (türkü), *xamraq* (xamra)... və s.

3. [y] başlanğıclı sözlərin daha qədim olduğunu, yəni bu leksik vahidlərin səs artımı deyil, əksinə, dilin sonrakı inkişaf mərhələlərində səs düşümü hadisəsinə uğradığını faktoloji təsdiq edir (*yinçük* → *incik*; *yipək* → *ipək*, *yığac* → *ağac* və s.);

4. [t] başlanğıclı leksemlərin qıpçaq təzahürlü olduğuna və bu dil vahidlərində d>t deyil, məhz t>d keçidininin reallaşdığına diqqət yönəldir. *Tiş, tilavər, tamar, təvə...* kimi nümunələr bunun faktik sübutudur.

5. Canlı danışiq dili faktlarının aparıcılığını diqqətə çatdırır. *Xamra* (xamralıq un), *azarramaq, çəvirmək, tağ basmaq...* kimi sözlər eyni şəkli əlaməti ilə bu gün də canlı danışiq dilinin işlək söz ehtiyatındadır.

6. Bizim üçün okkozioal leksikanın mümunəsi kimi görünən *artuqçı, kərpiççi, unçı, qoy* (qoyun)... kimi sözlərin var olmasından xəbər verir.

Bizə görə, göstərilənlər az da olsa, türk dil mənzərəsinin açıqlayıcısı rolunda kifayətləndirici xarakter daşıyır.

Açar Sözlər: Lüğət, Linqvistik Baza, Səs Düşümü, Səs Keçidi, Okkozioal Leksika, Türk Dili, Canlı Danışıq Dili.

*

The Views of 19th-Century Hungarian and Kazakh Scholars Regarding the Genre Characteristics of Kazakh Folk Poetry (Based on the Works of Shokan Ualikhanov and Ármin Vámbéry)

Raushangul Mukusheva

The first scientific perspectives on Kazakh traditional poetry genres can be found in the writings of the first Kazakh scientist Shokan Ualikhanov (1835-1865). His research “On the Forms of Kazakh Folk Poetry” (1855-1856) examines the sources of Kazakh folk poetry. This work is first published in the book “Works of Chokan Chingisovich Valikhanov”, published in 1904 under the editorship of N. I. Veselovsky. The study was the first work to classify Kazakh oral literature in terms of genre. Shokan Ualikhanov demonstrates the features of the genre of Kazakh folk poetry using the example of the poems “Er Kökshe”, “Er Kosai”, “Orak batyr”, “Edige”. Ualikhanov systematically categorized the rich oral heritage of the Kazakh steppe into several distinct poetic and musical genres. His primary classifications include: zhyr, the

heroic and historical epics (батырлар зhyры); kara ölung, lyrical and everyday poetry; kaim oleng, improvised dialogues (aitys); zhoktau, mourning and funeral laments as well as fairy tales, ertegi. Shokan Ualikhanov uses the term «ölung» for lyric epics, and «zhyr» for heroic epics. Hungarian scientist Ármín Vámbéry (1832-1913) regularly cited Shokan Ualikhanov's work when discussing Kazakh and Kyrgyz folklore.

The Book «Journey to Central Asia» (Közép-ázsiai utazás, 1892) was written by Ármín Vámbéry as a result of his travels in the region. He discusses the Kazakh oral literature, its richness, and the remarkable lyrical ability of the Kazakhs in this and the chapter «Kazak-kirgizek» in the book «Turkic race» (Török faj, 1885). Ármín Vámbéry classifies Kazakh folk poems into two parts: the word of the people (kara szö), and the second is songs from the books (kitab ölung). According to the scientist, this is a folk classification of Kazakh folklore. The scientist observes such genres of the “folk word” as the exemplary word, folk narratives (ölgölü szö), the blessing word (bata szö), songs on the occasion of seeing off the bride (uzatkan kizding ölungü), funeral songs (dzsoktagan dzsir), competition songs (kaim ölung), their special character. It is said that they remained in very short and weak versions among the southern and western settled Turks. Ármín Vámbéry translated only six quatrains of “Aitys of Mönök and Opan Kyz” (Mönök és Opan-kiz) into Hungarian. And he also published about two dozen Kazakh old proverbs with Hungarian translations. Shokan Ualikhanov researched Turkic folk poetry in depth, particularly Kazakh folk poetry, and presented it to Western scholars. Ármín Vámbéry is a rare scientist among European researchers who has conducted substantial research on Kazakh poetry, language, traditions, and history. Thus, Hungarian and Kazakh scholars’ perspectives on the genre distinctiveness of Kazakh literature remain significant.

*

Türk Tarihinin Başlangıcı ve Hun-İskit Meselesi

Saadettin Yağmur Gömeç

Bilindiği üzere Grek-Yunan, Latin-Bizans eserlerinde Asya’dan veya doğudan gelen kabileleri ifade için sık sık kullanılan bir İskit (Scyht, Scoloti, Scuthes vb) etnonimi mevzubahistir. Bunların kimliği meselesinde de bugüne kadar çok şeyler söylenmiştir. İşte biz bu kısa çalışmada Hun-İskit problemini ele alarak bir sonuca varmayı amaçlamaktayız. Konumuzla alakalı olarak önce İskitler kim, kaynaklarda nasıl ve hangi tarihlerde geçiyorlar buna bakacağız. Arkasından Türkler hakkında bize en eski yazılı bilgileri aktaran Çince kaynaklarda Hunlar ilk defa nasıl ve ne şekilde anlatılıyor, bu konunun üzerinde duracağız.

Anahtar Kelimeler: Hunlar, İskitler, Hun-İskit Meselesi, Türk Tarihi

The Beginning of Turkish History and the Hun-Scythian Issue

As is well known, the ethnonym Scythian (Scyth, Scoloti, Scuthes, etc.) is frequently used in Greek-Hellenic and Latin-Byzantine works to refer to tribes coming from Asia or the east. Much has been said about the issue of their identity to date. In this brief study, we aim to reach a conclusion by addressing the Hun-Scythian issue. In relation to our topic, we will first examine who the Scythians are, how they are mentioned in sources, and in which time periods. After that, we will focus on how the Huns are first described in Chinese sources, which provide us with the earliest written information about the Turks, and we will discuss this topic in detail.

Keywords: Huns, Scythian, Hun-Scythian Issue, Turkish History

*

Үч, Жети, Тогуз, Кырк Сандарына Байланышкан Кыргыз Элиндеги Ишенимдер

Saatkan Narkulova

Сандарга байланышкан ишенимдер дүйнө элдеринин маданиятында терең орун алган. Алар илгертен бери эле тарых, дин жана элдик салттар менен байланышып, адамдардын жашоосунда символикалык мааниге ээ. Адамзат тарыхында сандар жөн гана эсептөө каражаты болбостон, маданиятта, диндерде жана элдик ишенимдерде өзгөчө мааниге ээ болуп келген. Дүйнөдөгү ар

кандай элдер айрым сандарды “ыйык, бактылуу” же тескерисинче “жаман” деген ишенимге ээ болуп, аларга байланышкан ырым-жырымдарды жана каада-салттарды колдонуп келишкен. Мисалы, жети саны көп элдерде ийгиликтин символу болсо, айрым өлкөлөрдө төрт санын тескерисинче ийгиликсиз сан катары кабыл алгандар да бар. Ал эми кыргыз маданиятында үч, жети, тогуз, кырк сандары өзгөчө маанилүү болуп саналат. Бул ишенимдер элдин тарыхы, диний көз карашы жана маданий салттары менен тыгыз байланышта. Алар муундан муунга өтүп, бүгүнкү күнгө чейин сакталууда. Чындыгында, адамзаттын жашоосу, бүт өмүрү сандар менен ченелет. Арийне, адамдын төрөлгөн күнү, жылы, кишинин бою, салмагы, жаш курагы, майрамдар, жылдардын алмашуусу жана башка ушул сыяктуу нерселер жалаң сандардан турат. Ушуга байланыштуу сандардын адамзаттын тагдырына тийгизген таасири тууралуу нумерология түшүнүгү да азыркы учурда орчундуу мааниге ээ болууда. “Сандардын тагдырыбызда ээлеген орду чоң” деген түшүнүктөр да бар.

Бул макалада сандарга байланышкан тематиканы изилдөө аркылуу ар кандай элдин санга байланышкан ишенимдерин жана маданий өзгөчөлүгүн дагы теренирээк түшүнүүгө аракет жасоо менен бирге кыргыз элинин үч, жети, тогуз, кырк сандарына болгон символикалык көз карашын, каада-салттарда колдонуудагы бул сандардын ролу, ишенимдери жана семиотикалык символикалары тууралуу ачылып берилет.

Ачкыч Сөздөр: Символика, Семиотика, Сан, Ырым-Жырым, Каада-Салт, Ишеним

Beliefs of the Kyrgyz People Related to the Numbers Three, Seven, Nine, and Forty

Numbers are deeply embedded in the cultures of peoples around the world. Since ancient times, they have been closely connected with history, religion, and folk traditions, gradually acquiring symbolic meaning in human life. Throughout human history, numbers have served not only as a means of counting but have also carried special significance in culture, religions, and popular beliefs. Different cultures hold the view that certain numbers are “sacred” or “fortunate,” while others are considered “unlucky,” and various rituals and traditions are associated with them. For example, the number seven is widely regarded as a symbol of good fortune in many cultures, whereas in some countries the number four is traditionally viewed as unlucky. In Kyrgyz culture, particular importance is attached to the numbers three, seven, nine, and forty. These beliefs are closely connected with the history of the people, their religious views, and their cultural traditions. They have been passed down from generation to generation and continue to be preserved today. Indeed, human life in many ways is measured through numbers. A person’s date of birth, year, height, weight, age, holidays, and the passage of years are all expressed through numerical values. In this context, the concept of numerology and the idea that numbers may influence a person’s destiny have also gained attention in contemporary discussions. There is a widespread belief that numbers occupy an important place in human fate.

This article explores themes related to numbers in order to gain a deeper understanding of the beliefs and cultural characteristics of different peoples associated with numbers. It also examines the symbolic perception of the numbers three, seven, nine, and forty in Kyrgyz culture, their role in customs and traditions, as well as the beliefs and semiotic symbolism connected with them.

Keywords: Symbolism, Semiotics, Number, Ritual, Tradition, Belief.

*

Yüzyıllık Muhasebe: Türkiye’de Yörük Araştırmaları

Sadullah Gülsen

Ülkemizde Yörük/Türkmen ya da daha geniş adlandırmayla konargöçer araştırmalarının temelinde bu zümrelerin iktisadi, sosyal, kültürel ve dini durumlarının ortaya çıkarılmak istenmesi yatmaktadır. Bu itibarla pek çok tarihçi konargöçer teşekküllerinin milli tarihimizdeki yerini tespit etmeye çalışmıştır. Farklı alanlardan uzmanlar interdisipliner bir yaklaşımla tarihten sosyolojiye, edebiyattan, müziğe Anadolu’da konargöçer Türk kültürünün izlerini sürmüşlerdir. Buna göre Türkiye’de Konar-göçer araştırmalarını arşiv ve saha çalışmaları olarak iki temel grupta tetkik etmek mümkündür. Bu bağlamda araştırmacılara birinci elden kaynaklar ile arşiv vesikaları rehberlik ederken alan araştırmaları da Yörüklerin/Türkmenlerin somut

olmayan kültürel miraslarının ortaya konulmasında önemli bir yere sahiptir. Kaynak ve arşiv vesikalarının fazlalığı araştırmaların kahir ekseriyetinin Osmanlı dönemine kaymasına neden olmuştur. Dolayısıyla zikredilen döneme ait pek çok çalışma bulunmakla birlikte özellikle tahrir defterleri esas alınmak suretiyle yapılan çalışmalarda teşkilat, coğrafya, yerleşme/iskân, nüfus ve vergiler ele alınmıştır. Ayrıca konargöçer hayatın yok olmaya yüz tuttuğu günümüzde araştırmacılar, yerel alan araştırmalarına yönelerek Yörük ve Türkmenlerin kültürel envanterini ortaya koymaktadırlar. Bu çalışmalarda Anadolu göçerliğinin genellikle Asyatik bir özellik taşıdığı ve Türklere özgü bir miras olduğu vurgulanmıştır. Bu anlayışın aksine bazı araştırmalarda konargöçerlik kavramının temelde bir geçim biçimi olduğu, dolayısıyla da bu geçim biçimini mümkün kılabilen bütün coğrafyalarda da bu kavramın var olabileceği görüşü ileri sürülmüştür.

*

Günah və Cəza Kontekstində Təpəgözün Davranışlarının Psixosemantikası

Safa Garayev

Bu məqalədə Təpəgöz obrazı psixoanalitik baxımdan “günah və cəza” modeli əsasında təhlil olunur və diqqətə çatdırılır ki, süjetin dərin semantik səviyyəsində infantil oral aqressiya, ana mühitinə bağlılıq və bu bağlılıqdan doğan cəzalandırılma fantaziyası üzərində qurulmuşdur. Müəllifin qənaətinə görə, Təpəgözün dayənin döşünü ölümcül şəkildə əmməsi, sonrakı mərhələdə isə adamyeyənliyə meyl göstərməsi uşağın ana döşlərinə qarşı dişləmə, sorma və mənimsəmə xarakterli oral aqressiyasının folklordakı simvolik ifadəsidir. Bu aqressiv impulslar fizioloji davranışlar eyni zamanda psixoloji günahkarlıq hissəsi yaradan infantil təəssürat kimi dəyərləndirilir. Basatın mövqeyindən yaradılan məndə günahkarlıq infantil günahkarlıq hissi onun kiçik qardaşı olan Təpəgözü proyeksiya olunur; beləliklə, “mən yox, o günahkardır” prinsipi ilə daxili konflikt xaricə köçürülür. Nəticədə oral aqressiyanın daşıyıcısı kimi təqdim olunan Təpəgöz həm cəmiyyətə təhlükə yaradan varlıq, həm də cəzaya layiq subyekt kimi obrazlaşdırılır. Məqalədə xüsusilə vurğulanır ki, Təpəgözün öz ölüm yolunu özü göstərməsi, intihara meyilli etiraflar səsləndirməsi və öz qılıncı ilə öldürülməsi onun daxilən özünücəzalandırma mexanizmini təcəssüm etdirən motivlərdir. Beləliklə, süjetdə günah və cəza bir-birindən ayrılmır: ana mühitinə bağlılıq, incest yasağını pozma meyli və oral aqressiya eyni zamanda həm “cinayət”, həm də həmin cinayətin qaçılmaz cəzasını yaradan psixoloji əsas kimi çıxış edir. Bundan əlavə, Təpəgözün davranışlarında müşahidə olunan davamlı aqressiya və destruktiv impulslar onun ana mühitindən ayrılmasının nəticəsi kimi şərh edilir. Bu kontekstdə Basatın kişi mühitinə keçidi ilə Təpəgözün ana mühitinə bağlı qalması qarşılaşdırılaraq, sosial normanın təsdiqi və cəmiyyətdəki xotik elementin aradan qaldırılması ideyası üzə çıxarılır.

Açar Sözlər: Təpəgöz, Basat, Psixoanalitik Təhlil, Günah Və Cəza, Oral Aqressiya, Ana Mühiti, İncest Yasağı, Özünücəzalandırma

Günah ve Ceza Bağlamında Tepegöz’ün Davranışlarının Psikosemantikası

Makalede Təpəgöz karakteri, psikanalitik açıdan “günah ve ceza” modeli temelinde incelenmekte ve anlatının derin semantik düzeyinde infantil oral agresyon, anne ortamına bağlılık ve bu bağlılıktan kaynaklanan cəzalandırılma fantezisinin belirleyici olduğu ortaya konulmaktadır. Yazarın değerlendirmesine göre, Təpəgöz’ün dadısının göğsünü ölümcül biçimde emmesi ve daha sonraki aşamada insan eti yeme eğilimi göstermesi, çocuğun anne memesine yönelik ısırma, emme ve sahiplenme karakterli oral agresyonunun folklordakı simgesel ifadesidir. Bu agresif dürtüler yalnızca fizyolojik davranışlar olarak değil, aynı zamanda suçluluk duygusu üreten infantil izlenimler olarak yorumlanmaktadır.

Basat’ın perspektifinden kurulan anlatıda bu suçluluk duygusu, küçük kardeş olan Təpəgöz’e projekte edilmekte; böylece “suçlu ben değilim, odur” ilkesi doğrultusunda içsel çatışma dışsallaştırılmaktadır. Sonuç olarak oral agresyonun taşıyıcısı olarak sunulan Təpəgöz, hem toplumsal düzen için tehdit oluşturan bir varlık hem de cəzayı hak eden bir özne olarak kurgulanmaktadır. Makalede özellikle, Təpəgöz’ün kendi ölüm yolunu bizzat göstermesi, intihara eğilimli söylemler dile getirmesi ve kendi kılıcıyla öldürülmesi, onun içsel öz-cəzalandırma mekanizmasını yansıtan temel motifler olarak değerlendirilir.

“Kitab-ı Dede Korkut’ta Basat ile Tepegözün hikâyesinde günah ve ceza birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturur: anneye bağlılık, incest yasağını ihlal etme eğilimi ve oral agresyon, aynı anda hem “suç”u hem de bu suçun kaçınılmaz cəzasını doğuran psikolojik zemini meydana getirir. Ayrıca Təpəgöz’ün davranışlarında gözlemlenen sürekli agresyon ve yıkıcı dürtüler, onun anne ortamından kopamamasının bir sonucu olarak yorumlanır. Bu bağlamda Basat’ın erkek toplumsal alanına geçişi ile Təpəgöz’ün anne

ortamına bağlı kalışı karşılaştırılarak, toplumsal normun pekiştirilmesi ve kaotik unsurun ortadan kaldırılması düşüncesi ön plana çıkarılır.

Anahtar Kelimeler: Təpəgöz, Basat, Psikanalitik Analiz, Günah Ve Ceza, Oral Agresyon, Anne Ortamı, Ensest Yasağı, Öz-Cezalandırma

*

Macaristan'daki Osmanlı Şeriat Yargı Sisteminin Kaynakları ve Araştırma Tarihi

Sándor Papp

Macar tarih yazımı, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun Macaristan'daki fethedilmiş topraklarıyla yoğun bir şekilde ilgilenmesine rağmen, Osmanlı yargı sisteminin tarihi üzerine müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bununla birlikte, Macaristan'daki Osmanlı hâkimiyeti hakkında, ele alınan bu konuya herhangi bir şekilde değinmeyen bir yayın da bulunmamaktadır. Bu sunum, Macaristan'daki İslam hukuku uyarınca yargı sisteminin kaynaklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, 19. yüzyılın ilk yarısında Macar tarih yazımının ilgisinin Osmanlı dönemine nasıl yöneldiğine de değinmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İslam hukuku, İslam dini hukuku olan şeriat uyarınca işliyordu. Macaristan'da da durum farklı değildi. Diğer eyaletlere kıyasla farklı olan nokta, Macaristan'da günümüze sadece iki kadı sicili kalmış olmasıdır; her ikisi de Temeşvar vilayetinden ve 17. yüzyıldan kaldı. Araştırma açısından sicillerin eksikliği, aile, şehir ve ilçe arşivlerinde çok sayıda olmasa da orijinal kadı kararları, yani hüccetlerin bulunmasıyla kısmen telafi edilmektedir. Bunun ötesinde, Macaristan'ın işgal altındaki topraklarında faaliyetlerini sürdüren yerel Macar idari birimlerin, köylerin ve kasabaların, çoğunlukla padişahların hassaların belediyeleri tarafından Macarca hazırlanmış kaynaklara da sahibiz. Bunların yanı sıra, Osmanlı egemenliği altındaki günlük yaşamı takip etmemizi sağlayan yerel kronikler ve yıllıklar, günlükler az sayıda olsa bile de hazırlanmıştır.

*

Azerbaycan Kökenli Aydın Ahmet Ağaoğlu Hakkında Bazı Dikkatler

Sema Uğurcan

Ahmet Ağaoğlu (1869 Şuşa-1939 İstanbul) fikir ve siyaset adamıdır. Azerbaycan'da başlayan hayatı, Rus Çarlığı'nda öğrencilik, Paris'te hukuk tahsili, yine Azerbaycan'da eğitimcilik-gazetecilik şeklinde aşamalar gösterir. II. Meşrutiyet'te Osmanlı Devleti İttihatçıları'nın ileri gelenlerinden, Malta sürgünü, Milli Mücadele Anadolu'sunda Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürü, *Hâkimiyet-i Milliye* yayın yönetmeni, Cumhuriyet Ankara'sında Kars milletvekili, Ankara Hukuk Fakültesi kurucu profesörlerinden, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın önde gelenlerinden, gazeteci, yazar olarak çok yönlü bir entelektüel konumunda karşımıza çıkar. Malta'da yazdığı *Üç Medeniyet* kitabı onun geçmiş medeniyetlere bakışını ve Doğu medeniyetleri yerine Batı medeniyetine dikkatini verişini gösterir. Serbest Cumhuriyet Fırkası tüzüğü'nün hazırlanmasında rol oynadığı, 12 Ağustos 1930-17 Kasım 1930 arasındaki kısa süre, siyasetin baş aktörlerinden biri olduğu süreçtir. Ahmet Ağaoğlu, bu yönüyle Kemal Tahir'in *Yol Ayrımı* romanının kahramanlarından biri olur. Ancak parti kendisini feshedince aktif siyaset hayatı sona erer. Serbest Fırka'nın en dağdağalı günlerinde, *Serbest İnsanlar Ülkesinde* isimli ütöpik eserini yayımlar. Eserin şablonu; Serbest İnsanlar Ülkesi'ne sığan bir esirin, hür olmak için uyacağı şartları telkin edenlerin fikirleriyle, o fikirleri içselleştirmeye çalışan soruları arasında örülür. *Serbest İnsanlar Ülkesinde* kitabı, *Üç Medeniyet* kitabındaki nazari fikirlerin, ütopya da olsa somutlaşmış şekli gibidir. Ahmet Ağaoğlu'nun Malta esaretinde yazıp ölümünden sonra yayımlanan *Gönülsüz Olmaz* adlı didaktik uzun hikâyesi, ülkenin içinde bulunduğu durumdan kurtulmasını aydınların gönülden çalışmalarına bağlı olmalıdır, ana fikrine dayanan bir eserdir. Ahmet Ağaoğlu Malta'dan yazdığı mektuplarda da anlaşılabacağı gibi ailesine çok düşkün bir babadır. Oğullarından Samet Ağaoğlu yazar ve politikacıdır. Kızlarından Süreyya Ağaoğlu, Mütareke'de İstanbul Darülfünunu Hukuk Mektebi'nin ilk kız öğrencisi, Türkiye'nin ilk kadın avukatıdır. İstanbul Darülfünunu Felsefe şubesini bitiren Tezer Taşkıran öğretmenlik, idarecilik, çeşitli dönemlerde milletvekilliği, kadın hakları yazarlığı gibi görevlerde bulunmuştur. Kadın meselesi üzerinde de duran Ahmet Ağaoğlu'nun eserlerinin başında, özellikle kızlarının olduğunu söylemek mümkündür.

*

The Scholarly legacy of the First Turkological Congress and current issues in the literatures of Turkic peoples

Sevda Qasimova

The First Turkological Congress was not merely a historical event; it marked the beginning of the scientific and cultural revival of the Turkic world. This assembly created a scholarly platform that united the Turkic peoples, made significant decisions in the fields of language and culture, and systematized Turkology as a scientific discipline. The Congress's role in the scientific revival of the Turkic world is undeniable. The contributions of the First Turkological Congress to the intellectual advancement of the Turkic world are manifested in several ways: It established scientific unity, serving as the first major international academic platform among Turkic peoples. It accelerated the institutionalization of Turkological studies, stimulating the establishment of Turkology institutes both within the USSR and abroad. It initiated a transformation in language reform; the adoption of the Latin alphabet (1929) was one of the most important outcomes of the Congress. It fostered the development of scientific personnel; young scholars who participated in the Congress later became leading figures in Turkological research. It strengthened the understanding of Turkic identity on a scientific basis. The Congress significantly contributed to the self-awareness of Turkic peoples through their shared historical roots, literature, and folklore. The significance of the Congress continues in the modern era. Current steps toward cooperation and unity among Turkic states are fundamentally based on the ideas first put forward at this magnificent Congress held in Baku in 1926.

Keywords: Turkological Congress, Turkic World, Mother Tongue, Literature, Folklore, National And Spiritual Values

*

The Evolution of Folklore in Medieval Azerbaijani Literature within the Altay Research Foundation

Sevinc Aliyeva

This article examines the evolution of folklore in medieval Azerbaijani literature within the context of Altai studies. Folklore, as a rich heritage reflecting human social and cultural life, has played a fundamental role in shaping Azerbaijani literature over the centuries. During the medieval period (13th–18th centuries), folklore motifs, images, and formulas not only reflected the daily life of the people but also became integrated into the aesthetic and ideological structures of written literature. The perspective of Altai studies is crucial for this research, as elements of Altai culture influenced Azerbaijani literature, enriching its symbolic, thematic, and structural characteristics. The study analyzes various folklore genres- including epics, tales, legends, and poetry- and explores their transformation in medieval Azerbaijani literature, that is, how folklore motifs were adapted, modified, and endowed with new aesthetic qualities within written texts. The research also emphasizes the social functions of folklore: preserving moral and cultural values, transmitting historical memory, and providing ethical guidance. Comparative analysis of folklore examples connected to Altai studies demonstrates that folklore motifs in Azerbaijani literature were not only the result of cultural interactions but also contributed to aesthetic innovation and semantic enrichment of literary texts.

Consequently, the study shows that medieval Azerbaijani literature was enriched by the influence of Altai folklore, and through this interaction, the literary evolution of folklore took place. The findings provide significant insights for both Azerbaijani literary studies and comparative folklore scholarship, highlighting the dynamic interplay between oral traditions and written literary forms.

Keywords: Azerbaijani Literature, Medieval Period (13th–18th Centuries), Folklore Evolution, Altai Studies, Folklore Motifs, Literary Transformation, Comparative Folklore

*

A Historical Analysis on the Continuity of the Steppe Legal Tradition in the Post-Islamic Period

Sonay Ünal

In the early Turkic state tradition, the *töre* (customary law) was not merely a collection of legal rules but was recognized as a holistic system regulating the political, military, and social life of society. Numerous domains, such as state administration, the prerogatives of the khagan, intra-societal relations, and the penal order, were shaped within the framework of *töre* provisions. Following the adoption of Islam, Turkic states from the Karakhanids to the Ottomans did not entirely abandon the *töre*. While the legal systems of these states were influenced by Islamic law (sharia), the Turkic *töre* maintained its efficacy in many areas. Despite being the first Turkic state to embrace Islam, the Karakhanids preserved many elements of the *töre*. Islamic principles were decisive in matters such as individuals, family, inheritance, trade, and foundations, while customary rules based on Turkish traditions continued to be applied in state administration, administrative affairs, and certain criminal applications. The ruler's authority to dispense justice and the responsibility to preserve state order also remained a reflection of the *töre* understanding. The Yassa of Genghis Khan, which had a profound impact on the Turkic and Islamic worlds, is essentially a continuation of the Turkic *töre* shaped within the steppe state tradition. This study addresses the continuity of the Turkic *töre* tradition in post-Islamic states. Within this scope, the primary elements of the *töre* and the *töre* rules applied in various fields within post-Islamic states will be examined. At the conclusion of this research, it will be demonstrated that the legal system of Turkic states was not an entirely new legal construct, but rather that the steppe state tradition and the Turkic *töre* maintained their existence through a process of historical continuity.

Keywords: Turkic *Töre*, Steppe Law Tradition, Legal Continuity, Turkic State Structure, Historical Transformation.

*

Sözlü Tarihten Belgesel Filme: “20. Yüzyılda Kırgız Kimliğinin Oluşumu” Belgeseli Üzerine

Stambulbek Mambetaliev

Sözlü tarih çalışmaları sırasında elde edilen görsel ve işitsel kayıtlar, yalnızca akademik araştırmalar için değil, toplumsal hafızanın korunması açısından da büyük önem taşımaktadır. Özellikle belgesel film çalışmaları, saha araştırmalarında elde edilen tanıklıkları daha geniş toplumsal çevrelere ulaştıran etkili araçlardan biridir.

Bu bildiride, “20. Yüzyılda Kırgız Kimliğinin Oluşumu” adlı belgeselin hazırlık ve yapım süreci ele alınacaktır. Sözlü tarih projesi kapsamında gerçekleştirilen saha araştırmaları sırasında yapılan çekimlerin, belgesel anlatısına nasıl dönüştürüldüğü üzerinde durulacaktır. Saha çalışmaları sırasında tanıkların beden dili, sessizlikleri ve duygusal kırılmaları, yazılı bir metne aktarılamayan güçlü tarihsel verilerdir. Bildiride, kameranın arkasındaki gözlemcinin sahadaki rolü, mülakat yapılan kişilerle kurulan görsel iletişim ve görsel tarih inşasının pratik zorlukları paylaşılacaktır. Ardından, toplanan bu ham görsel materyallerin post-produksiyon (kurgu) aşamasında nasıl seçilip işlendiği, bir belgeselci perspektifiyle değerlendirilecektir. Akademik bir tarih metninin görsel bir dile çevrilmesinde karşılaşılan teknik ve sanatsal aşamalar irdelenerek, sözlü tarihin kameranın merceğinden kitle iletişim aracına dönüşüm serüveni aktarılacaktır. Ayrıca görsel materyalin tarihî hafızanın korunmasındaki rolü ve sözlü anlatıları destekleme biçimi ile belgesel dili değerlendirilecektir.

Bildiri kapsamında, saha çalışmaları sırasında karşılaşılan teknik ve metodolojik meseleler de ele alınacaktır. Bunun yanında belgeselin, Kırgızistan toplumunun 20. yüzyıldaki tarihî dönüşümlerini ve kimlik oluşum süreçlerini aktarmadaki işlevi tartışılacaktır. Böylece sözlü tarih, görsel kayıt ve belgesel film arasındaki ilişki çok yönlü biçimde değerlendirilecektir. Ayrıca sempozyumda söz konusu belgesel filmde bir kesit de izleyicilerin dikkatine sunulacaktır.

*

Türkolojinin Değerli İsmi N. F. Katanov ve Türk Toplamlarının İnanç Dünyasına

Metinsel Yolculuğu

Sümeyra Ünal

Bu çalışma, Hakas kökenli büyük Türkolog Nikolay Fedoroviç Katanov'un (1862-1922), Türk dünyasının inanç dokusunu İslamiyet, kadim Şamanizm ve Hristiyan-Slav kültürüyle harmanlayan çok katmanlı perspektifini ele almaktadır. Katanov'un sahadaki ayak izleri; Uygur sahasının yazılı menkıbe geleneğinden, Başkurt ve Tatar topluluklarının sözlü halk hekimliği pratiklerine kadar geniş bir spektruma yayılır. Makalede, Katanov'un bir derleyiciden öte, inançlar arasındaki senkretik geçişleri yakalayan bir "kültür okuyucusu" kimliği üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, Hz. Musa ve Hz. İsa'ya dair İslami anlatıların Türkistan coğrafyasındaki özgün varyantları; Ashab-ı Kehf (Yedi Uyuyanlar) efsanesinin Kırgız ve Tatar folklorunda nasıl koruyucu bir tılsıma dönüştüğü ve "su ruhu" gibi mitolojik unsurların halk tıbbı içindeki yaşayan izleri incelenmektedir. Katanov'un eserleri, Türk boylarının dinsel dönüşüm süreçlerini ve inançların coğrafi sınırlar ötesindeki akışkanlığını anlamak adına eşsiz bir etnografik kaynak sunar. Sonuç olarak çalışma, Katanov'un mirasının, Türk toplumlarının metafizik algısını ve bu algının gündelik hayattaki tezahürlerini bütüncül bir inanç ekseninde birleştirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: N.F. Katanov, Türkoloji, Türk İnanışları, Senkretizm, Halk Hekimliği, Uygurlar, Tatarlar.

An Esteemed Figure of Turkology N.F. Katanov and His Textual Journey into the Belief World of Turkic People

This study examines the multi-layered perspective of the great Khakas Turkologist Nikolay Fedorovich Katanov (1862-1922), which blends the religious fabric of the Turkic world with Islam, ancient Shamanism, and Christian-Slavic culture. Katanov's field research spans a wide spectrum, ranging from the written hagiographic traditions of the Uyghur region to the oral folk medicine practices of Bashkir and Tatar communities. Rather than viewing him merely as a collector, this article emphasizes Katanov's identity as a "cultural reader" who captured syncretic transitions between disparate beliefs. In this context, the study investigates original Central Asian variants of Islamic narratives concerning the Prophets Moses and Jesus; the transformation of the legend of the "Seven Sleepers" (Ashab-ı Kehf) into a protective talisman in Kyrgyz and Tatar folklore; and the enduring traces of mythological elements, such as the "water spirit", within folk medicine. Katanov's works provide an unparalleled ethnographic resource for understanding the religious transformation processes of Turkic tribes and the fluidity of beliefs across geographical boundaries. Ultimately, this research aims to demonstrate how Katanov's legacy synthesizes the metaphysical perceptions of Turkic societies and their manifestations in daily life within a holistic framework of faith.

Keywords: N.F. Katanov, Turkology, Turkic Beliefs, Syncretism, Folk Medicine, Uyghurs, Tatars.

*

Altay Və Ərəb Dastanlarında Qəhrəmanlıq Motivinin Tipologiyası (Maaday Kara və Əntərə Dastanı Əsasında)

Sürəyya Əlizadə

Dastanlar şifahi xalq yaradıcılığının geniş janrlarından olub hər bir xalqın keçmiş olduğu yolu, tarixi, mədəniyyətini özündə əks etdirir. Bu dastanlar hər bir xalqın keçmiş olduğu taleni göstərməklə yanaşı, sosial-siyasi düşüncə tərzini, əxlaqı və estetik gözəlliyini əks etdirən bir epik əənədir. Bu janr həm də nəsil-dən-nəslə keçən bədii sərvətdir. Onların formalaşması, mətn strukturu və bədii imkânları Azərbaycan, türk, ərəb, fars və başqa dünya xalqlarının folklorunun və yazılı ədəbiyyatının mühüm sahələrindən biridir.

Bu məqaləmizdə Altay folklorunun nümunəsi olan Maaday Kara və ərəb folklorunun ən geniş oxucu kütləsinə sahib olan dastanı Əntərə dastanındakı qəhrəmanlıq motivindən bəhs edəcəyik. Hər iki dastan qəhrəmanlıq dastanı olub, mənsub olduğu xalqın adət-ənənəsini, bədii düşüncəsini özündə əks etdirir.

Sibir xalqlarından biri olan altaylar öz folklorunun rəngarəngliyi ilə seçilir. Demək olar ki, altaylarda folklorun bütün janrlarında yazılmış nümunələr vardır. Dastan da onların içərisində olan ən geniş nümunəsidir. Altay Buçıy, Altın Mize, Xan Mirgen, Maaday Kara bunlardan bir neçəsidir.

Maaday Kara dastanı Altayda erkən feodal dövrünü (VI-VIII əsrlər) əks etdirir. Dastanda baş qəhrəman olan Maaday Kaaranın qəhrəmanlığından bəhs edilir. Maaday Kara dastan üç hissədən ibarətdir. Birinci hissədə qəhrəmanın doğuluşundan bəhs edilir. İkinci hissə qəhrəmanın ailə həyatı qurmasından, üçüncü hissə isə demək olar ki, bütün Altay eposlarına xas süjet olan qəhrəmanın yeraltı dünyaya səyahəti və oradakı mübarizəsindən bəhs edilir.

Ərəb dastanları da ərəb şifahi xalq ədəbiyyatının mühüm bir qolunu təşkil edir. Haqqında danışacağımız “Əntərə” dastanının ərəb folklorunda önəmli yeri vardır. Dastanın əsas qəhrəmanı Əntərədir. Əntərə ibn Şəddad həm də Cahiliyyət dövrü poeziyasının yeddi əsas müəlləqə müəlliflərindən biridir. Əntərənin atası Əbs qəbiləsinin başçısı, anası isə həbəş bir kölə idi. Dastanın əsas mövzusu da qara dərilili və kölə olduğu üçün atası tərəfindən qəbul edilməyən, bu səbəbdən də sevdiyi qızla, əmisi qızı Əblə ilə ailə qurmasına izn verilməyən bir qəhrəmanın azadlıq uğrunda mübarizəsidir.

Açar Sözlər: Dastan, Altay, Ərəb, Xalq, Epik Ənənə, Motiv, Qəhrəmanlıq, Maaday Kara, Əntərə

*

Özbek Türkçesinin Terim Yapma Sorunları

Süveyda Şahin

Türkçenin söz varlığı içinde önemli bir yere sahip olan terimler, Özbek Türkçesi için de oldukça önemli bir konudur. Gelişen ve değişen dünya beraberinde dillere yeni terimler kazandırmaktadır. Türkçe ve Türkçenin lehçeleri ana dilin imkânları dâhilinde bu terimleri karşılamak adına yeni kelimeler türetmektedir. Özbek Türkçesi de bu lehçelerden biridir. Özbek Türkçesinde terim yapma sorunları, dilin bilimsel ve teknik alanlarda kendi terminolojisini üretme sürecinde ortaya çıkan zorluklardan kaynaklanmaktadır. En önemli sorunlar, yabancı dillerden (özellikle Rusça ve İngilizce) alınan terimlerin uyumu, gramer kurallarıyla tutarlı türetme yöntemlerinin geliştirilmesi ve ortak Türk lehçeleriyle terminolojik birlik sağlanmasıdır. Bu sorunlara bakıldığında Rusça ve İngilizce kökenli terimlerin Sovyet döneminin ve küreselleşen dünyanın etkisiyle Özbek Türkçesine girdiği görülmektedir. Bir diğer sorun, Türk dilinin genelinde olduğu gibi Özbek Türkçesinin gramer yapısı kök+ek şeklinde olduğu için terimler genellikle bu şekilde türetilmektedir ancak bazen bu yöntem geliştirilemediği için doğrudan yabancı kelimenin kendisi tercih edilmektedir. Bu durum Özbek Türkçesinin özgünlüğüne ve işlevliliğine zarar vermektedir. Bir başka sorun ise Türk lehçeleri arasında ortak bilim dili oluşturma çabalarında terminoloji uyumsuzluklarının zorluk yaratmasıdır.

Bildiride Özbek Türkçesinin terminoloji sorunları tespit edilecek ve bu sorunlara çözüm önerileri aranacaktır, böylece Türk diline katkı sağlanmaya çalışılacaktır. Bu çalışma, Türk dilinin bir bilim dili haline gelmesi için terminoloji sorununun çözülmesi gerektiği noktasında önem teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özbek Türkçesi, Terim, Terim Yapma Sorunları, Terim Türetme, Ortak Bilim Dili.

*

Türkçe-Macarca Dil İlişkileri Araştırmalarının Bugünkü Durumu ve Macarca'daki Türk Semantik Kopyalamalar (Calque)

Szonja Emese Schmidt

Macarların Karpat Havzası'na göçü sırasında devam eden Türk-Macar ilişkilerinin incelenmesi Macaristan Türkolojisinin en önemli temalarından biridir. 19. yüzyıldan beri bugüne kadar ortaya koyulan farklı yaklaşımlar ve Macarca kelime hazinesinde yeni yeni Türk kökenli kelimelerin keşfedilmesi yolunda gelişen araştırmalara son noktayı Árpád Berta ile András Róna-Tas'ın 2011'de yayınlanmış iki ciltli büyük monografisi koymuştur. Kitapta tartışılan toplam 419 Türk kökenli Macarca kelime sadece göç eden Macar ile Bulgar tipi Türk dili konuşan kavimlerinin yoğun dil ilişkisini kanıtlamakla kalmaz, elimizde az kaynağı

bulunan Batı Eski Türkçe dilinin rekonstrüksiyonunu da mümkün kılmaktadır. Sunumumda bu çalışmanın ve son onbeş yılda Macaristan'daki Altay dilleri çalışmalarının bu doğrultuda elde ettiği başlıca sonuçlarını tanıtır literatürde pek işlenmeyen, Eski Türkçe'den Macarca'ya geçmiş semantik kopyaların (calque) örneklerini ve sürecini tartışacağım. Yoğun dil ilişkilerinin önemli bir işareti olan semantik alıntılara Macar kelime hazinesinin çeşitli kısımlarında rastandığından dolayı söz konusu ilişkilerin sosyolingvistik açıdan incelenmesine de yardım etmekte ve araştırmada yeni perspektiflere yol açmaktadır.

*

Türk Mifologiyasında Kadın Başlangıcın İlahi və Demonik Təzahürləri

Şəbnəm Əsədova

Təbiət və məhsuldarlıq rəmzi olan Ulu Ana həm yaradıcı, həm də yoxedicə xüsusiyyətə malik mifoloji obrazdır. Mifologiyada Ulu Ana qadın başlangıcı hesab edilir. Ondan çevrilmiş obrazlar türk xalqlarının mifologiyasında müxtəlif adla tanınsalar da oxşar funksiyalar yerinə yetirirlər. Ulu Ananın sahib olduğu özəllikləri özündə daşıyan bu obrazlar ikili təbiətə malikdirlər. Buna görə də qadın başlangıcdan ayrılan obrazlar ilahi və demonik varlıqlar olaraq təzahür edirlər. Ağ Ana, Albastı, Umay, Al arvad, Al qarı, Al Basması, Aleybani, Hal, Ambar Ona, Almas-Almış, Biçura, Aşapatman, Ayıısı, Ayna, Çay nəbəsi, Əcinnə, Fatma nəbə, Fatmey-Zəhra, Hal anası, Xuu İney, İmay İce, Jelmoquz, Jeztımak, Kaftar, Qara Qırnak, Qara Umay, Qayışbaldır, Quleybani, May Ene, Sarı Ene, Üç mistin boy onı, Yer Ana Ulu anadan transformasiya olmuş varlıqlardır. Bu mifik obrazlar bir tərəfdən yaradıcı, himayədar və qayğıkeş funksiyaları ehtiva etdikləri halda, digər tərəfdən cəzaverici, aldadıcı və məhvədicə - destruktiv xüsusiyyətləri də özlərində birləşdirərək ambivalent bir xarakter nümayiş etdirirlər. Tədqiqatda bu obrazların ikili xüsusiyyətləri, onların mifoloji mətnlərdə təzahür formaları təhlil ediləcək. Məqsəd türk mifoloji təfəkküründəki "qadın başlangıcı" konseptini ilahi və demonik təzahürlər müstəvisində, vahid analitik çərçivədə təhlil etmək, həmçinin bu iki əks qütbün müvafiq obrazlarda paralel təzahür formalarını müəyyən etməkdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu ziddiyyət sadəcə "xeyir və şər" arasında mənəvi fərqi deyil, əksinə kosmoloji nizamın qorunması üçün zəruri tənzimləyici mexanizm olduğunu göstərir.

Açar Sözlər: Qadın Başlangıcı, İlahi, Demonik, Ulu Ana, Türk

*

1960-1980 Yılları Arasında Özbək Edebiyatının Gelişim Aşamaları ve Realizm Geleneği

Şebnem Memmedova

Bu makalede, 1960-1980 yılları arasında Özbek edebiyatının gelişim aşamaları, türsel özellikleri ve estetik eğilimleri, Türk halkları edebiyatı bağlamında karşılaştırmalı bir perspektifle ele alınmaktadır. Çalışmanın temel amacı, söz konusu dönemde Özbek edebiyatında realizm yönteminin şiir, nesir ve dramaturji alanlarındaki yansımalarını; sanatsal üslup ile düşünce dünyasındaki dönüşümleri; millî-manevî değerlerin, toplumsal meselelerin ve insan psikolojisinin realist bir anlayış çerçevesinde ifade edilmiş biçimlerini ortaya koymaktır. İlgili kaynaklara dayalı incelemeler göstermektedir ki, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şekillenmeye başlayan Özbek realizmi, XX. yüzyılın karmaşık sosyo-politik süreçlerinden geçerek 1960-1980 yıllarında daha ileri bir olgunluk düzeyine ulaşmış; tür çeşitliliği, anlatım imkânları ve estetik derinlik bakımından önemli ölçüde zenginleşmiştir.

Araştırmada, Aybek, Abdulla Kahhar, Askad Muhtar, Şeref Raşidov, Erkin Vahidov, Zülfiye, Mirmemir, Mirmuhsin ve diğer seçkin yazar ve şairlerin eserleri inceleme odağına alınmaktadır. Bu sanatçıların eserlerinde köy ve şehir yaşamı, gelenek ile modernite arasındaki ilişkiler, toplumsal sorunlar ile bireysel yaşam ve toplumsal sorumluluk arasındaki gerilim realist bir duyarlılıkla işlenmiştir. Özellikle bu dönemin roman ve uzun hikâyeye türlerinde karakter bütünlüğü, psikolojik çözümleme, sosyal çatışmaların sanatsal ifadesi ve olayların nesnel aktarımı belirginleşmektedir.

Bunun yanı sıra Özbek şiirinde lirik-felsefî düşünce, yurtseverlik, halkların dostluğu ve evrensel insani idealler ön plana çıkarken; dramaturjide bireysel yaşam kesitleri ile toplumsal ilişkilerin realist tasvirine geniş yer verildiği görülmektedir. Aynı zamanda Azerbaycan-Özbek edebî ilişkileri, karşılıklı

çeviri faaliyetleri, kültürel etkileşim süreçleri ve iki halk arasındaki karşılıklı tesir imkânları da bilimsel bir zeminde değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak ele alınan dönem, Özbek edebiyatında türsel çeşitliliğin artması, realizm geleneğinin derinleşmesi, millî-manevî öz bilincin güçlenmesi ve Türk halklarıyla tarihî-kültürel bağların pekişmesi bakımından önemli bir aşama olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bu dönemde Özbek edebiyatının hem millî hem de uluslararası ölçekte gelişim potansiyelinin yükseldiği ve Türkoloji araştırmaları açısından önemli bir inceleme alanı oluşturduğu anlaşılmaktadır. İncelemeler, dönemin Özbek yazar ve şairlerinin eserlerinin yalnızca estetik değeriyle değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel mesajlarıyla da çağdaş edebiyat araştırmaları için temel kaynaklardan biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özbek Edebiyatı, Roman, Şiir, Dramaturji, Türk Halkları, Millî-Manevî Değerler, Toplumsal Sorunlar, Realizm, Edebî İlişkiler, Kültür

Stages in the Development of Uzbek Literature in the 1960s-1980s and the Traditions of Realism

The article analyzes the stages of development of Uzbek literature in the 1960s–1980s, its genre-specific features, and its artistic and aesthetic tendencies within the broader context of the literature of the Turkic peoples. The primary objective of the study is to identify the ways in which the realist method manifested itself in Uzbek literature of the period under consideration, to examine transformations in artistic style and ideological content in poetry, prose, and drama, and to explore the modes of realistic representation of national and spiritual values, social issues, and human psychology.

Drawing on relevant sources, the article seeks to demonstrate that Uzbek realism, which emerged in the second half of the nineteenth century, having passed through the complex socio-political processes of the twentieth century, reached a higher level of maturity in the 1960s–1980s and became significantly enriched in terms of genre diversity and artistic possibilities.

Particular attention is devoted to the works of such outstanding writers and poets as Aybek, Abdullah Qahhar, Askar Mukhtar, Sharaf Rashidov, Erkin Vahidov, Zulfiya, Mirtemir, Mirmukhsin, and others. In their works, urban and rural life, the interplay between tradition and modernity, social issues, as well as questions of personal life and social responsibility are presented through a realist artistic framework. In the genres of the novel and the novella of this period in Uzbek literature, particular prominence is given to the integrity of character, psychological depth, the resolution of social conflicts, and objectivity in the depiction of events.

At the same time, the article notes that in Uzbek poetry a special place is occupied by lyrical and philosophical reflection, patriotism, the ideas of friendship among peoples, and universal human values, while in drama increasingly extensive representation is given to realistic portrayals of individual life and social relations. The study also analyzes Azerbaijani-Uzbek literary connections, mutual translations, the development of cultural relations, and the reciprocal influence of these peoples.

The period under consideration in the development of Uzbek literature is characterized as an important stage marked by genre diversity, the deepening of realist traditions, the strengthening of national and spiritual self-awareness, and the consolidation of ties with the Turkic peoples. Moreover, at this stage, the potential of Uzbek literature increases both at the national and international levels, allowing it to be regarded as a significant direction within Turkological studies. The analysis conducted demonstrates that the works of Uzbek writers and poets of this period possess value not only from a literary and aesthetic standpoint, but also as an important source of social and cultural meanings for contemporary literary scholarship.

Key words: Uzbek Literature, Novel, Poetry, Drama, Turkic Peoples, National And Spiritual Values, Social Issues, Realism, Literary Relations, Culture

*

Nevruz Bayramı ve Onun Türk Dünyasında Yeri

Şahla Hüseyinli

Nevruz, Türk dünyasında binlerce yıllık geçmişe sahip, baharın gelişiyle birlikte kutlanan önemli bayramlardan biridir. Büyük bir kültürel miras niteliğinde olan bu bayram, Türk toplulukları arasında farklı

isimlerle ve çeşitli ritüellerle kutlansa da temel unsurları büyük ölçüde ortaktır. Azerbaycan Türkçesinde Novruz, Türkiye Türkçesinde Nevruz, Kırgız Türkçesinde Nooruz, Özbek Türkçesinde Növroz, Başkurt Türkçesinde Nevruz, Tatar Türkçesinde Navruz, Kırım Türkçesinde Nevrez, Çuvaş Türkçesinde Naurus, Uygur Türkçesinde Noruz olarak adlandırılan bu bayram, bahar bayramıdır.

Nevruz bayramı, Türk dünyasında sadece bir bayram olarak değil, aynı zamanda kültürel iş birliğinin ve ortak kimliğin güçlendirilmesi için önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Tarih boyunca Türk halkları arasında kültürel birlikteliği sağlayan bu bayram, günümüzde uluslararası kuruluşlar ve devletlerarasında da kültürel diplomasi aracı olarak kullanılmaktadır.

Türk dünyasında Nevruz mevsim değişikliğini yanı sıra varoluşun, kimliğin ve dayanışmanın simgesidir. Çok eski bir tarihi kökene sahip olan bu bayram, günümüzde hem ulusal hem de uluslararası alanda bir kültürel miras olarak yaşamaktadır. Doğanın canlanmasıyla, toplumun da umutlarının yeşermesine vesile olan Nevruz Bayramı, Türk halklarının ortak tarihi, kültürünün geleceğe taşımaktadır. Bunun için de Nevruz aynı zamanda Türk dünyasının geleceğini şekillendirecek kültürel köprüdür.

Sonuç olarak, Nevruz, Türk dünyasını birleştiren ve ortak kültürel değerler içeren bir bayramdır. Bu bayramla ilgili ortak kutlamalar, yapılacak olan festival ve akademik etkinliklerle Türk halkları arasında kültürel iş birliğini genişletmekle kültürel mirasının korunmasına katkı sağlanacağı kanaatindeyiz. Nitekim 2010 yılında BM Genel Kurulu'nun 64. oturumunda 21 Mart, "Uluslararası Nevruz Günü" olarak ilan edilmiştir. Türk devletleri arasında da bu bayramın korunması ve yaygınlaştırılması büyük bir önem taşımaktadır. Nevruz hakkında bugüne kadar birçok araştırma gerçekleştirilmiş olsa da ancak bu bayramın tarihi kökenleri yeterince incelenmemiştir. Nevruz'un bir dinî bayram mı yoksa bir takvim bayramı mı olduğu meselesi hâlâ tartışma konusu olarak kalmaktadır. Bu çalışmada, Nevruz Bayramı'nın tarihi köklerini araştırmaya, onun Türk halklarının kadim ve ortak bir bayramı olduğunu bilimsel kanıtlarla ortaya koymayı amaçladık. Aynı zamanda Nevruz'un dünyada ve Türk halkları arasında daha geniş çapta kutlanması, hafızalardan silinmemesi ve gelecek nesillere aktarılması yolları da araştırılacaktır.

Anahtar kelimeler: Nevruz, Türk Dünyası, Kültür, Mitoloji, Tarih.

*

Altay Çalışmaları Bağlamında İran'daki Türk Topluluklarının Görünürlüğü Sorunu

Şenay Yanar

Altay çalışmaları, Türk ve akraba topluluklarının tarihi ve kültürel ilişkilerini inceleyen geniş bir araştırma alanı sunmaktadır. Bu alan içerisinde İran, Türk topluluklarının yoğun olarak yaşadığı önemli bir coğrafya olarak öne çıkmaktadır. Günümüzde de hem jeopolitik konumu hem de barındırdığı Türk nüfusunun büyüklüğü bakımından dikkat çeken İran'daki Türk toplulukları, Altay çalışmaları açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte, Altay çalışmaları literatüründe bu topluluklar sistematik bir bütünlük içerisinde ele alınmaktan ziyade, çoğunlukla parçalı ve bölgesel bağlamlarda incelenmektedir.

Bu durum, İran'daki Türk topluluklarına yönelik çalışmaların belirli gruplar üzerinde yoğunlaşmasına ve bazı toplulukların ise literatürde sınırlı düzeyde temsil edilmesine yol açmaktadır. Özellikle Kaşkaylar ve Güney Azerbaycan Türkleri üzerine yapılan çalışmalar görece daha fazla iken, Horasan Türkleri başta olmak üzere İran coğrafyasındaki diğer Türk topluluklarına dair araştırmaların daha sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda mevcut literatür, kapsamlı ve karşılaştırmalı bir çerçeve sunmaktan uzak, çoğunlukla bağımsız ve disiplinler arası etkileşimi sınırlı çalışmalar şeklinde gelişmiştir. Bununla birlikte, söz konusu parçalı yapının, bu toplulukların İran coğrafyasına farklı bölgelere dağılmış olmasından kaynaklandığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak bu durum, literatürdeki dağınıklığın aşılması ve daha bütüncül yaklaşımların geliştirilmesi gerekliliğini ortadan kaldırmamaktadır.

Bunun yanı sıra, İran'daki Türk topluluklarının Altay çalışmaları içerisindeki konumu, dil, tarih, antropoloji ve etnografya gibi farklı disiplinler arasında bütüncül bir yaklaşımla ele alınamamaktadır. Bu durum, söz konusu toplulukların Altay dünyası içindeki yerinin yeterince görünür kılınamamasına neden olmaktadır. Mevcut çalışmaların önemli bir kısmı yerel ve betimleyici düzeyde kalmakta, daha geniş tarihsel ve karşılaştırmalı çerçevelerle yeterince ilişkilendirilememektedir.

Bu çalışma, İran'daki Türk topluluklarına ilişkin mevcut literatürü Altay çalışmaları perspektifinden değerlendirerek, alandaki parçalı yapıyı ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, şimdiye kadar yapılmış çalışmaların genel bir değerlendirmesi sunularak, bu çalışmaların sunduğu imkânlar ve sınırlılıklar tartışılacak; ayrıca bu literatürün ışığında gelecekte izlenebilecek yaklaşımlar ve araştırma yönelimleri üzerinde durulacaktır. Disiplinler arası entegrasyonun güçlendirilmesi ve saha çalışmalarının artırılmasının olası etkisi de bu çalışmada değinilecek diğer bir konudur.

*

Birinji Türkologik Gurultaý Türkmen Dili we Edebiýaty Hakynda

Tagandurdy Bekjaye

1928-nji ýylyň 26-njy fewraly-5-nji marty aralygynda Baku şäherinde bolup geçen Birinji Bütinsoýuz türkologik gurultaýy beýleki türki diller bilen birlikde türkmen dilini ösdürmekde örän uly ähmiýete eýe boldy. Stenografik hasabatdan görnüşi ýaly, gurultaýa türkmenlerden: B.Berdýew, K.Böriýew, M.Geldýew, B.Gulbeşerow, B.Şamyradow gatnaşypdyr.

Gurultaýda türki dilleriň ýagdaýy, öwrenilişi, taryhy, elipbiýi, terminologiýasy, türki halklaryň medeniýeti, şonuň ýaly hem, olaryň beýleki halklar bilen gatnaşyklary ýaly köpsanly meseleler boýunça gürrüň edilipdir. Gömüklü türkologlaryň çykyşlarynda türkmen dili we edebiýaty, onuň taryhy bilen gönüden-göni baglanyşykly gymmatly ylmy pikirlere, maglumatlara duş gelmek bolýar. Gurultaýdaky çykyşynda akademik W.W. Bartold türkmenleriň şöhratly taryhyny, guran döwletlerini degerli delilleriň üsti bilen beýan edip, XIX asyryň ikinji ýarymyndan öňki türkmen edebiýatyny, halk döredijiligini çuňňur öwrenmegiň zerurlygyna ünsi çekipdir. Akademik türkmen klassyk edebiýatynyň beýik wekili Magtymgulyny ähli türkmen taýpalary üçin umymy bolan milli şahyr atlandyrýar. Gurultaýda XVI asyryda ýaşan türkmen şahyry Möwla Lutfy ady bilen tanalýan Molla Omar Lutfyllanyň döredijiligi barada hem agzalyp geçilýär.

Türkmen dilini we edebiýatyny ösdürmekde uly hyzmatlary bitiren A.N. Samoýlowiç gurultaýda türkmen taýapalarynyň gepleşikleriniň özboluşly aýratynlyklarynyň az öwrenilendigini, şeýle-de bu babatda edilen işleriň çap edilmändigini nygtapdyr. Ol türkmen diliniň şol döwre çenli taýýarlanylýan grammatikalarynyň ylmy däl-de diňe okuw maksatlydygyny belläp, türkologlary türkmen dialektlerini ylmy taýdan öwrenmäge çagyrypdyr. Şunda Owganystanda, Eýranda ýaşayan türkmenleriň dialektlerinde üns bermegi, Stawropolda ýaşayan türkmenleriň dili boýunça ýygnaýan materiallaryň çap edilmegini hem maksadalaýyk hasaplaýar. Gurultaýdan soň türkmen dialektleri boýunça ylmy derňewleriň esasynda, 1936-njy ýylda A.P.Poseluwewskiniň “Türkmen diliniň şiweleri” atly kitaby çap edilýär. Meşhur türkolog N.I.Aşmarin türkmen diliniň leksikasyny öwrenmegiň zerurlygy barada gürrüň edip, sözlükleri düzmegiň has-da wajyplygyny belläpdir. Türkologik gurultaýdan soň, türkmen dilinde latyn elipbiýine geçileninden kän wagt geçmänkä, 1929-njy ýylda A.Alyýew we K.Böriýew tarapyndan düzülen “Orysça-Türkmençe sözlük” çap edilýär.

Birinji Türkologik gurultaý türkmen diliniň we edebiýatynyň soňky ýyllardaky ösüşine, ilatyň sowatlyk derejesiniň artmagyna düýpli itergi berdi. Latyn elipbiýiniň esasyndaky türkmen elipbiýinde köpsanly ylmy we çeper edebiýatyň çap edilmegi, gazet-žurnallaryň sanynyň artmagy halkyň dünýägaraýşynyň, gözyetiminiň giňelmegine ýardam etdi. Gurultaýdan soňky yüz ýylyň dowamynda türkmen dili we edebiýaty uly ösüşleri gazandy.

*

Republican Chinese Intellectuals on the Turkish Script Reform (1928-1937)

Tao Zan

In November 1928, the Grand National Assembly of Turkey passed the Alphabet Law, replacing the Arabic script with Latin letters entirely. This “Oriental alphabet revolution” immediately sparked heated debates among Chinese intellectuals, becoming “the most persuasive Other” in the discourse of Chinese script reform. This paper focuses on the diverse reactions of Republican Chinese intellectuals to the Turkish

script reform between 1928 and 1937, revealing how the "Turkish experience" was selectively appropriated by different political factions and how it reflected the core dilemmas of Chinese script reform.

This paper first traces three channels through which the Turkish model was introduced to China: the 1928 Hu Hanmin official delegation, Wang Zengshan's 1929 report *The Script Revolution in Turkey*, and the 1930s Soviet-Turkish networks of leftist intellectuals such as Qu Qiubai. It then analyzes the position divisions among three major intellectual groups: the Independent Review circle represented by Hu Shi and Wu Junsheng emphasized the structural differences between China and Turkey—"long civilization, vast territory, numerous dialects"—warning that mechanical imitation would lead to "communication difficulties and cultural fragmentation"; the Gwoyeu Romatzyh supporters (Zhao Yuanren, Qian Xuantong, etc.) actively cited Turkey as international evidence for "romanization = modernization," yet strategically downplayed its secular revolutionary connotations; leftist intellectuals (Qu Qiubai, Lu Xun, Xu Teli, etc.) juxtaposed China and Turkey as "a pair of unique dead relics," framing latinization as "part of the democratic revolution of Oriental nations" within the Leninist framework. The core finding of this paper is that the discussion of the Turkish model among Republican intellectuals was essentially a debate about "efficiency versus identity" and "revolution versus continuity." The radical rupture under Kemalist "one-party authoritarianism" stood in profound tension with the democratic aspirations of Chinese gradual reformists. This discussion ultimately did not lead to a Turkish-style "alphabet revolution," yet it shaped the unique positioning of the 1958 **Scheme for the Chinese Phonetic Alphabet** as "pinyin yet not pinyin script"—absorbing the convenience of Latin letters while avoiding complete cultural rupture.

On the centenary of the First Turkology Congress, this paper returns to this cross-cultural knowledge flow, not only contributing to our understanding of the complex logic behind China's choice of script modernity, but also providing historical reflection for the contemporary Organization of Turkic States' "Common Alphabet" project: script reform has never been a purely technical issue, but rather a deep negotiation of national identity, political power, and cultural continuity.

*

Inventing "Our Turkic Tradition": Mobile Memories and Present Realities in the Yörük-Türkmen Cultural Revitalization

Ulara Tamura

This paper investigates the contemporary revival of Yörük cultural identity in Türkiye, examining how these formerly stigmatized nomadic groups are being reconfigured as bearers of authentic "our Turkic traditions." Historically marginalized, particularly during nation-state building and modernization efforts, as symbols of backwardness and resistance to sedentarization, the Yörük have now undergone a dramatic inversion of stigma through grassroots and civic-cultural associations' annual activities across the country. Since the early 2000s, number of organizations such as the Yörük-Türkmen Cultural Association has drastically increased (Tuztaş-Horzumlu 2017) and mobilized an annual rhythm of activities: summer festivals held across Anatolia that celebrate pastoral traditions, and winter conferences where intellectual and community leaders coordinate cultural agendas.

Through ethnographic fieldwork conducted between 2017 and 2025, this study analyzes participants from three distinct groups: sedentarized Yörüks retaining oral histories, urban middle-class individuals seeking their ancestral roots, and migrants from Central Asia. Notably, few actual nomadic people attend these venues. By tracking how ordinary Turkish citizens and Turkic migrants from Central Asia locate their own identities within this revived "Turkness," the findings reveal that festivals function not merely as folkloric performances but as sites for constructing new collective memory (Connerton 1989, Halbwachs 1925), transforming mobile livelihoods from markers of marginalization into badges of Turkish national pride. Critical analysis suggests that while this cultural renaissance affirms Yörük identities, it simultaneously risks homogenizing diverse pastoral experiences under state-aligned nationalist narratives. This presentation contributes to anthropological/sociological debates on invented traditions (Hobsbawm & Ranger 1983) and the paradoxes of mobility in the contemporary contexts, ultimately questioning who are involved in the story of "the Turkic past" and how those processes unfold.

*

Azərbaycan və Anglo-Sakson Mərasimlərində Rənglərin Simvolikası

Vəfa İbrahim

Azərbaycan mərasim sistemi Türk-Altay mifoloji qatları, İslam mədəniyyəti və yerli folklor ənənələrinin sintezi üzərində formalaşmışdır. Anglo-Sakson mərasim sistemi isə əsasən xristian nəzəriyyəsi, orta əsr Avropa ritual praktikası və protestant etikası ilə müəyyənləşir. Bu iki sistemin müqayisəsi rəng simvolikasının ümumi cəhətlərini üzə çıxarmağa imkan verir. Hər iki mədəni sistemdə rəng mərasimin quruluş elementidir. Azərbaycan mərasimlərində rənglər daha çox arxaik Altay mifoloji qatına bağlıdır, Anglo-Sakson sistemində isə rəng simvolikası xristian dini üzərində qurulmuşdur.

Məqalədə Azərbaycan və Anglo-Sakson mərasim sistemlərində rənglərin simvolikası müqayisəli-semiotik və antropoloji müstəvidə araşdırılacaq. Tədqiqatın əsas məqsədi toy mərasimlərində rənglərin daşdığı semantik yükü, onların mifoloji, dini və sosial əsaslarını müəyyənləşdirmək, həmçinin iki fərqli mədəni arealda rəng kodlarının oxşar və fərqli cəhətlərini üzə çıxarmaqdır.

Azərbaycan toy mərasimlərində qırmızı rəng həyat enerjisi, məhsuldarlıq və qoruyucu magik güc rəmzidir. Xınayaxdı mərasimində gəlinin əllərinə çəkilən xına və belinə bağlanan qırmızı lent arxaik inanclarla bağlıdır və yeni ailə həyatının başlanğıcını simvolizə edir. Novruz mərasimlərində isə qırmızı rəngli elementlər kosmik dirçəliş və həyat dövrünü ifadə edir. Ağ rəng həm toy, həm də ölüm mərasimində iştirak etməsi ilə diqqət çəkir. Toyda saflıq və yeni başlanğıcı, dəfn mərasimində isə ruhun pak şəkildə ilahi aləmə qayıdışını simvolizə edir.

Anglo-Sakson mərasim sistemində ağ rəng təmizlik və bakirəlik konsepti ilə əlaqələndirilir. XIX əsrdə ağ gəlinlik ənənəsinin yayılması bu simvolikanı daha da gücləndirmişdir. Ağ rəng Pasxa və digər dini mərasimlərdə də müqəddəslik və dirilmə ideyasını ifadə edir. Hər iki mədəniyyətdə rənglər sosial nizamın qorunmasına və kollektiv kimliyin möhkəmlənməsinə xidmət edir. Rəng simvolikası mədəniyyətlərarası müqayisədə universal struktur element kimi çıxış etsə də, onun konkret semantik məzmunu hər bir toplumun dini, tarixi və mifoloji təcrübəsi ilə müəyyənləşir.

Məqalədə rənglərin mərasim mədəniyyətindəki rolu Altay və Qərb mədəni kontekstində daha geniş araşdırılacaq.

Açar Sözlər: Rəng, Simvolika, Ritual, Mərasim, Mədəniyyət, Şərq, Qərb, Altay

*

Folklor Ənənələrinin Poetik Düşüncədə Təzahürü: “Heydərbabaya Salam” Poemasında Novruz Mərasim Koampliksi

Vüsəle Nasibova

Azərbaycan xalqının maddi-mənəvi dəyərlər sistemində Novruz bayramı xüsusi yer tutur və bu bayramla bağlı formalaşmış ənənələr xalqın dünyagörüşünü, təbiətə münasibətini və sosial həyatını əks etdirən mühüm folklor qatını təşkil edir. Folklor yaddaşında qorunan bu mərasimlər yalnız etnoqrafik fakt kimi deyil, həm də bədii yaradıcılıqda poetik düşüncənin əsas qaynaqlarından biri kimi çıxış edir. Görkəmli Azərbaycan şairi Məhəmmədhusəyn Şəhriyarın “Heydərbabaya salam” poeması bu baxımdan diqqəti cəlb edən nümunələrdəndir.

“Heydərbabaya salam” poemasında Novruz mərasim kompleksi bütöv bir mədəni sistem kimi bədii şəkildə təqdim olunur. Əsərdə bayramın bütün atributları, o cümlədən ilaxır çərşənbələr, tonqal, bayram süfrəsi, uşaqların şənliyi və ümumilikdə yazın gəlişi ilə bağlı təsəvvürlər poetik şəkildə canlandırılır. Bu elementlərin hər biri xalqın arxaik dünyagörüşünü, ilkin təsəvvürləri, məhsuldarlıq və yenilənmə ilə bağlı inanclarını ifadə edən simvolik mənə daşıyır.

Poemada Novruz ənənələri şairin dili ilə uşaqlıq xatirələri şəklində, amma xalqın kollektiv yaddaşının təzahürü kimi təqdim olunur. Bu isə folklor ənənələrinin bir şairin özünəməxsus poetik təfəkküründə necə əks olunduğunu göstərir. Şəhriyar folklor motivlərini olduğu kimi təkrarlamır, onları estetik baxımdan yenidən işləyərək poetik mətnin strukturuna daxil edir. Nəticədə folklor və ədəbiyyat arasında qarşılıqlı təsir və sintez prosesi meydana çıxır.

Eyni zamanda poemada Novruz mərasimləri sosial birlik və kollektivlik ideyasının daşıyıcısı kimi çıxış edir. Bayramın təsviri vasitəsilə kənd həyatının harmoniyası, insan və təbiət arasındakı vəhdət, ənənə və varislik prinsipi bədii şəkildə ifadə olunur.

Məruzədə “Heydərbabaya salam” poemasında Novruz mərasim kompleksini təşkil edən folklor ənənələrinin poetik düşüncədə təzahürü konkret nümunələr əsasında təhlil ediləcəkdir.

Açar Sözlər: Novruz, Folklor, Mərasim Kompleksi, Poetik Düşüncə, Şəhriyar, “Heydərbabaya Salam”

*

XX ve XXI yüzyıllarda Rusya’daki Eski Türkler ve Türk Kağanlığı Üzerine Yapılan Çalışmalar: Tarih, Sorunlar, Beklentiler

Vladislav Kokoulin

Antik Türkler ve Türk Kağanlığı’nın incelenmesine yönelik ilk bilimsel kavram, Akademisyen Vasiliy Barthold tarafından formüle edilmiştir. Barthold, Bakü’de (1926) düzenlenen Birinci Tüm Birlik Türkoloji Kongresi’nin katılımcılarından ve organizatörlerinden biriydi.

“Türk Halklarının Tarihi Üzerine Bir Ders Dizisi” (1926) adlı eserini yazarken Türkçe, Arapça ve Farsça kaynaklardan yararlandı. Türk Kağanlığı’nın siyasi tarihini, eski Türk toplumunun sosyal yapısını, Aşina boyunun rolünü ve Türklerin diğer halklarla ilişkilerini analiz etti. O, eski Türkleri küçük bir göçebe halk olarak değil, Orta Asya tarihinin önemli bir etnopolitik faktörü olarak görüyordu. Gelecekteki Türk devletlerinin temellerini attıklarını belirtti. Ne yazık ki, arkeolojik alanlar onun zamanında çok az incelenmişti ve Barthold öncelikle yazılı kaynaklara dayanıyordu.

1961 yılında “Antik Türkler. Antik Çağ ve Orta Çağ Eşiğindeki Orta Asya Tarihi (VI – VIII Yüzyıllar)” başlıklı doktora tezini savundu. “Antik Türkler” kitabı bu teze dayanmaktadır. Hem doktora tezinin hem de kitabın yazarı Lev Gumilev’dir. Çin kaynaklarından (Iakinf Biçurin’in çevirileri) geniş ölçüde yararlanmasına rağmen, kitap önemli tartışmalara yol açtı. Akademisyenler yalnızca gerçek hataları ve çarpıtmaları değil, aynı zamanda doğası gereği mitolojik olan kitabın kavramını (Passionarizm teorisi) da eleştirdiler. Şaşırtıcı olan şu ki, bu kitap Modern Rusya’da hala Eski Türklerin siyasi ve sosyal tarihine adanmış en kapsamlı monografi olma özelliğini koruyor.

1980’ler ve 1990’larda Altay ve Moğolistan’da yapılan geniş çaplı arkeolojik araştırmalar, Yuliy Khudyakov, Sergei Klyastorniy ve Dmitriy Savinov tarafından eski Türklerin yaşamlarının çeşitli yönlerini (silahlar, savaş taktikleri, mitolojik inançlar ve maddi kültür) anlatan kitapların yayınlanmasına yol açtı. Ancak siyasi ve sosyal tarih sorunları Barthold ve Gumilev’in eserleri düzeyinde kaldı.

Ne yazık ki, 1958 ve 2019 yıllarında yayınlanan Sibirya tarihi üzerine kapsamlı çalışmalar ideolojik bir bakış açısıyla yazılmıştır. 1958’de, eski Türklerin incelenmesi, ardışık sosyo-ekonomik oluşumların Marksist teorisine dayanıyordu ve yazarlar eski Türk toplumunda “feodalizm” izleri bulmaya çalıştılar. 2019 tarihli “Sibirya Tarihi”, Sibirya ve Rusya halklarını “barbar” ve “uygar” olarak ikiye ayıran, bilim öncesi bir bakış açısıyla yazılmıştır. Antik Türkler, Sibirya’nın diğer halkları (Yenisay Kırğızları ve Sibirya Tatarları dâhil) gibi “barbar” olarak sınıflandırılmıştır. Dahası, son yıllarda Rusya’da, eski çağlardan beri var olduğu varsayılan “Türk-Slav birliği” mitolojik teorisi aktif olarak yayılmaktadır.

Rusya’da, Antik Türklerin ve Türk Kağanlığı’nın tarihini incelemeye karşılaşılan başlıca sorunlar şunlardır: Birincisi, yalnızca Türk halklarını (arkeoloji, tarih, dil, kültür vb.) inceleyen akademik kurumların eksikliği. Antik Türkler üzerine yapılan araştırmalar çeşitli kurumlara dağılmış durumda; her kurum kendi alanında (arkeoloji, dilbilim vb.) araştırma yürütüyor. Bir bilim dalından gelen akademisyenler, diğer bilim dallarından gelen akademisyenlerin başarılarına pek ilgi göstermiyor. İkinci olarak, eski Türklerin ve Türk Kağanlığı’nın tarihini inceleyen uzmanlar çoğunlukla eski ve modern yabancı dillerden habersizdir. Bu nedenle, birçok kaynağın (bazen oldukça kusurlu) çevirilerini kullanmak zorunda kalırlar. Bazı eserler (örneğin, Kürşat Yıldırım’ın eski Türkler hakkındaki kitabı) ise Rusya araştırmacılarının tamamen ilgisinden uzak kalmıştır. Üçüncüsü, Rusya’da eski Türklerle ilgili konularda ciddi bilimsel araştırmalar esas olarak, ağır ders yükleri (yılda 900 saate kadar) olan ve bilimsel araştırmaya çok az zaman ayıran üniversite profesörleri tarafından yürütülmektedir. Bazen arşivlere, müzelere ve

kütüphanelere gezi düzenlemek için yeterli paraları olmuyor (çünkü eski Türklerin ve Türk Kağanlığı'nın tarihine dair materyaller Rusya'nın ve diğer ülkelerin birçok şehrine dağılmış durumda).

Dolayısıyla, ne yazık ki, modern Rusya'da eski Türklerin ve Türk Kağanlığı'nın tarihinin bilimsel olarak incelenmesi olasılığı pek parlak görünmüyor.

*

Altaylardan Anadolu'ya Müze Koleksiyonlarının Oluşumu ve Yeni “Avrasya Türk Sanatları ve Arkeolojisi” Müzelerinin Kurulması Üzerine Düşünceler

Yaşar Çoruhlu

Orta Avrasya Milattan Önceki devirlerden beri Türklerin (Türk halk ve topluluklarının) yerleştiği esas alandır. Asya ve Avrupa'ya uzanan bu geniş alanlarda bugün Türkiye ve Azerbaycan dahil, bağımsız Türk ülkeleri ve Rusya ve Çin devletlerine bağımlı özerk Türk cumhuriyetleri veya otonom bölgeleri bulunmaktadır.

Bahsedilen bu çok geniş topraklardaki ülkelerde, tarihi süreç içerisinde kimi değişikliklere uğrayan ancak esas itibariyle başlangıçlardan beri ana niteliğini koruyan ulusların yönetim biçimi ve içeriği, sözü edilen alanlardaki bilimsel araştırmaların niteliğini ve dolayısıyla koleksiyonların oluşumunu ve müzelerin kuruluşunu ve gelişmesini de etkilemiştir. Bu durum özellikle bazı ülkeler ve bölgelerde, bilimsel yöntemler kullanılmaya çalışılmakla birlikte, yorum ve değerlendirmelerin ideolojilerin zorlamasıyla yapılması sonucunu oluşturmuş ve bilimsel gerçeklikten sapılmasına yol açmıştır. Zaten özellikle erken dönemlerde ortaya konulan araştırma yol ve yöntemleri de bu ideolojilerin etkisinde kaldığından, Türkler (Türk Sanatı Tarihi, Türk Arkeolojisi, Türkçe, Türk Etnografyası, Türk Antropolojisi vb) açısından tam ve doğru araştırma yöntemleri ortaya konulamamış, bilimsel bir kronoloji oluşturulamamış ve müzeciliğin de bu yönde eksiklerle dolu olarak gelişmesine neden olmuştur.

Rusya'da Türk halkları ile ilgili ilk müze koleksiyonları, Türk yurt ve ülkelerinin Ruslar tarafından işgal edilmesine bağlı olarak ortaya çıkmaya başlamış ve ilk müzeler de bu dönemlerde kazı ve araştırmalarla ve hatta talanla elde edilen materyallerin müzelerde toplanması ile meydana getirilmiştir. Müze Koleksiyonlarındaki eserlerin bilimsel değerlendirmeleri ise ilgili dönemlerin ideolojik bakış açılarına göre yapılmak zorunda kalındığından, Türkler açısından bölük pörçük sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Benzer husus beri tarafta Çin devletinin yönettiği veya etkide bulunduğu alan için de geçerli olmuştur. Rus ve Çin ideolojilerine bağlı kalan bölgelerdeki araştırmacılık ve müzecilik faaliyetleri, benzeri anlayıştaki rejimlerden dolayı yine benzer şekildeydi.

Öte yandan Rusya'da “Hint-Avrupacı” yöntem ve görüşlerin de etkileri vardı. Hind-Avrupa'cı bakış açısı müzelerde yer alan sanat eserleri ve arkeolojik malzemenin değerlendirmesinde de etkili oluyordu.

Bu durum Avrupa'ya daha yakın, Cumhuriyet ve Atatürk ilkeleri doğrultusunda yönetilen Türkiye'de ise daha farklı idi. Bilimsel Müzecilik normları burada daha kolayca uygulanabiliyordu ancak Türkiye'deki Müze koleksiyonlarının (İstanbul Arkeoloji Müzeleri hariç) hemen hemen tümü Türkiye'de yapılan kazılar ve araştırmalar sonucu derlenen sanat eseri ve etnografik malzemelerden ileri geliyordu. Son zamanlarda modern sanat müzeleri de ortaya çıkmış olsa da Türk Sanatı ve Arkeolojisi'ne adanmış bir müze yoktu. Ayrıca Ankara Etnografya Müzesi ile başlayan Milli Müze kurma çalışmaları da daha sonra tavsamıştı.

Bu nedenle günümüzde Türkiye'de “Avrasya Türk Sanatları ve Arkeolojisi”ne dair bir müzenin, kurulması gerektiği düşüncesindeyiz. Aynı kapsamdaki müzelerin, Milli Müze kavramı altında, bir müze türü olarak diğer Türk ülkelerinde de kurulması gereklidir.

Bildirimiz de bu konular, sorunlara açıklık getirecek şekilde, ayrıntılı bir biçimde ve bazı müze örneklerine de değinilerek ele alınmaya çalışılacaktır.

*

The 1926 Baku Turkological Congress: the Politics of Language Reform and its Intellectual Legacies

Yue Shi

The First All-Union Turkological Congress, held in Baku in 1926, stands as a pivotal moment in the intellectual history of Orientology of the Soviet Union. The historical backdrop of this congress was defined by the *korenizatsiya* (indigenization) policy of the early Soviet era and the state's support for revolutionary movements in the East. The core agenda of the congress was the introduction of the Latin alphabet into the cultural lives of Turkic-speaking groups both within and outside the Soviet Union. The participants of this congress included not only top scholars in Turkology and related fields both of the Soviet Union and of other neighboring countries, but also political and cultural elites from various ethnic groups. Drawing upon historical records of the congress, this paper examines the congress from both perspectives of intellectual history and political history of the twentieth century. It aims to explore the relationship between Russian-Soviet Turkology and Soviet policies in the early 20th century, as well as the evolution of relevant terminology and conceptual frameworks.

*

Grigoriy Potanin ve Altay Çalışmaları

Zafer Sever

Grigoriy Nikolayeviç Potanin, Rusya'nın önde gelen bilim insanlarından biridir. Özellikle Sibirya ve Altay bölgesi üzerine yaptığı etnografik ve coğrafi çalışmalarıyla tanınmıştır. 1852-1915 yılları arasında Altay bölgesine yaptığı askeri, bilimsel ve kişisel amaçlı çeşitli ziyaretleri sırasında başta coğrafi olmak üzere bölgeyi kültürel açıdan inceleme fırsatı bulmuştur. Potanin'in Altay'a ilk ziyaretinden itibaren bölgenin doğal yapısı, yerli halkların yaşam biçimi ve folklorik zenginliği onun çalışmalarının merkezinde yer almıştır. Potanin, Altay'ın bağımsız bir dağ sistemi olduğunu ortaya koymasının yanı sıra, özellikle etnografya ve folklor alanındaki çalışmalarıyla öne çıkmıştır. "Polgoda v Altae" (Altay'da Yarım Yıl) adlı eserinde yerel halkın gündelik yaşamını ayrıntılı biçimde tasvir etmiştir. Ayrıca Tomsk eyaletinin güneybatısındaki Rus nüfusu üzerine kaleme aldığı makaleler ve Altay'ın yerli topluluklarına dair etnografik incelemeleri, dönemin en kapsamlı saha çalışmalarından sayılmaktadır. Folklor derlemeleri Potanin'in bilimsel mirasının en güçlü yönlerinden biridir. Anos bölgesinde yürüttüğü çalışmalar, "Anoskiy Sbornik" adlı masal derlemesinin ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Teleut ve Telengit topluluklarından destanlar, masallar ve sözlü anlatılar kaydetmiş; yerel topluluklar arasında da halk anlatılarını toplamıştır. Şaman ayinleri ve geleneksel düğün törenleri gibi ritüelleri gözlemleyerek ayrıntılı biçimde betimlemiştir. Potanin aynı zamanda yerli halkların sosyal ve ekonomik sorunlarına duyarlı bir aydın olarak öne çıkmış, özellikle Telengitlerin maruz kaldığı adaletsizliklere karşı harekete geçmiştir. Onun çalışmaları, Ekim devrimi öncesi dönemde Sibirya ve Altay folklorunun sistematik biçimde kaydedilmesinde en önemli katkılardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu bildiri Potanin'in günümüzde de bilimsel önemini ve geçerliliğini koruyan Altay çalışmalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Potanin, Altaylar, Altay Çalışmaları, Etnografya, Coğrafya.

Grigory Potanin and the Altai Studies

Grigory Nikolayevich Potanin was one of Russia's leading scientists. He is particularly known for his ethnographic and geographical studies of Siberia and the Altai region. During his various military, scientific and personal visits to the Altai region between 1852 and 1915, he had the opportunity to study the region culturally, primarily from a geographical perspective. From his first visit to Altai onwards, the region's natural landscape, the way of life of its indigenous peoples, and its folkloric richness have been central to Potanin's work. Potanin not only established that Altai is an independent mountain system, but also distinguished himself through his work in ethnography and folklore. In his work "Polgoda v Altae" (Half a Year in Altai), he provided a detailed description of the daily life of the local people. Furthermore, his articles on the Russian population in the south-west of the Tomsk region and his ethnographic studies of the indigenous communities of Altai are considered among the most comprehensive field studies of the period. His folklore collections are one of the strongest aspects of Potanin's scientific legacy. His work in the Anos region led to the creation of the fairy tale collection entitled "Anoskiy Sbornik". He recorded epics, fairy tales and oral narratives from the Teleut and Telengit communities, and also collected folk tales from local communities. He observed rituals such as shamanic ceremonies and traditional wedding ceremonies, describing them in detail. Potanin also stood out as an enlightened intellectual sensitive to the

social and economic problems of indigenous peoples, taking action against the injustices suffered by the Telengits in particular. His work is considered one of the most important contributions to the systematic recording of Siberian and Altai folklore in the period before the October Revolution. This paper aims to present Potanin's Altai studies, which retain their scientific importance and validity to this day.

Keywords: Potanin, Altai Mountains, Altai Studies, Ethnography, Geography.

*

Türkiye’de Türk Dünyası Masalları Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezler: Neredeyiz, Ne Yapmalı?

Zeynep Aslan

Sözlü kültür ürünleri, bir toplumun inançları, değerleri, estetik ve edebi zevki gibi pek çok unsur hakkında bilgi edinilmesini mümkün kılarken geçmişle bugün ve gelecek arasında bir köprü kurar. Türk Dünyası sözlü anlatı geleneğine bakıldığında da köklü ve zengin bir mirasla karşılaşmaktadır. Bu mirasın mahiyetinin tam olarak tespit edilmesi, Türk halkları arasındaki ilişkilerin gelişmesi noktasında etkili bir role sahiptir. Özellikle Sovyetler Birliği’nin yıkılmasının ardından bağımsız Türk cumhuriyetlerinin kurulması ile başlayan süreçte Türkiye ile Türk cumhuriyetleri arasında kültürel işbirliklerinin arttığı görülmektedir. Gaspıralı’nın “Dilde, fikirde, işte birlik” şiarının hayata geçirilmesinde Türk halklarının ortak kültürel mirasının bir parçası olarak sözlü kültür mahsullerinin lehçeler arası aktarmalar yoluyla tanınması ve üzerinde bilimsel çalışmaların yapılması büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de lisansüstü tezler aracılığıyla Türk Dünyasının ortak mirası akademik zeminde incelenmektedir.

Bu bildiride Türkiye’de Türk Dünyasının kültürel birikiminin bir parçası olarak sözlü anlatı geleneğinin önemli nesir türlerinden masallar üzerine yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri, bütüncül bir bakışla değerlendirilmiş ve Bakü Türkoloji Kurultayı’nın 100. yılında alanın mevcut durumunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmada, Türkiye’de tamamlanmış tezler; ait olduğu Türk topluluğu, kullanılan yöntem ve yaklaşımlar bakımından sınıflandırılmıştır. Elde edilen veriler sayısal olarak değerlendirilmiş ve grafikler aracılığıyla görselleştirilmiştir. Böylece lisansüstü çalışmaların hangi coğrafyalarda yoğunlaştığı, hangi araştırma yöntemlerinin tercih edildiği saptanmıştır.

Bildirinin bulguları, bazı Türk boylarının masallarının araştırmalarda daha fazla yer bulduğunu, bazı bölgelerin ise görece sınırlı biçimde ele alındığını göstermektedir. Ayrıca tezlerde kullanılan yöntemlerin belirli eğilimler etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu tespitlerden hareketle çalışmada, masal tezlerinin Türkiye’deki gelişim çizgisi değerlendirilmiş; alanın eksik kalan yönleri ve gelecekte yapılabilecek çalışmalar hakkında öneriler sunulmuştur. Bu kapsamda, mevcut çalışmaların uluslararası alan yazına katkısı değerlendirilerek Türk masallarına özgü yeni metodların geliştirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

*

Batı Asya Türk Saraylarında (İstanbul-Herat-Tebriz-Agra) Benzer Yaklaşımlar: Etkileşim ve İletişim

Zeynep Tarım

Timurlu Sarayı ve Babürlü Sarayı ile Akkoyunlu Sarayı ve Safavi Sarayı, Selçuklu Sarayı ve Osmanlı sarayları birbirini takip eden bir anlayışla şekillenmişlerdir. Kurumsal biçimlenmedeki kültürel kodlar Üsküp’ten Agra’ya kadar geniş bir yelpazede hem benzerlik hem devamlılık göstermektedir. Bu çalışma saraylar arasındaki etkileşim ve devamlılığı besleyen kültürel kodları anlamayı, hükümdar ve çevresindekilerin oluşturduğu saray halkının hangi açılardan değiştiğini yenilediğini veya farklılaştığını anlamayı hedeflemektedir. Batı Asya coğrafyasındaki yerel unsurlar veya tabiat şartlarının da etkilemiş olduğu farklılıkları bu şehirlerdeki saray mimarisi üzerinden gösterebilmeyi de planlamaktadır.

*

“Коркут Ата Китеби” Менен “Эр Төштүк” Эпосундагы Мотивдердин Салыштырма Типологиясы

Zhenishgul Abdyrasulova

Көп кылымдык фольклордук мурастар түрк элдеринин дүйнө таанымынын, эстетикалык табитинин жана философиялык концепциялардын көркөм инстанциясы катары өзгөчө мааниге ээ болуу менен бирге, алар терең мазмуну, поэтикалык түзүлүшү жана мотивдери менен айырмаланат. Биз иликтөөгө алган, элдик генийлерден жаралган улуу мурастардын ичинен “Коркут Ата китеби” жана “Эр Төштүк” мифологиялык-баатырдык эпосу өзгөчө мааниге ээ. Эки чыгарма түрк дүйнөсүнүн ар кыл аймактарында жана ар башка тарыхый доордо жаралганы менен алардын түзүмүндө, мазмунунда жана мотивдик негиздеринде жалпы мейкиндикти камтыган универсалдуу жана бирдей дүйнө көрүнүштөрү орун алган. Ошол эле учурда ар бир чыгарманын өзүнө таандык поэтикалык өзгөчөлүктөрү, мотивдери, абдан терең мифологиялык сюжеттери бар.

1. Түрк дүйнөсүнүн эпикалык моделинде баласыздык — чоң трагедия жана социалдык статуска таасир этүүчү фактор катары сүрөттөлөт. “Коркут Атада” Дерсе хандын, ал эми “Эр Төштүктө” Элемандын баласыздыктан улам тарткан азабы жана рухий кыйналуусу салыштырма-типологиялык негизде окшош. Эки чыгармада тең бала жөнөкөй биологиялык тукум эмес, ал — Теңир тарабынан берилген ыйык белек, ак батанын жана сакралдык сыйынуунун натыйжасы катары берилет.

2. Баатырларга ысым берүү — бул жөнөкөй социалдык акт эмес, аларды коомдук-руханий системага киргизүү жана белгилүү бир миссия жүктөө болуп саналат. “Коркут Атада” Бамси-Байрекке атты Коркут Ата өзү берсе, “Эр Төштүктө” бул миссияны касиеттүү думана аткарат. Бул мотив баатырдык тагдырдын жогору жактан белгиленгендигин жана баатырдын коомдогу ордун тастыктайт.

3. Эки эпосто тең аталардын өзүмчүлдүгү же жаңылыштыгы үчүн өз балдарын өлүмгө кыйышы (Дерсе хандын баласына жаа атышы, Элемандын Төштүктүн өгөөсүн Жез кемпирге бериши) терең трагедиялык мотив катары берилет. Бул сюжеттер адам тагдырындагы моралдык жаңылууларды, ата-энелик жоопкерчиликти жана баатыр балдардын кечиримдүүлүк сыяктуу бийик адеп-ахлактык сапаттарын ачып берет.

4. Каармандардын чексиз күчкө ээ мифологиялык душмандар (бука, жалгыз көздүү дөө, ажыдаар) менен салгылашуусу — жапайы күч менен адамдык акылдын жана тартиптин ортосундагы кагылышты символдоштурат. Бул күрөштөр баатырдын физикалык жана рухий жактан жетилишин, эл алдындагы жоопкерчилигин тастыктоочу негизги сюжеттик механизмдер болуп саналат.

5. Бану-Чечек жана Кенжекенин образдары аркылуу түрк маданиятындагы аялзатынын статусу, акылмандыгы жана баатырдык мүнөзү ачылат. Кудалашуу мотиви — жөн гана никелешүү эмес, уруу аралык биримдиктин жана каармандык тагдырдын символикалык башаты катары кызмат кылат.

Жыйынтыгында, “Коркут Ата китеби” менен “Эр Төштүк” эпосунун мотивдерин салыштырма-типологиялык жактан талдоо түрк элдеринин маданий-руханий өзөктөштүгүн жана бирдей тарыхый-социалдык баскычтарды басып өткөнүн далилдейт. Ошол эле учурда, “Эр Төштүк” көбүрөөк мифтик-жомоктук жана астыңкы дүйнөнүн вертикалдуу моделин сунуштаса, “Коркут Ата” тарыхый-саясий жана горизонталдык уруулук мамилелерди чагылдыруусу менен айырмаланат. Бул эки мурас түрк дүйнөсүнүн биримдигин бекемдөөчү жана анын философиялык тереңдигин көрсөтүүчү маанилүү руханий канал болуп саналат.

*

Манас Философиясы

Zina K. Murzalieva

Макалада “Манас” эпосунда кыргыз элинин философиясы боюнча айрым маселелер чагылдырылган. Изилдөөнүн жүрүшүндө архивдик маалыматтар, кыргыз элинин педагогикалык илиминин өнүгүшүндөгү бүгүнкү тенденциялар пайдаланылды. “Манас” эпосундагы этнопедагогикалык көз караштарды колдонуу педагогикалык илимин жана коомдогу тарбиялык иштердин заманбап системасын кыйла байыта алат.

“Манастын философиясы” - эки мааниде түшүдүрүлөт;-

биринчиси-философиялык түшүнүктөр жана концепциялар, этнопедагогикалык көз караштар, этнопедагогикалык мүнөздөгү маселелер. “Манас” эпосунун окуяларын, образдарын, маңызын жана мазмунун талдоо жөнүндө; экинчиси – Манастын метафизикалык дүйнөсү. “Манас” эпосу кыргыз элинин руханий жана маданий иденттүүлүгүнүн өзөгү болуп саналат, анткени анын руханий мурасынын башында турат.

“Манас” энциклопедиялык эпосунда кыргыздардын көз карандысыздыгы үчүн күрөшү, алардын башка элдер менен болгон байланышы, үрп-адаттары жана каада-салттары, психологиясы, философиясы, этикалык жана эстетикалык жаратылыш жана коом, географиялык жана астрономиялык, медициналык жана диний көз караштары, элдин турмушундагы көптөгөн социалдык-руханий жактары чагылдырылган.

Жогоруда айтылгандардын баары улуу адамдардын жана изилдөөчү окумуштуулардын сөздөрү менен тастыкталат.

Заманыбыздын залкар жазуучусу Чыңгыз Айтматов “Манас” эпосун “Кыргыз рухунун туу чокусу” деп атаган.

Улуу жазуучунун ойлору белгилүү тарыхчы А. Н.Бернштамдын көз караштары менен шайкеш келет: “Манас” эпосу көркөм чыгармачылыктын туу чокусу гана эмес, 820-847-жылдардагы байыркы этапты камтыган кыргыз урууларынын көз карандысыздык үчүн күрөшүн сүрөттөгөн кайталангыс тарыхый повесть болуп эсептелет”.

“Манастын жети осуятында” элдик идеологиянын негизин түзгөн философиялык ой тутумдарынын уңгусу жатат десек жаңылышпайбыз.

Эпостун негизги осуяттарынын бири-улуттун биримдиги, улуттук ар-намыс жана мекенчилдик. Манастын образы - өз элинин чыныгы патриотунун образы. Билим берүүнүн жана тарбиялоонун пайдубалын курууда берилген осуяттар улуттар аралык ынтымак, жана кызматташтык эпосто этнопедагогикалык мурастын булагы болуп макал-лакаптар эсептелет. Мисалы, “Ынтымагы бар элдин ырыскысы мол болот”- айтылган макал-лакаптар элдин коомдук турмушунан алынган. Анткени тарыхый жактан караганда, кыргыздардын тагдыры уруулар аралык уруштарды жана кыйынчылыктарды башынан көп өткөргөн. Урууларга бөлүнүү бүгүнкү күнгө чейин сакталып келет, ошондуктан "Манас" эпосундагы патриоттук сезимдер азыркыга чейин: “Бөлүнгөндү бөрү жейт” ошондой эле Бакайдын айткан: - “бирдик болбой, тирдик болбойт”, - деген макалын билүү маанилүү.

*